

KRISZTUSHÍVŐ ZSIDÓSÁG

ÍRTA
Dr. FÖLDES D. DEZSŐ

A SZERZŐ KIADÁSA. — BUDAPEST, 1934.

ELŐSZÓ.

Az úgynevezett zsidókérdésnek új oldala bontakozik ki az utóbbi időben; a zsidóság vallási fejlődésének új iránya mutatkozik a láthatáron.

Eddig a keresztény hitnek a zsidóság közti terjedése egyértelmű volt a keresztény vallásra áttért zsidó embereknek népükből való teljes kiválásával. A zsidó és a keresztény népek és hitfelfogások közti ellentéteket oly nagyoknak látták, hogy nem is tudták elképzelni, hogy a zsidó ember a benne végbemenő keresztény irányú lelki átalakulás mellett továbbra is megmaradjon zsidónak.

Különböző jelenségek e felfogás megváltozását mutatják. Felszínre került az a törekvés, hogy a zsidóságnak Krisztushoz való közeledése a zsidó érzéssel összeköttessék. Felvetődött a „krisztushívő zsidóság” eszméje.

Bizonyos kölcsönhatás a zsidó és keresztény vallások és népek közt mindig volt. A keresztény eszme magában foglalja a hit terjedésének és terjesztésének gondolatát. Mindig élt tehát a Krisztus hitén levő emberekben az a vágyódás, hogy a keresztény vallást a zsidók közt is terjesszék és a történelem folyamán állandóan akadtak olyan zsidó emberek, kik a keresztény vallásra tértek. Régebben nem igen gondoltak a zsidó sajátosságoknak a keresztény hitet elfogadó zsidóság körében való megőrzésére és ápolására és a két vallási eszmének összekapcsolására.

Újabban azonban ez a törekvés határozottabb formában kerül megvalósításra: Pár évvel ezelőtt megalakult Londonban az úgynevezett „Zsidó-Keresztények Nemzetközi Szövetsége” (The International Hebrew Christian Alliance), mely az egész világon szétosztottan élő, evangéliumi alapon álló zsidókeresztények szervezkedését célozza.- Közvetlenül ezen szövetség megalakulása előtt Magyarországon is ehhez hasonló mozgalom kezdődött. Zsidó születésű emberek, kik a keresztény hit igazságait felismerték, mozgalmat kezdtek, mely arra irányult, hogy úgy Krisztusban való hitük, mint zsidó mivoltuk vallási állapotuk megjelölésében is kifejezésre jusson.

E mozgalomról pár évvel ezelőtt itt-ott egyes újságok is megemlékeztek. Ezért és mert saját hitbeli felfogásom és annak külső kifejezése az utolsó években szintén a krisztushívő zsidóság eszméjében és mozgalmában összpontosult, szükségesnek tartom, hogy e mozgalomra vonatkozó felfogásommal a közvélemény elé lépjek, annál is inkább, mert e kérdésről eddig elhangzott nyilatkozatok nem mindig tárták fel hűen az eszme lényegét.

Távol áll tőlem a szándék, hogy ezeket a kérdéseket valamely hatásthajhászó beállításban tárgyaljam. Itt azonban nemcsak múltó jelentőségű napihírekről, hanem a lelkek nyugalmát mélyen érintő dolgokról van szó.

Ezért, bár a vallási kérdéseknek kényes természete s azoknak a politikával való összefüggése sokáig visszatartott a nyilvánosságtól, úgy érzem, itt az ideje, hogy számot adjak arról, mi indított engem arra, hogy vallási meggyőződésemmek ily módon adjak kifejezést s krisztushívő zsidónak valljam magam, hogy e mozgalmat szolgáljam.

Az ember hite, vallási meggyőződése nehezen elemezhető, mások előtt teljes hűséggel talán le sem írható misztérium. Sokszor csak az áhitat szárnyán velünk együtt Istenhez törekvő rokonlelkek társaságában világosodik meg lelkünk és mutatkozik meg hitünk valósága. A világi életben elmerült elme sokszor nem érti meg a hívő ember ihletét. S ezért nem is tárhatjuk mindig a profán szemek elé azt, ami lelkünk legbensőbb sajátja.

Az élet felvetődő kérdései, az igazság szeretete és az őszinteség szempontjai azonban mégis szükségessé teszik, hogy adott esetben kifejezést adjunk bensőnkben kialakult meggyőződésünknek és bizonyosságot tegyünk az étellel való megbékélést jelentő, a világhoz és Istenhez való viszonyunkat tisztázó hitünkről, még akkor is, ha talán fájdalmas is reánk nézve ez az állásfoglalás a rokoni, faji, közületi kapcsok révén hozzánk közelállókkal szemben.

*

Elöljáróban néhány megjegyzést kívánok tenni könyvemről és annak irányáról.

Könyvem sok évi élménynek, vívódásnak, hitben való elmerülésnek eredménye. Részben indítást adtak azok a politikai események is, melyek a világháború lezajlása óta a zsidókérdés körül felvetődtek.

Szerény írással nem az a célom, hogy történelmi tanulmányokba, tudományos fejtegetésekbe bocsátkozzam, hanem inkább a léleknek — a lelkiismeret szavában, a szívnek Istenhez való vonzódásában rejlő — megnyilvánulásaira kívánok elsősorban támaszkodni, abból indulván ki, hogy az ily természetű kérdésekhez szükséges ítélőképességet, az igazság megtalálásának helyes érzékét nem annyira az ismeretek halmaza adja meg az embernek, mint inkább a szívnek az üdvösség elnyerésére való vágyódása.

Mindez természetesen nem zárja ki, hogy a tárgyunkkal összefüggő tényekre, a zsidóságnak és kereszténységnek vallási állapotát megvilágító műltra visszatekintést ne vessünk, annál is inkább, mert hiszen mindezek az emberiség egyetemét érintő egyéb kérdésekkel szoros kapcsolatban vannak.

Az olvasó szíves elnézését kérem, ha könyvem gondolatmenete s szerkezete egyben-másban nélkülözi az egységet, a rendszeres felépítést. Az olyan természetű írásoknál, melyek az ember lelki és érzelmi világát feltárják, csapongó gondolatait visszatükröztetik, egyébként is nem annyira azok szerkezete fontos, mint inkább az, hogy hű kifejezői legyenek az ember lelki állapotának.

A „krisztushívő zsidóság” eszméjének fölvetése természetesen szükségessé teszi a keresztény és zsidó vallások fejlődésének, egymáshoz való viszonyának, e viszony jövő kialakulásának és általában az úgynevezett zsidókérdésnek tárgyalását.

E dolgokban való elmélkedéseinkben a legteljesebb őszinteségre, tárgyilagosságra kell törekednünk és csak a megértő szeretet s meggyőződés hangjára, Istennek előttünk megnyilatkozott szózatára szabad hallgatnunk. Csak ilyen módon fogjuk megérteni és méltányolni az emberi cselekedetek indítóokait, az események jelentőségét és azt a helyzetet, mely a történelmi fejlődés során előállott.

Tartózkodnunk kell az elhamarkodott megállapításoktól, szabaddá kell magunkat tennünk mindenféle előítélettől, vigyáznunk kell, hogy véleményünk ne legyen egyoldalú.

Ha igazán él bennünk az igazság keresésének és megismerésének vágya, a gyarló emberi tekinteteken felülemelkedő isteni rend és törvény szemszögéből kell a dolgokat néznünk.

Az igazság keresésének, a meggyőződés őszinte kimondásának, a hitről való mindenféle mellétekintetektől ment bizonyosgátételnek ezeket a szempontjait szeretném az alábbiakban magamra nézve is mindig irányadónak tekinteni, remélvén, hogy lelki életemnek őszinte föltárása az itt tárgyalt kérdésekben eligazodást kereső lelkekre, különösen — a közös származás fényénél fogva velem vérszerint is egybefűzőtt — zsidó testvéreimre hatással lesz.

Ettől a szellemtől áthatva fogtam hozzá jelen könyvem megírásához és ebben a reményben bocsátom azt közre.

Budapest, 1934. húsvét.

Dr. FÖLDES D. DEZSŐ.

I.

A KRISZTUSHÍVŐ ZSIDÓSÁG ESZMÉJE ÁLTALÁBAN.

Hitünk szent lelki folyamat, mely tekintetünket a földi rögtől a mennyei szférák felé irányítja.

Mindnyájunkban megvan többé-kevésbé az a vágyódás, hogy Isten útjain járjunk. Az isteni akarat teljesítésének tudata örömmel tölt el bennünket és képessé tesz arra, hogy a földi lét ezernyi baját elviseljük. Az a törekvés, hogy Istent megismerjük és igazságának rejtélyeit kifürkésszük, gazdag változatokban jut az emberekben kifejezésre. Épp ezért megértéssel kell fogadnunk minden eredeti hitbéli megnyilvánulást.

Az emberek nagyrésze azonban nem így gondolkodik. Sokszor bizalmatlansággal fogadják mindazt, ami a megszokott formától a legkisebb mértékben is eltér.

Az emberek sokszor nincsenek tisztában a hit lényegével és követelményeivel. Nem látják meg a különböző vallási rendszerekben kidomborodó egyetemes szempontokat és azokat az összefüggéseket, melyek saját és embertársaik vallási felfogása közt fennállanak. A lényeg helyett sokszor formákhoz ragaszkodnak, részint a megszokás hatalmánál fogva, részint azért, mert a hit alapvető kérdéseivel nem igen foglalkoznak és hiányzik belőlük a lelki erő, hogy önállóan jussanak el az igazsághoz.

Amikor tehát a „krisztushívő zsidóság” eszméjét fölvetem s erre vonatkozó nézeteimet kifejtem, számítok arra, hogy a föntebb vázolt nehézségekkel találkozom.

A „krisztushívő zsidóság” eszméje első hallásra bizonyára különös gondolatnak fog feltűnni. Az emberek inkább tudnak belenyugodni a zsidók és keresztények között fennálló jelenlegi viszonyokba és a közöttük végbement vallási kölcsönhatások és felekezeti eltolódások eddigi formáiba, még ha nem is jut azokban kifejezésre a hit szent jelentőségének megfelelő erkölcsi felfogás, mint abba, hogy egy újonnan felvetődött, a megszokottól eltérő gondolatot elfogadjanak.

Pedig az a törekvés, az a gondolat, melyet a fõnt használt kifejezéssel megjelõlni õhajtok, nagyon is közelfekvõnek és rokonszenvesnek tûnhet fel mindazok szemében, akiknek lelkében él az igazságnak szelleme és akik a zsidókérdéssel, a zsidóság és kereszténység egymáshoz való viszonyával és e viszony történelmi kialakulásával becsületesen, hívõ lélekkel foglalkozni kívánnak.

Mit jelent rám nézve, hogy „krisztushívõ zsidónak” vallom magam? Mi a lényege a „krisztushívõ zsidóság” eszméjének?

Jelenti azt, hogy zsidó létemre hiszek Krisztusban, hogy õt vallom Messiásomnak, hogy meggyõzõdésem szerint az újtestamentum is az ószövetségi könyvekkel szervesen összefüggõ és isteni kinyilatkoztatásokat tartalmazó szent könyv, melyet épp úgy kell hitbéli forrásomnak tekintenem, mint az ószövetségi bibliát. Jelenti, hogy Krisztusban való hitem ellenére, sõt éppen e hitem folytán, zsidónak ézem magam, népemmel, fajommal való kapcsolatomat megszakítani nem akarom és végül, hogy meggyõzõdésem szerint a zsidók ieiki megújhdásának és vallásuk megreformálásának leghelyesebb útja, ha az egész — az újtestamentumot is magába foglaló — biblia alapjára helyezkedve mint krisztushívõ zsidók saját egyházukban gyakorolják Krisztus szellemében újjáalakult vallásukat. (Az egyház szót nem dogmatikai értelemben, hanem nyelvtanilag, egyszerűen valamely hitcsoport megjelõlésére használom.)

Jézus Krisztus és az õ tanítása egyetemes tényezõje az egész emberiség lelki, szellemi és erkölcsi fejlõdésének és életünknek az fog tartalmat adni, ha Isten akaratát aként teljesítjük, amint azt az egész emberiség Megváltója, Jézus Krisztus hirdette.

Végül vallom és hiszem, hogy Jézus Krisztus nem új vallást akart alapítani, hanem a zsidó vallást igéjének éltetõ tartalmával akarta megtölteni és hogy ezért a „krisztushívõ zsidóság” eszméje és az életben való gyakorlati megvalósítása Krisztus szellemének felel meg.

Az itt adott megállapítások egyelőre csak általánosságban, lazán írják körül a „krisztushívõ zsidóság” mozgalmának lényegét.

Egyelőre csak az eszme rövid körülírására szorítottam és csak késõbb fogom a könyvem címéül használt tárgynak részletesebb fogalmi és tartalmi meghatározását kidomborítani.

Hangsúlyozni kívánom azonban már most, hogy nézetem szerint a „krisztushívõ zsidó”, „krisztushívõ zsidóság” kifejezések, ha újszerűek, szokatlanok is a sablonos egyházi fogalmakhoz szokott emberek elõtt, semmiképen sem állanak ellentétben a zsidó és keresztény vallások lényegével, sõt nézetem szerint e kifejezések nagyon is alkalmasak arra, hogy a zsidó-keresztény viszonyt megvilágítsák és a zsidókérdés megoldását elõsegítsék.

A továbbiak kifejtése céljából fontosnak tartom mindenekelõtt, hogy a zsidó népnek és a keresztény hitre tért pogány népeknek egymáshoz való viszonyára, ennek kialakulására befolyással bíró körülményekre rövid történeti visszatekintést vessünk.

II.

A ZSIDÓK ÉS A KERESZTÉNY HITRE TÉRT POGÁNY NÉPEK EGYMÁSHOZ VALÓ VISZONYÁNAK KIALAKULÁSA.

Az itt tárgyalt kérdések fejtegetésénél mindenekelőtt azt a tényt kell megállapítanunk, hogy a zsidóság zöme mind a mai napig megtartotta ősi vallását és a kereszténységnek a világ összes népeire gyakorolt óriási átalakító hatása ellenére ellenállott az új vallás részéről jövő befolyásnak.

Ez annál csodálatosabb, mert hiszen tartalma és eredete szerint a keresztény vallás rokon a zsidó vallással, tulajdonképpen annak talajából nőtt ki és hosszú időn át mint a zsidó vallás egyik szektája jelentkezett.

A kereszténység a zsidók közt végbemenő vallási mozgalomként kezdődött. Az eleinte csupán alárendelt jelentőségűnek látszó reformtörekvésekből azonban az egész világot átalakító új vallás keletkezett. Az egymástól való eltávolodás aránylag rövid időn belül következett be. A Krisztus utáni 2—3. században már erős korlátok emelkedtek a zsidó nép és a Krisztus hitére tért pogányok közé. Egymásra való közvetlen szellemi hatásuk csökkent, hitbeli felfogásuknak egymással való keveredése hosszú századokon át szóba sem jöhetett.

A diaszpórában (gholut) élő zsidóság, mint elnyomott és állandó üldözésnek kitett kisebbség, magába zárkózott és nem gondolt, illetve nem is gondolhatott arra, hogy szellemi érintkezést keressen a kereszténységgel. A pogány népek pedig, amilyen szintén csak fokozatosan hódoltak meg a kereszténység szelleme előtt, még nem voltak annyira Jézus Krisztus szellemétől áthatva, hogy a zsidósággal való érintkezést és kapcsolatot, az egymással összefüggő zsidó-keresztény hitbeli problémák megoldásának megkísérlését Krisztus tanításának szelleméből folyó erkölcsi kötelességnek érezték volna.

A kereszténységet fölvevő pogány népek maguk is sok tekintetben még primitív társadalmi és hitbeli életet éltek. Jézus Krisztus

tanítása tán csak a születését követő első két században az ösgyülekezetekben érvényesült igazi bensőséggel, akkor, amikor a csekély számú hívők mint üldözött, állandó nyomásnak kitett kisebbség iparkodtak odaadó hittel az új megváltó igazságot a világba és az életbe belevinni. A kereszténység rohamos terjeszkedésével s a római világalommal mind erősebb kapcsolatba és érdekközössébe való lépésével a kereszténységhez újonnan csatlakozott tömegek vallási szelleme mindinkább eltávolodott az őskereszténység irányától.

A kereszténység számban, hatalomban, befolyásban egyre erősödött ugyan, de benső fejlődése nem tartott lépést a külsővel és a csatlakozókkal nagyon meggyarapodó kereszténységnek vallási élete mindinkább hozzátörődött az állami, társadalmi intézményekhez.

A kereszténység — keletkezésének első idejében — befolyását kizárólag a mindent megragadó krisztusi eszme erejének köszönhette. Az ige hirdetői és apostolai csakis szellemi és erkölcsi fegyverekkel kívánták a kereszténységet terjeszteni. Később a kereszténység terjesztésére irányuló törekvésekben a politikai, célszerűségi, hatalmi szempontok nyomultak előtérbe. (Nagy Károly tüzzel-vassal térítette a pogány szászokat, kik a már kereszténnyé lett frank birodalom politikai felsőbbbségét elismerni nem akarták.)

Világos, hogy ilyen körülmények közt a kereszténységre áttérő pogány népek nem fogadták be a teljes kereszténységet, azt., mely az újtestamentumban, az evangéliumokban foglaltatik és így sokáig nem érvényesülhettek mindenben a Krisztus hirdette igazságok.

Ez a zsidósággal szemben követett magatartás tekintetében is megnyilvánult. Az a Krisztus tanításából folyó elv, hogy az evangélium csupán a szeretet erejével terjeszthető a zsidóság közt és elterjedésének akadályai csupán szellemi, erkölcsi fegyverekkel háríthatók el, még sokáig nem tudott érvényesülni.

A zsidóság nagyrésze a Krisztus születését követő első századokban a régi babilóniai és perzsa birodalmak területén lakik. Jeruzsálem pusztulása után a zsidóság szellemi élete sokáig, századokon át ez országokban zajlik le. Itt keletkezik a talmud jelentősebb része. Idővel azonban mindinkább csökken a babilóniai zsidóság szerepe és a zsidóság szellemi életének súlypontja a keresztény és mohamedán országok területére helyeződik át.

Nagy Konstantin uralomra jutásával kezdődik tulajdonképpen a keresztény vallásnak az államhatalommal való szorosabb kapcsolata és az egyház hatalmának kialakulása. A nyugat-római birodalom bukásával az azelőtt római hatalomnak alávetett tartományokban új önálló országok keletkeztek. Ügy ezekben az országokban, valamint a kelet-római birodalomban sok zsidó lakik és így természetes, hogy bizonyos kölcsönhatás fejlődik ki keresztények és zsidók közt.

Európa politikai befolyásban előretörő népei és a nyugat-római birodalom bukása után keletkező új államok lakossága idővel mind felveszi a kereszténységet. Az állami hatalommal is rendelkező keresztény nemzetek kezdettől fogva számos kísérletet tesznek a zsidóság megnyerésére. Minthogy ez nem sikerül, az akkor a kereszténység lényegét még fel nem fogó népekben az a törekvés jut uralomra, hogy erőszakkal olvasszák magukba a zsidóságot.

A zsidóságnak a kereszténység által való vallási befolyásolása a középkorban hosszú századokon át túlnyomórészt erőszakos térítés útján ment végbe, bár természetesen mindig akadtak szent nagy férfiak, kik Krisztus szeretetétől áthatva a zsidóság közt is érvényesítették az evangéliumi íge szelídséget. Attól az időtől kezdve, hogy a római birodalom elismeri a kereszténységet és államvallássá teszi, mindjobban kiéleződik a kereszténység és zsidóság közti vallási ellentét és megkezdődik a zsidóság üldözése. Számos törvényt hoznak, amelyek a zsidóság vallási szabadságát, gazdasági érvényesülését korlátozzák. Iustinianus Corpus Iurisába is belekerülnek e zsidóellenes törvények, melyek azután más országok törvénytárába is felvételnek.

A keresztény vallás más vallásokhoz való viszonyának kialakulása különös fontossággal bírnak az izlam keletkezése és térhódítása, később pedig a kereszteshadjáratok.

Mindkét történeti esemény a zsidóság helyzetére is nagy befolyással volt. A Pyrrheneusi félszigetnek az arabok által történt elfoglalásával némileg enyhült a zsidóság helyzete. Később azonban, különösen a kereszteshadjáratok megindulásával, újra megkezdődik az üldözés korszaka, mely úgyszólván szakadatlanul tart az újkor kezdetéig.

A zsidókérdésnek az erőszak jegyében való kezelése csak akkor kezd enyhülni, mikor magának a kereszténységnek kebelében megkezdődik a reformálás folyamata. A 30 éves vallásháború a két táborra szakad* kereszténységnek egymás elleni öldöklő harca volt. E vallásháború némileg elterelte a kereszténység figyelmét a zsidókérdésről. Sőt a keresztény reform-mozgalmak megerősödésével a zsidóságra is jobb napok virradtak. Mind sűrűbben akadtak keresztény nagy emberek, kik a kereszténységnek a zsidósággal való összefüggését felismerték és nem helyeselték az ellenük alkalmazott erőszakos módszereket. Egyes országokban, így például Angliában, Hollandiában a zsidók menedéket találnak az inkvizíció üldözései elől.

A kereszténységnek az összes európai és Európán kívüli kultúrnépek közt való elterjedésével és a vallási harcok megszűntével, a kereszténységnek a zsidósághoz való viszonya is kezdett a kereszténység lényegének és erkölcsi felfogásának megfelelően alakulni.

Ez elsősorban abban mutatkozott, hogy erősödtek azok a törekvések, melyek arra irányultak, hogy a zsidóság társadalmi és politikai elnyomottsága, közgazdasági tekintetben való megszorí-

tottsága megszűnjön. A 18. század végén kitört francia forradalom és az azt követő politikai események és társadalmi küzdelmek gyökerében megrázkódtatták Európa népeinek és társadalmának békéjét.

Hosszú politikai küzdelmek és a francia forradalmat követő átalakulások a szabadság, egyenlőség, testvériség elvének elismerését eredményezték. Ez nemcsak a jobbágyságnak és a többi elnyomott keresztény társadalmi osztálynak felszabadítását hozta magával, hanem a zsidóság helyzetét is lényegesen megkönnyítette.

A 18. század végétől kezdve érvényesülő szabadságeszmék folyamánként mindinkább enyhültek azok a rendszabályok, melyek eddig a zsidóság politikai és társadalmi elnyomatását és gazdasági érvényesülésének korlátozását célozták. A zsidóság kiszabadult a gettóból és megkezdődtek azok a politikai küzdelmek, melyeknek az volt a célja, hogy az állam zsidó alattvalóit is ismerje el a keresztényekkel egyenjogú honpolgároknak. Franciaország volt az első, mely az izraelitákat keresztény alattvalóival egyenrangú honpolgároknak elismerte. Európa többi országában a zsidóság egyenjogúsága több évtizedes, változatos küzdelmek után csak később következik be.

A zsidóság kezd résztvenni a nemzetek életében, politikai mozgalmában. Vallási, szellemi állapota új irányt vesz.

A kereszténységgel való sűrűbb érintkezése, a népek politikai és társadalmi életében való részvétele a zsidó népnek úgy köz-, mint magánéletét, de különösen vallási életét új hatásoknak teszi ki.

A kereszténység érdeklődése is fokozottabb mértékben fordul a zsidóság felé. A zsidóság most már nem a közéletből kirekesztett faj, hanem az emberiség egyetemes eszméiért s a nemzet célkitűzéseiért a keresztény lakossággal együtt küzdő része a népnek.

A zsidóságnak és a keresztény népeknek egymással való szellemi, erkölcsi kapcsolatai kibővülnek és a kereszténység maga is kezd e kapcsolatok kimélyítésére és ápolására az eddiginél nagyobb súlyt helyezni.

Ily körülmények közt a zsidóságnak Jézus Krisztussal és az újtestamentummal szemben való állásfoglalása mindinkább belekerül az úgynevezett „zsidókérdésébe; a zsidókérdés, mely sokáig csak politikai és társadalmi színezetű kérdés volt, a zsidóság politikai jogainak kiterjesztésével és gazdasági és társadalmi nagyobb érvényesülése lehetővé tételével kiszélesül és egyúttal közvetlen vallási, hitbeli kérdéssé válik.

A francia forradalom beköszöntésével enyhült a vallási türelmetlenség szelleme és az eddiginél nagyobb mértékben nyílt meg a lehetősége a szellemi és erkölcsi kölcsönhatásnak. Sok jó keresztény ember törekedett most már arra, hogy a zsidóságra a keresztény hit erejével hathasson és hogy neki Jézus Krisztus evangéliumát hirdesse, a zsidóság pedig most már nem mutatja azt a merev ellenállást e behatásokkal szemben. Mindez végeredmény-

ben a zsidóság lelki átalakulásához és a „krisztushívő zsidóság” eszméjének megerősödéséhez fog vezetni.

Természetes, hogy Krisztus tanításához, az újtestamentum szelleméhez való ez a közeledés, a zsidó hitéletnek evangéliumi tartalommal való megtelése nem máról holnapra fog bekövetkezni és ez a folyamat egyelőre csak egyesekben és nem Izrael népének zömében fog végbemenni.

A gyors átalakulásnak sok körülmény állta útját. Mindenekelőtt az, hogy a zsidóság gondolkodását, hitbeli felfogását eddig a biblia mellett elsősorban a talmud irányította.

A zsidóság életét, gondolatvilágát, vallási fejlődését a talmud befolyásának figyelembevétele nélkül nem tudjuk kellően megérteni.

A talmudnak még most is nagy a szerepe a zsidóság vallási életében s a kereszténységhez való viszonyában. Mindez szükségessé teszi, hogy a talmudnak a zsidó népre gyakorolt hatásával, jelentőségével és a róla való felfogásokkal foglalkozzam.

III.

A TALMUD KELETKEZÉSE ÉS BEFOLYÁSA A ZSIDÓ VALLÁSI ÉLETRE.

Az ószövetségi szent könyveken kívül hosszú századokon át elsősorban a talmud volt a zsidó ember vallási felfogásának alapja és még jelenleg is az a zsidóság tekintélyes részénél.

Nem gondolok arra, hogy a talmud kérdésével bővebben foglalkozzam, hisz ez messze vezetne. Csak egyet-mást akarnék fölhozni, ami nézetem szerint az itt tárgyalt kérdésekkel összefügg és álláspontomat jobban megvilágítja.

A zsidóságban kiirthatatlanul élt az a törekvés, hogy életének minden mozzanatát úgy rendezze be, ahogy azt az isteni Kinyilatkoztatást tartalmazó tóra előírja.

Sokáig a biblia volt a vallási életnek fő forrása, az istentiszteletnek legjellegzetesebb része pedig az áldozati szertartás. A bibliában elrendelt áldozatok bemutatása a jeruzsálemi szentélyben, az egész vallási élet középpontjában ment végbe. E szertartásokat az Áron nemzetségéből származó és külön rendben tömörülő főpapok végezték, kik egyúttal a zsidó nép erkölcsi és szellemi életnek legnagyobb tekintéllyel bíró szervei voltak.

Évente többször, a nagy ünnepeken zarándokok sokasága lepi el Jeruzsálem városát, hogy áldozatát a szentélyben bemutassa.

A jeruzsálemi szentélynek és az áldozati szertartásnak kiemelkedő jelentősége mellett azonban idővel bizonyos tekintetben s-zét-helyeződik a vallási élet, aminek különböző okai vannak.

A zsidóság nagy része Palesztinán kívül élt. A magaskultúrájú, szellemileg Júdeától és Jeruzsálemtől független egyiptomi zsidóság részére már a jeruzsálemi templom elpusztulását megelőző 3. században külön szentély épült Heliopolisban, hol szintén dívott az áldozati szertartás. Már magában véve ez a körülmény is némi meglazítását jelentette a biblián alapuló eddigi előírásoknak és a jeruzsálemi szentélyhez kötött központiságnak.

De ettől függetlenül is idővel gyöngül a jeruzsálemi szentély kizárólagos uralma. A nagy távolság, a politikai s egyéb akadályok miatt az áldozati szertartások rendszeres gyakorlása nehézségekbe ütközött. Ezért pótlásukra bevezették a bibliában előírt mindennapi áldozatoknak megfelelő imádságos istentiszteleteket, melyeket az úgynevezett zsinagógákban végeztek.

A viszonyok kényszere folytán a diaszpórának más helyein is felléptek olyan törekvések, melyek a vallási életre módosítólag hatottak. A zsidó nép felfogása szerint az írott törvényen kívül a [Mózesről szájról-szájra tovább adott tan, a hagyomány is élt, mely (azonban feljegyezve nem volt. Úgy a bibliát, mint az úgynevezett nem írott tant, a hagyományt a hétköznapi eseteire alkalmazni, jmagyarázni kellett.

A szentély jelentőségének csökkenésével, Jeruzsálem elpusztulásával arra kellett törekedni, hogy a zsidóságot összetartó újabb hitbeli intézmények, szertartások és rendelkezések lépjenek a megszűnt és nem teljesíthető régiek helyébe. A zsidó nép szellemi vezetői a vallási életnek a politikai változások által és a szentély megszűntével nem érintett részét olyképp iparkodtak fenntartani, hogy a törát értelmezve, a zsidó nép vallási és erkölcsi életére vonatkozó szabályokat a változott viszonyokhoz képest újból megállapították és a törvény ismeretét minden zsidó ember szent kötelességévé tették. A zsidó nép erkölcsi és hitbeli életének jellegzetességét és nemzeti sajátosságait feltüntető fontos tényezők kiesésével most már maga a tora lett az egész világon szétszórt zsidóságot egyesítő és összetartó kapocs.

A hagyományok átörökítésével, a biblia értelmezésével, a vallási szabályoknak a változott viszonyoknak megfelelő újabb megállapításával járó bűvárkodás idővel oda vezetett, hogy a bibliától bizonyos mértékben elkülönülő új hitforrás keletkezett: a talmud, amely ezek szerint összegyűjtése a zsidó nép vallási életére, erkölcsi magatartására vonatkozó szabályoknak.

A talmud tehát a zsidó népnek abból a hajlamából keletkezett, mely szerint minden szabályt, akár a közéletre, akár a magánéletre vonatkozott, egy vallási tekintéllyel bíró gyűjteményben akart összefoglalni..

A zsidóság az élet minden vonatkozását rendezni akarta, az egész életet a vallás szemüvegén át nézte. A tudományt, irodalmat szintén csak ebből a szempontból méltatta, jelentőségüket csak annyiban ismerte el, amennyiben a zsidó vallási felfogással egybeeső vonatkozás volt bennük.

A zsidóságnak ez a felfogása egyrészt a világi tudományoknak nagymértékben való mellőzését vonta maga után, másrészt azt eredményezte, hogy a talmud tulajdonképpen nemcsak az egyházi tudományoknak, hanem egyéb szellemi, irodalmi, tudományos és bölcséleti megnyilvánulásoknak is összefoglalása lett.

Az a folyamat, mely arra irányult, hogy a zsidóság szellemi, erkölcsi, vallási életére vonatkozó szabályok a talmudban össze-

gyűjtessenek, körülbelül Krisztus születését megelőzően a 3. században kezdődött és csak a születése utáni 6. században fejeződött be. A talmud megalkotása tehát körülbelül 800 évre terjedő időszakot ölel fel.

A talmud ezek szerint nem kapcsolódott csupán a bibliához, hanem az írott tanon kívül a szójhagyományt, s a zsidóság életére vonatkozó minden tudományos irodalmi, szellemi megnyilvánulási is figyelembe vesz és mindezeket egybefoglalja.

A talmud a zsidó nép történetének abban a korszakában keletkezett, mikor a közélet és a magánélet közti határvonalat még nem leheteti élesen megvonni. A zsidó nép csak rövid ideig rendelkezett önálló állami léttel. Az idegen népek által való elnyomatása, nemzeti életének korlátozása arra ösztönözték, hogy a hitélet területére vigyen át mindent, ami életére fontossággal bírt.

Már az eddigiekből is látható, hogy a talmud létrejötté a zsidóságra nézve bizonyos tekintetben mint történelmi szükségesség jelentkezik.

Istennek kiválasztott népe kezdettől fogva elkülönült a pogányságtól. A zsidóság — az egy igaz Istenben való hitnek megalkuvást nem tűrő erőteljes kifejezésében szemben állott a politheisztikus felfogású többi néppel. Önállóságának megsemmisülésével s a szentély rombadőltségével veszélyeztetve volt vallásának, önálló szellemiségének fennmaradása. Fennforgott az a lehetőség, hogy a pogány népek közé szétszórt zsidóság beleolvad e népekbe és hogy fenkölt vallásos gondolkodását azok bálványimádó szelleme és érzülete megmételjezi.

Hagyományainak, vallási szabályainak összegyűjtése, a törában való folytonos bűvárkodásnak mindenkire kiterjedő erkölcsi parancsa, az istentiszteletnek az eddigi hagyományokkal és szellemmel való összhangzatos rendezése és mindezeknek egy köztekintéllyel bíró vallási szabálygyűjteményben való megállapítása fönn tartotta a zsidó nép lelki egységét és így kétségtelen, hogy a talmud a zsidó nép fönnmaradásának egyik jelentős tényezője lett.

Más kérdés azonban, vajjon a talmud előmozdította-e a zsidóságnak a kereszténységhez való közeledését, biztosította-e a zsidó népnek minden irányú biblikus továbbfejlődését.

A zsidó vallásnak a talmud keletkezése által vett fejlődése ugyanis nemcsak pozitív irányban mutatkozott, vagyis abban, hogy megóvta a zsidó népet a megsemmisüléstől, a zsidó géniust a pogány szellem által való legyűretés veszélyétől, hanem negatív irányban is, ami abban állott, hogy a zsidó vallási életnek a bibliával való szorosabb kapcsolata, a biblikus szellem uralma meglazult.

A vallási élet szabályainak nagy tekintéllyel bíró kódexekben való egybefoglalására irányuló túlzó törekvés idővel azt eredményezte, hogy a zsidóságnak szent könyve, a biblia, mely hitének alapja volt, némileg háttérbe szorult.

A biblia az egész ember életére, erkölcsi, hitbéli magatartására vonatkozó irányítást tartalmaz. A bibliában nyert világos, egyszerű útmutatás megértését a talmud sokszor-elhomályosította.

A talmud a vallási életre vonatkozó szabályoknak túlzásba vitt részletezése és megrögzítése által csökkenti a hívő ember egyéni mérlegelésének jelentőségét s azt a hatást, melyet a biblia reá gyakorol.

A vallási életnek szabályozása, ha abba az élet minden csekély mozzanatát belevonjuk és az egyéni mérlegelést kizárjuk, sokszor tudálékossá válik és a lelki dolgok rovására sokszor az nyer túlzott fontosságot, aminek csak múltó jelentősége van.

A talmud megalkotói abbéli törekvésükben, hogy minden szabályt megállapítsanak és megtartását biztosítsák, megszigorították a törvény rendelkezéseit és kevés teret engedtek az egyéni mérlegelésnek.

A zsidóság vallási életének ilyen irányú alakulása, természetesen nagy befolyással volt a zsidóságnak a kereszténységhez való viszonyára is és arra a magatartásra, melyet a zsidóság a kereszténység részéről jövő hitbéli és erkölcsi befolyásolással szemben tanúsított. Ezért a kereszténység is sokat foglalkozott a talmud kérdésével.

A zsidóságot a talmud miatt már sok támadás érte.

Mi volt tulajdonképen., e támadásoknak alapja?

Sok keresztény ember főleg a talmudban látta okát annak, hogy a zsidóság nem fogadta el a kereszténységet s külön utakon haladt.-A zsidóságnál a talmud töltötte be tulajdonképen az új-testamentum szerepét. A biblia lezárása után a zsidóság hitbéli életé-a talmudban fejlődött tovább. A zsidó és keresztény vallások egymástól való elkülönülése a talmudban jutott kézzelfoghatóan kifejezésre.

A középkor derekán, körülbelül a kereszteshadjáratok megindulásával kezdődött a kereszténység életében a fokozottabb türelmetlenség korszaka. Több ízben rendelték el a talmud elkobzását.

Egyébként nemcsak a talmuddal szemben nyilvánult meg a türelmetlenség szelleme, hiszen a keresztény egyházi irodalomnak számos könyve szintén indexre került. A talmud ellen tett intézkedések azonban csak rövid életűek voltak. Végleges elkobzására nem került a sor. Híres katolikus teológusok és többen a pániik közül vették védelmükbe. A középkor vége felé Reuchlin, több híres német egyetem tanára, aki katolikus létére alapos ismerője volt a talmudnak, hatalmas harcot indított egy, a talmudot gyalázó irat szerzője, Pfefferkorn és annak hívei ellen. Reuchlin kimutatta a vádak alytalanságát, bebizonyította, hogy Pfefferkorn és sok más társának idézetei egy régi hírhedt, hamis fordításból, az ú. n. Eisenmenger-féle fordításból vétettek és rámutatott arra a mérhetetlen kárra, amit e hatalmas vallásirodalmi alkotásnak megsemmisítése jelentene.

Az évekig tartó hitvitába az egyház és Miksa német-római császár is beleavatkozott. X. Leó pápa elrendelte az ügy alapos felülvizsgálását. E harc végül Reuchlin teljes erkölcsi győzelmével végződött és Róma is elvetette a talmud elkobzására vonatkozó indítványokat.

Az újabb korban, a múlt század végén is nagy feltűnést keltett az a harc, amit az osztrák Rohling, prágai egyetemi tanár indított a talmud ellen.

Rohling támadására Bloch Móric, egy bécsi zsidó felekezeti lap szerkesztője felelt. A két tudós vitájából az egész világ közvéleményét foglalkoztató becsületsértési per keletkezett. A bíróság elrendelte a leghíresebb keresztény teológiai tanároknak szakértökként való meghallgatását és ezek véleménye megsemmisítő volt Rohlingra. Rohling kénytelen volt a prágai egyetemi katedrát is otthagyni, mert kitűnt, hogy vádjai alaptalanok voltak és adatait nem az eredetiből, hanem irányzatos hamisítványokból szedte.

Ezekhez hasonló rosszakaratú támadások már gyakran érték a talmudot és sok erkölcsi kár és félreértés származott azokból. A rágalmazás és gyűlölködés mérge behatol a köztudatba. Ezért hallani gyakran derék, jóhiszemű keresztény emberektől is a talmudra vonatkozó naiv feltevéseket.

Jól teszi tehát a hívő keresztény ember, ha ezekben a dolgokban is alaposra törekszik és a talmudra és a zsidó vallási irodalomra vonatkozó politikai irányzatú írásokat és fordításokat csak nagy óvatossággal és fenntartással veszi kezébe.

A talmudról alkotott ilyen helytelen vélemények keletkezéséhez egyébként néhány egyéb körülmény is hozzájárulhatott. Óriási terjedelme, sajátosságos szerkezete és nyelvezete és tárgykörének sokszor a modern felfogástól eltérő idegenszerűsége miatt ismerete sokáig nem igen terjedt el a zsidó körökön kívül. Nem nagyon hasonlít az ókorból reánk maradt görög és római irodalmi és bölcséleti művekhez. Tudományos értelemben vett rendszeres tárgyi beosztása és csoportosítása nincs. Rendkívül tömör, összefoglaló, mondhatni sürgönystílusban íródott. Nyelve már nem az ószövetégi héber nyelv, hanem az azzal rokon arameus és egyéb tájszólas. Rövidségét, a rendszeres felosztás hiányát megmagyarázza a föntérintett az a körülmény, hogy évezredek át csak szájhagyomány útján adták tovább nemzedékről nemzedékre, sőt sokáig azt tartották, hogy nem is szabad írásba foglalni. Az összegyűjtésre, írásbafoglalásra csak akkor került sor, mikor látták, hogy lehetetlenség az óriási anyagot továbbra is az eddigi módszer mellett megőrizni.

Újabb időben azonban mindinkább készülnek hű, rendes fordítások, úgyhogy a laikus emberek is alkalmat nyerhetnek a talmud megismerésére.

A Magyarországon használatos zsidó imádságoskönyv szintén tartalmaz néhány kivonatot a talmudból. Az „atyák szakaszai” cím alatt közli kiváló talmudtudósoknak jeles mondásait hat feje-

zetben. E könyv magyar nyelvre is le van fordítva, illetve a héber szöveg mellett a magyar szöveget is tartalmazza és így mindenki elolvashatja a talmudból vett e szemelvényeket.

Hogy mindezeket itt felhozom, annak oka az, hogy a zsidóság és kereszténység közti viszony helyes kialakulását nagyban akadályozzák a zsidó vallásról és életről alkotott helytelen nézetek. A talmudról itt vázolt rosszakaratú megállapítások is nagyon hozzájárulnak ahhoz, hogy a zsidókérdés mindeddig nem tudott nyugvópontra jutni.

A zsidóság ellenségeinek a talmudra vonatkozó kijelentései már azért is helytelenek, mert nem lehet a talmudról mint valami egységes egésről beszélni.

A talmud gyűjteményes munka, összefoglal különböző felfogásokat és rendszereket. Nem egy ember szerezte, hanem tudósok százai, nem egyszerre keletkezett, hanem évszázadokon át és mint főttebb már előadtam, szájhagyomány útján öröklődött egyik nemzedékről a másikra. A nagyrészt ismeretlen szerzők különböző korokban éltek, különböző kultúrhatások alatt álltak, megállapításaik sokszor egymásnak ellenmondanak.

Még ha volnának is benne keresztény szempontokból kifogásolható részek, ez még nem adna okot arra, hogy az egész talmudot elvessük, hisz ez csak annyit jelentene, hogy az a szerző, akitől a kifogásolható rész ered, olyasvalamit állított, ami keresztény felfogásunk szerint nem helytálló.

De különben is helytelen, ha más vallásrendszerek és azok forrásai bírálatában saját vallási felfogásunkból indulunk ki. Minden vallásrendszer állít olyasvalamit, amit a másik nem helyesel. Nem kívánhatjuk azt, hogy a mohamedánok szent könyve, a korán az ószövetségi vagy újszövetségi biblia álláspontjára helyezkedjék. A vallások keletkezése erkölcsi, történelmi folyamat, amely különböző tényezőknek eredménye. A keresztény tan elnézést, türelmet hirdet mindenkivel szemben. Ezt a türelmességet kell?ne tanúsítani akkor is, mikor másvallásúak nézetéről, hitfelfogásáról és azokat tartalmazó forrásművekről van szó.

Tőlem is távol áll az a szándék, hogy a talmudot a maga egészében megbíráljam vagy elvessem. Kritikai megjegyzésem egészen általános. Csak rá akarok mutatni arra a tényre, hogy a zsidóság körében a talmudot sokszor a biblia rovására dédelgették és ez azzal a következménnyel járt, hogy a biblia háttérbe szorult. A hívő zsidó ember, aki a talmudban búvárkodik s azt tanulmányozza elsősorban, elszokik a bibliának a kommentároktól független, elmélkedő olvasásától. Nem a bibliának egyszerűbb, könnyebben érthető s az élet erkölccstanát is magába foglaló és az emberi üdvösség elnyerésére vonatkozó tartalma ragadja meg, hanem inkább a szűkebb nemzeti sajtásokhoz tapadó részletek és mulólagos rendelkezések. Az ezekkel való bíbelődés sokszor eltakarja az egész emberiséget érintő örökérvényű bibliai kinyilatkoztatásokat.

Csak ha magát a bibliát olvassuk, fogjuk a benne foglalt isteni kinyilatkoztatásokat megérteni és csak így fog annak ereje bennünket megihletni.

Ha sokat foglalkozunk a különös készültséget igénylő magyarázó írásokkal és rendszerekkel, a bibliával való közvetlen szellemi kapcsolatunk megszakad és reánk gyakorolt hitbeli hatása meggyöngül, nem látjuk, mit akar kifejezni. A tórával való ilyen természetű foglalkozás nem erősíti elsősorban, hanem szívünket műveli és sokszor a szellemeskedésnek, mindent tudniakarásnak, szórszálhasogatásnak gyarló hajlamait fejleszti ki bennünk.

A talmud és a talmud alapján kifejlődött különböző hilf orások (sulchan aruch) sok szabályt tartalmaznak, melyek csak külsőségekre, szertartásokra vonatkoznak, de a hit lényegével nem függnek össze.

Mit látunk tehát mindebből? Nyilvánvalóvá teszik előttünk egyrészt azt, hogy a talmudnak óriási a jelentősége Izrael néDének történetében és hogy páratlan irodalmi és tudományos becsét lekicsinyelnünk nem szabad, másrészt meg kell állapítanunk azt is, hogy az a körülmény, hogy a zsidóság vallási bűvárkodása túlságosan a talmud felé fordult, az ótestamentum szent könyveiben foglalt isteni kinyilatkoztatások felismerését nehezebbé tette. A talmud mindenesetre hozzájárult ahhoz, hogy a zsidó és keresztény vallások elkülönülésének folyamata mindjobbán megerősödött.

IV. A ZSIDÓ ÉS KERESZTÉNY VALLÁSOK ELKÜLÖNÜLÉSE.

Bár nem célom, hogy fejtegetéseimbe a kereszténység keletkezésének és fejlődésének történetét belevonjam, úgy érzem, mégis érintenem kell egyes mozzanatokat, melyek a zsidó és keresztény vallások szétválásának menetét megvilágítják.

A kereszténység keletkezésének, jelentőségének, az emberi életre való befolyásának kérdése egyetemes jelentőségű kérdés, mely az emberek millióit foglalkoztatta a múltban és foglalkoztatja a jelenben is. E kérdés odakerül a kutató, kételkedő zsidó ember elé is. Sőt keresztény szempontból kívánatos, hogy a zsidóság is foglalkozzék e kérdéssel. Ezért szem előtt tartva a zsidóság részéről eredő ellenvetéseket, — rá akarok mutatni a kereszténység keletkezésének Isten akaratával megegyező természetes és logikus folyamatára.

Mennyei Atyánk szent akarata különböző módon válik előtünk nyilvánvalóvá. Kifejeződik a bibliában foglalt isteni kinyilatkoztatásokban, a világ folyásában és saját lelkiismeretünk szavában. Ezért nemcsak Isten igéjét kell olvasnunk és rajta elmélkednünk, hanem meg kell figyelni a természet változatos rendjét, olvasnunk kell a történelem lapjaiból és a szív és értelem szavára is hallgatnunk kell. így fogjuk majd megérteni mennyei Atyánk szent akaratát, Istenhez, Jézus Krisztushoz, és a kereszténységhez való viszonyunkat, a zsidó és keresztény vallások elkülönüléséből reánk háruló feladatokat.

E belátásból kiindulva fontosnak tartom, hogy a kereszténység keletkezésének történelmi előzményeivel és hátterével röviden foglalkozzunk.

A kereszténység keletkezését a lelkek évszázados forrongása és vajúdása előzte meg. A zsidóság, mint Isten kiválasztott népe, szemben állott a világ minden népével. A pogányság még nem tette magáévá a zsidó vallásnak a tiszta egyistenhitét hirdető eszméjét, és még nem érvényesült köztük az a tisztultabb erkölcsi

felfogás, mely az ószövetségi írásokban fejlődött ki. De azért az ószövetségi szellem már hatott rájuk is, hisz állandó érintkezésben állottak a zsidósággal.

A pogány írók és bölcselek is foglalkoztak a mindenségnek, a létnek kérdéseivel és titkaival. A pogányság is vágyódott egy jobb kor után, mely meghozza majd szenvedései enyhülését.

A történelem lapjai beszámolnak a Krisztus születését megelőző századoknak nagy háborúiról és mozgalmairól. Nagy Sándor és utódjai és a rómaiak hatalmas birodalmakat alapítottak. A görög-római kultúra mindjobban elterjedt az egész föld kerekességén. De mindennek csak múlt jelentősége volt. Az újonnan alakult világbirodalmak csak ideig-óráig tartó megoldásai voltak a zavaros politikai viszonyoknak, de nem jelentettek tartós békét.

A politikailag leigázott népek, a társadalmilag elnyomott osztályok és rabszolgák, a vagyontalanok és nyomorgók tömegei mind felszabadulás után vágyódtak. Az embereknek Istenhez való vágyódása, az üdvösség elnyerésére irányuló szomjúsága nem talált tápot a különböző pogány vallási és bölcseleti rendszerekben.

Róma a Krisztus születését megelőző és azt követő néhány évszázad alatt leigázta a valamikor hatalmas Egyiptomot, Perzsiát, az ismert Afrikát és Ázsiát és Európa nagy részét. Nyomasztó súllyal nehezedett a római hatalom népekre és országokra. A rómaiak vasfegyelme és szervezettsége széjjelvitte a népek közé a római jogot, a görög-római bölcseletet és irodalmat. Óriási kulturális fejlődés következett be. De ez éppenséggel nem jelentette az Isten iránti odaadásnak és hitnek terjedését. A zsidóság, mint fontosabb már kifejtettük, mint Isten kiválasztott népe, nem tudott lemondani azokról az eszményekről, melyeket törájában kapott. A zsidó vallás élő tiltakozás volt a római önkény és ököl hatalma ellen. A zsidóság tiszta egyistenhite, az abban megnyilvánuló szociális és emberséges felfogás éles ellentétben állott a pogányság érzékiségével és szertelenségekbe vivő bálványimádásával.

A világi dolgok hívsága, az eddigi vallási rendszereknek és világfelfogásoknak üressége mindinkább nyilvánvaló lett és erősödött az emberiség lelkében az a vágyódás, hogy kivezető utat találjon a bajokból, a zűrzavarokból. A zsidó emberek ezerszeresen érezték az elnyomatásnak, a politikai jogfosztottságnak súlyát. A zsidó nép szent könyveiben ígéretet nyert a megváltásra, a Messiás eljövetelére. Várta is már ősidőktől fogva ezeknek az ígéreteknek beteljesedését. Sőt a pogányságot is megragadták e reménységek.

A zsidó szellem találkozása a pogány népek s különösen a görög-római kultúrhatás alatt álló népek szellemével előkészítette a talajt azon szent ígéretek beteljesedésére, melyeknek Isten eleve elrendelt szent akarata szerint az ószövetség és szentírások próféciái értelmében be kellett következniök.

Megindult a lelkek átalakulásának és a keresztény eszmeérésének folyamata.

A vallások és vallásrendszerek is fejlődnek, módosulnak és a népeknek vallási és világfelfogása folytonos átalakuláson megy keresztül. A zsidóság életében is így volt ez.

Idővel bizonyos eltérések fejlődnek ki a diaszpóra és Palesztina zsidóságának vallási felfogása és világnézete közt. A szét-szórtságban élő zsidóság körében másképp alakul a szertartás, más a hívőknek a nemzsidó népekhez való viszonya, mint a templom közvetlen hatása alatt álló ősi Szentföldön.

A diaszpóra zsidósága az előbbi fejezetben már vázolt okoknál fogva — különösen az áldozati szertartás ápolásának sok akadálya miatt — amúgy is már régebben önálló, a középponttól független vallási fejlődésen megy keresztül és a törvény szűkítő korlátai közül kiemelkedni vágyódik. Természetesnek kell találnunk, hogy a zsidóság e részében jobban nyílik tér a vallási élet egyetemesebb, az általános emberi törekvésekkel inkább egybe-vágó fejlődésére.

E fejlődésnek egyik eredménye a zsinagóga — így nevezték az imaházakat, tanházakat —, ahol a hívők serege imára, az ige meghallgatására, tanulásra, különösen szombati és ünnepnapokon összegyűlt. E zsinagógáknak idővel óriási szerep jut a zsidó hitbeli élet kialakulásában. Ily zsinagógák a diaszpórában mindenhol keletkeztek, ahol zsidók laktak. Vendégek, idegenek is látogatták azokat és így alkalmuk volt a zsidó szent tant megismerni. Ilyen zsinagógák már Krisztus születését megelőzőleg a 2—3. században keletkeztek.

Lassanként a zsinagógákban központosult a zsidó szellemi élet. A jeruzsálemi szentély ugyan továbbra is fennállott és a zsidó nép áhítatos tisztelettel vette körül. Sőt hozzájárult fenntartásának költségeihez, de a mindennapos hitbeli élet mégis csak elsősorban e zsinagógákban zajlott le. Idővel Palesztinában és Jeruzsálemben is létesültek ily zsinagógák. Sőt az egyes tartományokból, országokból Jeruzsálembé költözött, vagy vendégségbe érkező zsidók nemzetiségük, nyelvük, származásuk szerint különböző zsinagógákat tartottak fenn. Jellemző erre nézve egy-két újtestamentumi hely. (Apóst. csel. 2, 1—8.) Pál apostol legtöbbször ezekben a zsinagógákban prédikált.

A zsidóknak az ókor művelt népeivel való érintkezése, az egymásra gyakorolt kölcsönhatás, a pogány írók által őket és vallásukat ért támadások arra ösztönzik a zsidóságot, hogy keresse a bibliának finomságait, árnyalatait, eszményeit, az alapulfekvő jövendöléseket, kinyilatkoztatásokat. A zsinagógai gyülekezeteknek önállósága és szabadabb iránya lehetővé tették az egész emberiséget érintő, egyetemes vonatkozású kérdések kidomborítását.

Moritz Friedländer „Synagoge und Kirche in ihren Anfängen” c. művében kifejti, hogy a kereszténység keletkezését megelőző eszmeáramlatok és forrongások területe tulajdonképpen nem Jeruzsálem, hanem a diaszpóra. A görög kultúrhatások alatt álló, különböző helyeken lakó hellenizált zsidóság közt a lelkek

már elő voltak készítve a messiási gondolat befogadására és a názáreti Jézus küldetésének megértésére.

Míg a jeruzsálemi szentély hatása alatt álló zsidóság közt egyre erősödik az a hajlam, hogy a törvényt mindjobban kiépítsék, körülbástyázzák, köréje áthághatatlan akadályokat, kerítéseket emeljenek, nehogy azt az önkényes magyarázat kikezdhesse, addig a diaszpóra sok helyén erősödnek azok a törekvések, melyek a törvénynek szabadabb értelmezését, allegóriaképen való felfogását és a görög bölcseséggel és az emberi egyetemes törvényekkel való összeegyeztetését tűzték ki célul. Különböző vallási irányok keletkeznek. Sokan szigorúan a törvény álláspontján állnak és ragaszkodnak annak minden betűjéhez. Mások a törvényt szabadon értelmezik, sőt némelyek egyáltalában túlteszik magukat a törvényeken. Egyes vallási irányok a tórának főtételeit fogadják csak el, a szombatot, Ábrahám szövetségét, az ünnepeket, de az áldozati szertartásokat már elvetik.

A Messiás eljövetele és a megváltás kérdése tekintetében is eltérők a felfogások. Némelyik tisztán politikai felszabadítást várnak az eljövendő Messiástól, mások lelki megváltást. Némelyek a megváltásra vonatkozó ígéretek beteljesedését abban látják, hogy az egyisten-hit az egész föld kerekéségén el fog terjedni, mindenhol fogják hirdetni Jehova dicsőségét. A Messiásnak Istenhez való viszonyáról is különbözők a felfogások. Némelyek azt hirdetik, hogy az eljövendő Messiás Istennek fia, mások szerint csak kiváló ember vagy próféta.-Ügyszintén különbözők a nézetek a teremtésnek ki által való véghezviteléről és a mindenségnek fenntartásáról, valamint a mindenséget teremtő isteni erőknek egymáshoz való viszonyáról.

Mit látunk tehát mindezekből? Látjuk, hogy a zsidók szétzórtsága és a többi nép közt való beékeltsége és azokkal való szükségszerű szellemi kapcsolata nagy hatással volt úgy a zsidóságra, mint a pogányságra. A diaszpóra bizonyos tekintetben megtermékenyítette a zsidóság szellemi életét, és vallási gondolkodását az egyetemesebb meglátás és megértés irányába terelte. Másrészt azonban a diaszpórában élő zsidóság tanai is erjesztőleg hatottak az egész pogányság lelki világára. A vallási tekintetben eddig visszamaradt pogányság szelleme a zsidó befolyás révén megnyihult. A pogányság magába szívta a zsidó vallásnak emberségesebb, enyhébb elemeit. A kölcsönös érintkezés folytán megérlelődött a pogányság és zsidóság egybeforradásának gondolata és az a meggyőződés, hogy az egész emberiségnek a zsidó vallásból kiinduló tisztultabb erkölcsi alapon az isteni irgalom és szeretet egyetemességében találkoznia kell, azonképen, ahogy azt a bibliában foglalt szent ígéretek megjövendölték.

A kereszténység tehát ezek szerint mintegy a népek vágyódásából, a lelki tespedtségből való felemelkedés óhajából eredő természetes, logikus szükségesség mutatkozik! A zsidó vallás bármilyen magasztos fokon állott, bármennyire telítve volt erkölcsi

tartalommal, mégsem tudta mindazt adni, amire a szenvedő emberiség vágyódott. Ezért be kellett következnie egy nagyfontosságú erjedési folyamatnak, mely a kereszténységben jutott el eszményi kifejlődéséhez.

Már maga a talmud keletkezése is mutatja, hogy az ótestamentumbeli szentírások kiegészítésére, értelmezésre szorulnak és hogy a zsidó vallási felfogásnak és szellemnek fejlődnie kell.

Jézus Krisztus küldetése, mint mindent megragadó is leni jelenség, meghozza a kifejlődést, a zsidó vallás kiépítését és az ószövetségi ígéretek beteljesedését.

A Messiás eljövételéről, küldetéséről való felfogások most már végleg különválnak. A zsidóság egy része Jézus Krisztust követi, benne látja a Messiást, a másik rész pedig elfordult tőle és továbbra is szövi a Messiás eljövételére vonatkozó ábrándjait.

Jézus Krisztus tanítása gyökerében változtatta meg a zsidóság eddigi felfogását, az ószövetségi szentírások eddig szokásos értelmezését:

A forrás, melyből a Krisztusban hívók hitüket merítették, a bibliai szent könyvek voltak, mégpedig úgy azok, melyeket a zsidók is mindig tiszteletben tartottak, mint a Jézus Krisztusról és tanításáról szóló evangéliumok és levelek, melyek az ószövetséget mintegy kiegészítették, magyarázták. Arra eleinte még nem gondoltak, hogy az újszövetségi és az ószövetségi szentírások idővel különböző vallások kifejezéseiként fognak szerepelni.

Jézus Krisztus tanítványai és követői kezdetben úgyszólván kizárólag zsidók voltak. Jézus Krisztusnak az egyetemesség alapjára helyezkedő evangéliuma azonban mindinkább a pogányság közt is terjedt. A zsidóknak a tiszta erkölcs és az egyisten-hitre helyezkedő vallásrendszere már azelőtt is nagy vonzóerőt gyakorolt a sok babona által hitelenné vált pogányság közt. Közülük is sokan áldoztak a jeruzsálemi szentélyben, megjelentek a szombat- és ünnepnapjain zsinagógiai összejöveteleken és ünnepelték a zsidók ünnepeit. Sőt nemcsak egyesek, hanem egész népek csatlakoztak a zsidósághoz. Josephus Flavius elbeszéléséből tudjuk, hogy az adibenei királynő egész népével még Krisztus születése előtt felvette a zsidó hitet.

Jézus Krisztusnak az egyetemesség alapjára helyezkedő tanításával szükségképpen háttérbe szorul a külön zsidó nemzeti, faji szellem. Sőt Jézus Krisztus tanítványai közt is versengés támadt e kérdésben. Tudjuk, hogy Pál apostol mélységes hite és lángelméje szétfeszítette a zsidó vallási felfogás szűk nemzeti és faji kereteit és szétvitte Jézus Krisztus tanításait az akkor ismert jelentősebb szellemi gócpontokba.

Pál apostol és az ő tanítványai mindjobban elejtették a törvényeknek azon rendelkezéseit, melyek az evangélium elterjedését akadályozták. Jézus Krisztus eljövételével meghaladottnak tekintettek sok olyan előírást, melyeket a zsidók addig alapvetőknek tartottak. Nem kívánták a körülmetélkedést, az étkezési törvények

betartását. A szombat helyébe a vasárnap lépett. A többi ünnep is megváltozott.

Az evangéliumok terjedésével párhuzamosan továbbfejlődött a talmud is. Az ószövetségi szentkönyvek tehát mintegy kettős folytatást nyertek. A zsidóságnak az a része, illetve a pogányok közül azok, akik Jézus Krisztust tekintették Messiásuknak, a tanításáról készült evangéliumot fogadták el a már ismert bibliai könyveket kiegészítő hitbeli forrásnak. Míg a Jézus Krisztust elvető része a zsidóságnak nem vette fel a bibliába az újonnan keletkezett evangéliumokat, hanem ehelyett a biblia mellett a talmudot és a talmud alapján készült különböző szabálygyűjteményeket fogadta el hitének, vallásának forrásául.

Az őskeresztény gyülekezetek szigorúan tartották magukat Jézus tanításához, őt akarták követni. A biblia volt zsinórmértékük, különösen annak újtestamentumbeli része. A zsidó és keresztény vallások elkülönülésének folyamata tehát úgy áiaiult, hogy a zsidóság elemezi, részletezi, szabályozza vallási életének minden mozzanatát és a bibliában előirt, de már nem teljesíthető áldozati szertartások helyett új szertartásokat és istentiszteleti rendet állapít meg. A zsidóságtól elkülönülő kereszténység Jézus Krisztus evangéliumának alapján az élet erkölcsi mozzanatait emeli ki. Istenhez és embertársainkhoz való viszonyunkat, lényünk szellemiségét határozza meg, a megváltást, az újjászületést hangsúlyozza.

A kereszténység kiemeli Istennel és embertársainkkal való egységünket, közvetlen személyes viszonyunkat, a hitnek egyéni kialakulását.

Igaz, idővel a kereszténység felfogásában is változás áll be. Tért nyer a szertartás, erősödik az egyháznak befolyása, mindinkább uralkodóvá válik az a felfogás, hogy a kereszténység tartalmát, a hit lényegét, a biblia értelmét az egyház van hivatva megállapítani.

Ez az irány azonban nem végleges és nem általános. A reformáció és a különböző hitbeli ébredési mozgalmak újra emelik a biblia tekintélyét és előmozdítják a különböző vallási felfogásoknak a bibliával való szorosabb összekapcsolását. Ezzel szemben a zsidóság életében a reformációval és a kereszténység kebelében bekövetkezett általános ébredési mozgalmakkal egyenértékű megújulás és fejlődés az utolsó próféták óta nem következett be és a bibliának, bármennyire is ismerte és olvasta ezt a zsidó ember, mégsem volt az ő szellemi és hitbeli életében az a jelentősége, mint a keresztényeknél, hiszen a zsidó ember nemcsak a bibliát tartotta élete zsinórmértékéül, hanem nagy tekintéllyel bíró egyéb forrásokat is és különösen a talmudot és a talmud alapján készült kommentárokat.

A zsidóságnál, mint fõntebb már kifejtettem, az élet minden megnyilvánulása a vallás befolyása alá kerül és vallási színezetet

nyer. A nemzeti, faji és vallási érzés egymással egyesülve az egész életet betöltő hitben és vallásgyakorlatban jut kifejezésre.

A legtöbb kereszténnyé lett és még fejletlen kultúrájú népnél vallás sokáig nem oly kiemelkedő tényezője az életnek, mint a zsidóknál. Az egyetemességet jelentő kereszténység mellett ezért sokszor még erősen domborodnak ki a pogány nemzeti és vallási élet elemei. De épp azért, mert a pogányságból lett keresztény népeknél a vallási, népi és nemzeti sajátságok inkább különülnek el, mint a zsidóság közt és nem folynak annyira egymásba, a hitbeli élet is inkább koncentráliódik a vallási egyetemes eszmét kifejező bibliában.

E bibliából kezdetben — az őskereszténység első idejében — a hívő nép közvetlenül merít, később közvetve, a papság és a megalakult egyház útján.

A zsidóság vallási élete ezzel szemben, mint már több ízben kifejeztem, a biblia szellemétől eltérő irányban halad. Egyrészt mindjobban túlsúlyra jut az írott tant mellőző hagyomány és a talmud, másrészt a vallási külsőségekhez tapadó és a betűhöz görcsösen ragaszkodó írásmagyarázat.

Jézus Krisztus születésekor a zsidóság életében már erősen mutatkozik a vallási életnek a bibliai szellem egyszerű irányától eltérő és aprólékos részletekre menő hajlama. Látjuk az evangélium egyes kijelentéseiből, hogy Jézus Krisztusnak mily küzdelmet kellett folytatnia a farizeusokkal s a vallási külsőségekhez tapadó és a betűhöz görcsösen ragaszkodó írásmagyarázókkal.

Minél jobban közeledik befejezéséhez a talmud, annál inkább rögzítettnek meg az aprólékos részletekre, a hit alapeszméitől távolálló külsőségekre vonatkozó szabályok.

Ez a folyamat magábanvéve is idővel vallási differenciálódáshoz vezetett volna, még akkor is, ha a Mindenható szent akarata szerint az isteni kinyilatkoztatások az ótestamentummal befejeződtek volna.

Jézus Krisztus földi megjelenése, az általa hirdetett ige hatalmas átalakító hatással volt az emberiség történetére. Az összes történelmi események eltörpülnek Jézus Krisztus születésének, a kereszténység keletkezésének ténye mellett.

A közfelfogás Jézus Krisztus fellépését a zsidó és keresztény vallások és világfelfogások caezurájának tartja. E felfogás csak bizonyos tekintetben helytálló, tudniillik abban a tekintetben, hogy Jézus Krisztus földi megjelenése, mint jelentőségében mindent felülmúló isteni kinyilatkoztatás, megindítója lett egy hatalmas történelmi folyamatnak és beteljesedése lett isteni ígéreteknek, terveknek.

Maga Jézus Krisztus nem azért jelent meg e földön, hogy új vallást alapítson, hogy a zsidó vallást és törvényt eltörölje, hanem azért, hogy mennyei Atyja akaratát teljesítve, a szeretetnek az egész emberiséget boldogító örök törvényét betöltse és teljesítse a mennyei Atya által rábízott feladatot.

E körülmények kiemelése, mint a későbbieknél ki fog tűnni, rendkívül fontos ránk nézve, mert azon az állásponton vagyunk, hogy az elkülönülés, a zsidó és keresztény vallásoknak elágazása, új vallás keletkezése nem a hitalapok és források különbözőségéből eredő szükségesség, nem az újtestamnetumból és Jézus Krisztus igéjéből, kijelentéseiből folyó következmény, hanem a fent említett különböző körülményeknek, a biblia háttérbe-szorításának, a hitforrások különböző értékelésének, értelmezésének folyamánya. Természetes azonban, hogy Jézus Krisztus föllépte, Jézus Krisztusnak, mint az emberiség Messiásának a zsidóság zöme által történt visszautasítása, küldetésének, jelentőségének meg nem értése a valóságban további tényezője lett az elkülönülési folyamatnak, noha ez az elkülönülés nem felel meg a szentírásőan kifejezett isteni akaratnak.

Az elkülönülésnek további történelmi kialakulása, az elszakadást előmozdító egyes történelmi események, a különböző zsinatok és vallási mozgalmak jelentőségének méltatása kívül esik jelen könyvem tárgyán és így fölösleges, hogy ezekkel foglalkozzam.

A történelmileg kialakult, itt vázolt helyzet azonban nem egyezvén meg a bibliában kifejezett isteni akarattal, nem lehet végleges. Meggyőződésem, hogy a zsidó és keresztény vallások kettészakadása, egymástól való elkülönülése semmiképen nem érintheti az isteni sugallat folytán keletkezett és az egész emberiség részére szóló bibliai szózatnak egységét.

V.

A BIBLIA EGYSÉGE, A ZSIDÓ ÉS KERESZTÉNY HITBELI FELFOGÁS ÖSSZEFÜGGÉSE.

A kereszténység és a zsidóság egymáshoz való helyes viszonya szempontjából rendkívül fontosnak tartom az egész ó- és újtestamentumot magábafoglaló biblia szerves összefüggésének s elválaszthatatlan egységének kidomborítását.

A biblia szerves összefüggésének, egységének gondolata még nem él eléggé az emberek tudatában. Pedig ha a zsidó és keresztény vallások lényegével komolyan foglalkozunk s a biblia mindkét részének tartalmát és az ezekben végigvonuló alapeszméket vizsgáljuk, sok olyan mozzanatot fogunk találni, melyek a biblia egysége és mindkét részének szerves összefüggése mellett szólnak.

Az egész biblia az embereknek általában, de különösen Izrael fiainak Istenhez való viszonyát szabályozza, és tartalmazza Istennek e viszony meghatározására vonatkozó kinyilatkoztatását.

A biblia mindkét része nagy szerepet szán Izrael népének. Valamennyi bibliai könyvben foglalt események és kinyilatkoztatások a zsidó nép sorsával, rendeltetésével, kötelességeivel függenek össze, és úgy az ó-, mint az újszövetség szerint Izraelre, mint Isten kiválasztott népére az egész emberiség sorsára befolyással bíró nagy, szent feladatok hárulnak.

A biblia egysége és a zsidó és keresztény hitbeli felfogás összefüggése kifejeződik Istennek és az isteni gondviselésnek azonos vagy rokon leírásában is. A biblia mindkét részében kidomborodik az a gondolat, hogy van mindnyájunk fölött álló, sorsunkat intéző, hatalmas isteni erő, melynek magunkat alávetni és rendeléseit elfogadni tartozunk. Ez az isteni erő mindenhatónak, tökéletesnek, szentnek van ábrázolva a biblia mindkét részében és különbözik ebben más vallásrendszerekben foglalt leírásoktól.

Az ótestamentum Izrael, mint Isten kiválasztott népét helyezi a népek közé azzal, hogy mint szent, tiszta papi nép, megvalósítója legyen az isteni szent akaratnak. Az újtestamentum a

nép kiválasztottságának és szentségének ezt az eszméjét szintén beleviszi a hitbe, de úgy, hogy a tökéletesedés, a megszentelődés megvalósulásának lehetőségét minden népre, minden egyes emberre kiterjeszti.

A római-görög mitológia az isteneket egyes természeti erők képviselőinek tünteti fel. Az istenek működése, hatalma e hitregékben korlátolt és elhatárolt. Bibliánk istene egyedüli, kezdet- és végnélküli ősforrása minden erőnek.

Az ember rendeltetése tekintetében is egységes alap gondolat vonul végig a biblia mindkét részében. Rendeltetésünk úgy az ó-, mint az újszövetség szerint Isten akaratának teljesítésében áll s a biblia mindkét része kifejezi azt az elvet, hogy az emberi akarat mindig alárendelendő Isten akaratának.

Az ószövetség Isten akaratának teljesítését az Isten által adott tóra minden parancsának és előírásának, az újszövetség pedig a szeretet általános törvényének megvalósításában látja.

Igaz, az újtestamentumban foglalt örömezenet nemcsak Izraelnek, hanem a föld minden népének szól és Jézus Krisztus tanítása nem kapcsolódik kizárólag a zsidóság nemzeti létéhez és hitbeli sajátosságaihoz, hanem szeretetben az egész emberiséget felölelő egyetemes szempontokra helyezkedik. Csakhogy az újtestamentumnak a sajátos nemzeti zsidó eszményeken túlmenő célkitűzései végeredményben mégis az ótestamentumi kijelentésekben, jövendölésekben találják meg alapjukat.

Az összes apostolok, az újtestamentum írói, csekély kivétellel mind zsidók voltak, a zsidó törvény és élet ismerői, a zsidó szellem megértői.

A nyelvezetnek, a kifejezéseknek hasonlósága, az újtestamentumnak állandó hivatkozása az ótestamentum megfelelő helyeire, mind az egység mellett szólnak.

Máté és Lukács evangéliumai mindjárt a bevezetésben utalnak az ószövetségre, mikor Jézus Krisztus származását ismertetik. Jézus Krisztust mint zsidó embert, mint Dávidnak, az ószövetség fölkent királyának ivadékát mutatják be. Kétségtelen, hogy az újtestamentum összes írói jól ismerték az ószövetséget, hogy az ótestamentumbeli kinyilatkoztatások szelleme és ihlete élt bennük.

A pogány népek a kereszténység keletkezésének első idejében a zsidó-keresztény szellemet és hitfelfogást egységesnek vették, azt egymástól megkülönböztetni nem tudták. Ez érthető, hisz maga az a körülmény, hogy a kereszténység alapítójának tekintett Jézus Krisztus is a zsidó népből származott és hogy a biblia tekintélyes része úgy a zsidóságnak, mint a keresztényeknek szent könyve volt és mindegyikük a bibliában foglalt parancsokat magára nézve kötelezőnek tartotta, nyilvánvalóvá tette előttük, hogy szoros kapcsolat áll fenn a két vallás közt.

Az újtestamentum is az isteni akarat hirdetőinek és letéteményeseinek tekintette azokat a szent prófétákat, kik isteni sугallatoktól indítva Izrael népéhez szóltak, kijelölván neki útját és

Isten akarata teljesítésének módját. Az újtestamentum is tiszteli és szentnek tartja a törzsatyákat, Mózeszt, Ézsaiást és a többi prófétákat. Az ószövetségi erkölcsi és hitbeli felfogásának alapja, a tízparancsolat az újtestamentumban és az újtestamentum alapján kifejlődött keresztény hitbeli felfogásban is változatlanul tovább él.

Igaz, Jézus Krisztus módosítja és új irányba tereli az ótestamentumbeli hitbeli felfogást, de ez nem jelenti azt, hogy elejti, megszünteti a régi törvényt. Az ószövetség prófétái is megreformálták, megváltoztatták a régi felfogásokat és ostorozták a zsidó nép hitetlenségét.

Úgy az ószövetség, mint az újtestamentum felállítja azt a tételt, hogy „szeresd felebarátodat, mint tenmagadat”. Igaz, az ószövetség sok olyan törvényt tartalmaz, mely ezen általános alaptörvénytől való eltérésnek látszik és magában a tízparancsolatban még nincs is kifejezetten benne ez az elv, de mindez nem változtat azon, hogy a zsidó hitnek lényege mégis ebben az egyszerű tételben fejeződik ki.

A tízparancsolatot ez a parancs fűzi eszmei egységbe. Hisz Istennek szeretetében, a szombat nyugalmában és megszentelésében, a szülők tiszteletében, az erkölcsi tisztaságban és a tízparancsolat többi tételében mégis a felebaráti alap gondolat jut kifejezésre.

A görög-római és általában a pogány vallásrendszerekben és hitregékben nagy jelentősége van a végzetnek, a végzetszerű esetlegességnek. Az istenek akarata sokszor nem mint valamely tökéletes, igazságos világrend folyománya, hanem mint az emberekre ránehezedő önkény mutatkozik. A görög drámairodalomban Sophokles, Euripides és Ayschylos remekeiben, úgyszintén Homeros híres eposzaiban is megnyilvánul ez a gondolkodásunkkal, modern felfogásunkkal nehezen összeegyeztethető és bennünket borús hangulattal eltöltő végzetszerűség. A zsidó-keresztény vallási felfogásban Isten nemcsak mint a legtökéletesebb igazságos, de egyúttal mint szerető Isten mutatkozik. A büntetés, mellyel Isten az ő gyermekeit sújtja, igazságos; ténykedéseikkel és bűneikkel összefügg. A mózesi törvény szigora már a prófétai könyvekben is enyhül és még inkább az újtestamentumban.

Az újtestamentumban sűrűn találkozunk Isten országának az újjászületésnek, a szív tisztaságának, a megbocsátásnak fogalmával. De mindezekről már az ótestamentumban is szó van, már az ótestamentum is beszél Isten országáról, Isten akaratának kereséséről, a bűnös élet megváltoztatásának, az irgalmasság gyakorlásának nagy, szent jelentőségéről. Mindez egységessé teszi az ó- és újtestamentum alapirányát.

A biblia két részének összefüggése és egységes szelleme, valamint a zsidó és keresztény vallások rokonsága és összefüggése az ó- és újtestamentumban megnyilvánuló monotheistikus felfogásban is kifejezésre jut. A görög-római mithologia politeistikus, az istenség eszméje nem egyetlenegy legfőbb lényben összpontosul

és nem oly kizárólagos, egyetemes, mint a zsidó-keresztény vallásokban. A pogány népek vallási rendszereiből hiányzik az átfogó irány. Az isteni gondviselés csupán a szűkebb nemzeti, faji érdekekhez és sajátságokhoz van hozzákapcsolva.

A számos istent, félistent, héroszt ismerő görög-római hitfelfogás nélkülözi a szeretetnek, a hitnek azt az egyetemességét, mélységét, mely az egységes isteni erőt, az egyistenben való hitet hirdető zsidó-keresztény hitfelfogásnak alapja és sajátja. Mint fentebb már mondtuk, a görögök, rómaiak és általában a fejlettebb felfogású pogány népek vallási képzetei szerint az istenek mindegyike a természetfölötti erőnek csak egy-egy részét képviseli, csak egy-egy természeti jelenségnek megszemélyesítője. A pogány istenek nem az egész emberiségnek és az egész mindenségnek, hanem csak egy-egy országnak, városnak, vagy az emberek bizonyos csoportjának oltalmazol. E népek mithológiájában sok a költői szárnyalás és szépség, de hiányzik a lelki élet mélysége, bensősége és komolysága. A mithológia elbeszélései nem éreztetik meg velünk a fölöttünk álló, egyetemes isteni erővel való egybekapcsoltságunkat. A zsidó-keresztény hitbeli felfogásban mindig előtérben áll Istennel való összeköttetésünk, Tőle való függésünk és eredetünk tudata. Az a gondolat, hogy Isten a mi teremtőnk és szerető Atyánk, és hogy ezért neki szolgálunk és engedelmességnünk kell, végigvonul a biblia mindkét részén.

Sokan, különösen zsidó részen, úgy vélekednek, hogy az újtestamentum monotheistikus felfogása eltér az őtestamentum monotheismusától. Tény, hogy Jézus Krisztus fellépésével a benne hívőknek Istenről alkotott felfogása módosult. Sokan az újtestamentumot emiatt szembeállítják az őtestamentummal.

Kerülni akarom a dogmatikus színezetű kérdések felvetését, hisz itt csak az a célom, hogy a biblia két része szerves összefüggését és egységét bizonyítsam. Mégis szükségesnek tartom a jelen kérdés tisztázása szempontjából a következő megállapítást.

A monoteizmus nem jelenti azt, hogy a fölöttünk álló isteni erő valami gyarló emberi elképzelés szerinti testtel bíró lény, mely részletezhető és általunk érzékelhető körülhatároltsággal bír.

Az emberek nagy része nem tud belenyugodni az isteni dolgoknak, a hitnek szellemi, lelki meghatározásába és elgondolásába. Konkrétumokat, emberi berendezkedéseknek és elképzeléseknek megfelelő osztályozásokat és fogalmi meghatározásokat kíván. Innét van az, hogy sokszor elhomályosulnak azok a nyilvánvaló, egyszerű igazságok, amelyeket mindenki könnyen megérthetne.

Az egyszerű, kezdetleges felfogású népek Istent csak testileg tudták elképzelni, emberi tulajdonságokkal, erényekkel, gyarlóságokkal felruházottan. Még a görög-római mitológia is képben, szoborban érzékeltette meg az isteneket, kijelölte lakóhelyüket (Olympos), lényüket, működésüket közel hozta az emberek elképzeléséhez. E hitregék beszélnek az istenek eredetéről, születéséről, családi vonatkozásairól, harcaikról.

Kivételesen a zsidó vallási felfogásban is találunk itt-ott ehhez hasonlókat. Különösen a kabalisztikus irodalmi termékekben vannak leírások, melyek az istenséget emberi elképzelés szerint testi formában írják le. Általában azonban a zsidó és még inkább a keresztény vallási felfogás a bennünket irányító és igazgató, fölöttünk álló isteni erőnek lélekben való felfogását és megközelítését hangoztatja.

Mindebből az következik, hogy éppenséggel nem oly egyszerű dolog meghatározni, mit értsünk monoteizmus alatt, milyen árnyalati eltérések vannak a monoteisztikusnak tartott különböző meghatározásokban. Az ószövetségben sem találunk tiszta monoteizmust oly értelemben, mintha az ember fölött álló isteni erő mindig ugyanolyan formában, egységben és testi valóságban jutna kifejezésre. Az isteni akarat kifejezői gyanánt sokszor Istentől küldött, emberfeletti erővel rendelkező lények szerepelnek. Isten néha maga közvetlenül szól gyermekeihez, máskor közvetve emberek, angyalok, próféták útján.

Mindjárt Mózes első könyvében találkozunk számos olyan, az emberfölöttit meghaladó erővel rendelkező emberi és embernél magasabbrendű lényvel, kik Isten akaratát juttatják kifejezésre. Ott vannak Enoch, Noé, Melchisedek, ott vannak az Ábrahám előtt megjelenő, isteni üzenetet hozó, az Abimeleket megintó, a Jákobbal küzdő angyalok. Ott van maga a zsidóságnak nagy tanítója, Istennek szolgálója, a normális emberi értelmet meghaladó, csodákat véghezvivő és Istennel állandóan érintkező Mózes, ott van az ótestamentumbeli többi csodatevő próféta, Józsuá, Sámuel, Illés, Jónás, Dániel, Ézsaiás, Jeremiás és így tovább.

Szóval az ótestamentum monoteisztikus értelmezésével is megfér az a felfogás, hogy az egy igaz Isten akaratát nem közvetlenül maga a teremtő Isten, a mennyei Atya viszi véghez és jelenti ki, hanem az ő angyalai, küldöttei. Jób könyvében Isten fiairól olvasunk.

Az ótestamentumban Isten lényének meghatározása és körülírása különböző. Többféle az elnevezése s mindegyik az isteni erőnek és képességeknek más-más oldalát jelöli meg. A zsidó imádságban is sokszor van szó angyalokról, szeráfokról. Mindez pedig azt mutatja, hogy a monoteizmusnak egyrészt a zsidóság, másrészt a kereszténység által vallott értelmezése közt nincs az a nagy eltérés, aminőnek első pillanatra látszik.

Nem találunk az evangéliumokban sehol olyan kijelentéseket, melyek a monoteizmus ótestamentumbeli alapjától való eltérést jelentenének, sőt Jézusnak mennyei Atyjához való viszonyáról tett kijelentései, valamint az apostoloknak különböző helyeken kifejezésre jutó felfogása a régi alaphoz való ragaszkodást mutatják.

Az e kérdésekben felmerült ellentétes felfogások nem tekinthetők olyanoknak, melyek egyrészt a zsidóság szent könyve, az ótestamentum, másrészt a keresztények által elfogadott szent könyv, az újtestamentum közt elválasztó vonalat jelenthetnének.

A kereszténység tábora sem vall e kérdésben egységes felfogást, hisz sok harc folyt már emiatt a keresztények közt.

A zsidó és keresztény vallások és a biblia két részének összefüggését és egymáshoztartozását a messiási gondolatnak és a megváltásban való hitnek közössége is mulatja. A messiási eszmének óriási a jelentősége úgy a zsidóság, mint a kereszténység vallási életében.

Mi volt az alapja a Messiás eljövételébe, a megváltásba vetett hitnek és reménységnek? Az emberek érezték, hogy fejlődniök, lélekben gyarapodniuk kell, hogy Isten törvényének és üdvtervének be keil teljesednie. Ez az érzés egyetemes emberi.

Aki Isten gyermeke, az elégedetlen önmagával és azzal a gyarló erkölcsi állapottal, azokkal a fogyatékoságokkal, amelyekben leledzik. Tudjuk, érezzük, hogy Isten akarata szerint kell élnünk. De emberi gyarlóságunknál fogva Isten akaratának általunk való megismerése és felismerése hézagos, cselekedeteink tökéletlenek és nem felelnek meg Isten akaratának. Szent vágyódás támad lelkünkben, vajha betölthetnénk azt a feladatot, amit Isten nekünk szánt, vajha elérkeznék az a boldog idő, mikor az isteni szent akarat élni fog a lelkekben és érvényesülni fog az embereknek egymással való érintkezésében.

Kívánjuk Isten országának és az ő törvényének uralmát és elterjedését. De a megváltás eszméje, tárgya és vágya nem jelentkezik egyformán az emberekben. Majd az anyagi gondok és földi bajok nyomasztó voltát, majd lelki életünk fogyatékoságát érezzük. Néha túlsúlyra jut az a kívánság, hogy az anyagi gondok terhétől, a szenvedésektől, az emberekkel való érintkezésnek nehézségeitől, a lenézés, a megvetettség érzésétől szabaduljunk. Máskor meg a lélek gyarapodásának, Istentől nyert misszióink betöltésének vágya uralkodik rajtunk. Szeretnénk erősebbek, bölcsőbbek, hívőbbek lenni, mint amilyenek vagyunk, hogy teljesen Isten gyermekeivé váljunk, hogy szabaduljunk azoktól a földi nyűgöktől és korlátoktól, melyek a léleknek, a gondolatnak fölfelészárnyalását, Istenhez való emelkedését akadályozzák.

A lelki ember az eszme, az igazság, az isteni akarat diadalrajutásában és teljes kibontakozásában és saját énjének felszabadulásában látja a megváltást. Az egyszerűbb ember sokszor nem gondol ezekre, hanem inkább a földi bajoktól akar szabadulni, azok terhét érzi. A megváltást inkább a földi terhektől és bajokból való szabadulásba helyezi.

Az, hogy milyen értelmet és céltatot tulajdonítunk a megváltásnak, hogy meghatározásában mire helyezük a súlyt, saját lelki állapotunkkal, erkölcsünkkel, helyzetünkkel is összefügg.

A zsidó nép lelkében is éltek ezek a vágyak. E vágyódásokat fokozták az Istentől nyert bibliai szent ígéretek. A próféták biztatták, vigasztalták Izrael népét az ő szenvedésében, elnyomatásában és rámutattak arra, hogy az ígéretek Istennek szent akarata szerint fognak beteljesedni. Ézsaiás, Jeremiás és Izrael más nagy

prófétái a zsidó nép felmagasztosulásáról, megváltásáról, a Messiás eljöveteléről beszélnek. A megváltásnak, a messiási eszmének eszményi oldalát juttatják kifejezésre. De sokan megfeledkeztek a megváltás igazi, eszmei jelentőségéről. A római iga súlya és hatása alatt inkább a politikai felszabadulásra, a földi királyságra gondoltak s ezért nem értették meg Jézus Krisztust, ki a magasabb-fokú, eszményi megváltást hozta.

Kétségtelen mindezekből, hogy a messiási eszme egyaránt él az ó- és újszövetségben, a zsidó és keresztény vallási felfogásban. Ha értelmezése a múltban különböző is volt, ha még most is eltérő, a megváltás alap gondolata mégis közös és nyilvánvaló, hogy a biblia mindegyik részének lényeges eleme.

A kereszténység gyors fejlődése csakis a messiási eszme elterjedése és a zsidó nép ezen eszmétől való átitatottsága révén volt lehetséges. A Megváltóban és a megváltásban való hit tehát közös sajátossága a zsidó és keresztény vallásrendszernek és ez is mutatja a két vallásnak rokonságát, összetartozását, valamin!; közös Izrael kiválasztottságának a messiási eszmével összefüggő gondolata is, az a gondolat, hogy Izrael révén áldatnak meg a föld népei, hogy Isten azt a nagy, szent feladatot szánta az ő népének, hogy megőrizze és terjesztője legyen a törásban és az isteni kinyilatkoztatásokban foglalt isteni szent akaratnak.

Végül pedig az egység és az összefüggés kérdésében még a következőket kell figyelembe vennünk.

A biblia egységének és a zsidó és keresztény hitbeli felfogás összefüggésének kérdését nem szabad csupán a zsidó és keresztény népeknek jelenlegi vallási felfogása és gondolatvilága szerint megítélnünk, hanem tekintetünket vissza kell irányítanunk a kereszténység keletkezésének idejére.

Az évezredek forгатagában sokszor elmosódnak rokon vonások és megnőnek jelentéktelennek látszó eltérések. A történelem sok példáját nyújtja annak, hogy testvérmépek és fajok egymástól elszakadtak, hogy a rokonérzés a közös eredet ellenére gyűlöletté alakult át. A vallások tekintetében is áll ez. Ott is gyakori dolog, hogy az ugyanabból a forrásból eredt vallási felfogás idővel elágazik, és erősödik a különállás, az idegenkedés érzelme és az idegenszerűség tudata.

Az emberiség egyetemes érdekét szolgálják tehát azok, akik az emberi nem általános összetartozandóságát és azokat a testvéri kapcsolatokat kimutatni iparkodnak, melyek egyes népeket és fajokat egymáshoz fűznek, vagy a múltban egymáshoz fűztek. És ugyanilyen jó munkát fejtenek ki azok, kik a vallások összefüggését iparkodnak kideríteni.

Jézus Krisztus megjelenése — mint tudjuk — nem vonja maga után azonnal a zsidótól különböző vallás keletkezését. A Jézus Krisztus követői és ellenfelei által követett irányok kifelé még nem bontják meg a zsidóság vallási egységét.

A zsidóság körében ugyan különböző árnyalatok, értelmezések mutatkoznak, de azért a régi ószövetségi és az új krisztusi felfogás sokáig egységesen halad előre.

A kereszténység keletkezésének első korszakában és azt megelőzőleg is már hosszú időn át a zsidóság kebelében különböző politikai és vallási irányok érvényesülnek. Vannak az egész írott és nem írott törvényhez, a szertartásokhoz, az áldozatok bemutatásához, az étkezési törvények megtartásához ragaszkodó, a feláldozás tanát hirdető, vannak az írott törvényhez, vagy annak csak egy részéhez ragaszkodó felekezetek. Némelyik irány a végletekig viszi a szigorú betűmagyarázatot és törvényeskedést, a másik szabadelvű a tan értelmezésében, sőt a diaszpórában élő zsidóság közi nagyon sokan a törvény legtöbb rendelkezését csak jelképeknek tekintik és nem a törvény szigorú betartását, hanem az alapulfekvő eszmének szem előtt tartását látják fontosnak.

Az akkori zsidóság különböző felekezetekre, irányokra való oszlása ellenére mégis egységesnek vehető, nemcsak az őt egybefűző nemzeti érzésénél, ugyanahhoz a fajhoz való tartozásánál, hanem hitbéli élete lényeges mozzanatainak egybekapcsoltságánál fogva is. Bármily erős egyik-másik irányban az elkülönülés és eltérés, mégis vannak állandó egységesítő elemek. Így például a szombat megtartása, melyet valamennyi zsidó felekezet és irány magára nézve kötelezőnek tart. Sőt a szombat még a pogányság jelentékeny részét is a zsidósághoz való közeledésre ösztönzi.

A körülméltékedés törvényének szigorú betartása, a jeruzsálemi szentélynek általános tisztelete és Jeruzsálemnek mint szellemi és hitbéli gócpontnak elismerése szintén olyan mozzanatok, melyek a különben sok tekintetben széthúzó zsidó vallási irányokat összefogják.

Jézus Krisztus evangéliuma nemcsak a különböző eszmeáramlatokban mozgó zsidóságot, hanem az egész emberiséget is forrongásba hozza. A bekövetkező erjedés következményeképp végleg kialakul a kereszténység, mint a zsidóval ugyanabból a gyökérből eredt, de attól idővel elágazott vallás, anélkül, hogy vele való rokonsága és összefüggése megszűnt volna.

A zsidó és keresztény vallások összefüggése és a biblia két része közti kapcsolat tehát sokkal közvetlenebb, mint amilyennek azt a laikus, történelmi ismeretekkel nem rendelkező, felületesen ítélkező (és sokszor a bibliát nem is ismerő) közönség látja.

A biblia egységének, az ó- és újtestamentum összefüggésének megállapításából hitállásunk tekintetében nevezetes következmények folynak. Hisz ez az egység és összefüggés annyit jelent, hogy a zsidó embernek hitbéli élete forrásául az újtestamentumot is magába foglaló egész bibliát kell tartania, Jézus Krisztust pedig el kell ismernie a bibliában meghatározott küldetésével, rendeltetésével.

Az emberiségnek nagy csapása, hogy ez az igazság nem tudott teljesen érvényesülni és hogy a bibliának kettészakadása

folytán az idők folyamán két külön világfelfogás s vallás keletkezett.

Az újtestamentumnak a kiváló szellemi és erkölcsi tulajdonságokkal rendelkező zsidóság által való mellőzése megnehezítette egyrészt a legegységesebb emberi célok megvalósítását, másrészt a zsidóság zömének a modern kultúrfelfogáshoz való közeledését és a többi néppel való együttthaladását.

Az, hogy Jézus Krisztus az egyetemes szeretetet képviseli, mint ki nem fejezett, öntudatalatti sejtés, amúgy is él a zsidóság lelkében.

Ha azt a kérdést vetjük fel, milyen etikát, világnézetet fogadjunk el erkölcsi életünk alapjául, a felelet csak az lehet, hogy reánk modern kultúrember létünkre, az újtestamentumban és az evangéliumokban kifejezésre jutó erkölcsi irány és a Jézus Krisztus által hirdetett világnézet az irányadó, mert ezek közelebb állnak a modern kultúrember felfogásához, mint az ótestamentumi.

Főntebb már mondtuk, hogy az újtestamentum befejezése, betetőzése az ótestamentumnak, hogy a bibliai hiteszmeny az újtestamentumban valósul meg teljes mértékben, hogy az isteni ki nyilatkoztatás célzata és menete itt fejeződik be.

Épp ezért nem szabad a bibliának ezt a magasabbfokú etikát kifejezésre juttató részét elmellőznünk.

VI.

PÁRHUZAM AZ Ó- ÉS ÚJSZÖVETSÉG KÖZÖTT.

Ha ehelyütt az ótestamentumot szembeállítom az újtestamentummal, ha a kettő között párhuzamot vonok és annak eredményéből azt a következtetést vonom le, hogy az újszövetségi írások erkölcsi iránya magasabbrendű és a kultúrember felfogásához közelebb álló, ezzel semmiképpen sem akarom az ótestamentumnak, mint hitbeli forrásnak erejét lerontani s jelentőségét csökkenteni.

Az ótestamentumot is hívő szemmel nézem és isteni kinyilatkoztatást tartalmazó könyvnek tekintem, de vallom, hogy az ótestamentum még nem jelenti a bevégezettséget és hogy az ember üdvösségét és boldogságát jelentő hitbeli eszmény csak Jézus Krisztusban és az újtestamentumban valósult meg.

Az ószövetségi írások Isten képzetét még nem hozzák oly közel az emberekhez, mint az újszövetségek és még nem határozzák meg oly világosan az embereknek Istenhez és egymáshoz való viszonyát, a felebaráti szeretet követelményét és lényegét, mint az újtestamentum.

Jézus Krisztus tanításában a hit lényege és az egész emberiség szempontjai domborodnak ki. Ez a tanítás egyszerű, minden ember által megérthető és követhető. Krisztus igéje az emberek szívében boldogságot fakaszt s elméjükben világosságot gyújt. Az ótestamentum még különleges szabályokat állít fel, csak Izrael népéhez szól, kiválasztottakról beszél, még különbséget tesz nép és nép, ember és ember, férfi s nő, társadalom és társadalom között. A tóra szövevényes, sokoldalú, nagy ismeretet, tudást igénylő; követése ezért nem egyszerű. Az ótestamentum még ismer főpapat, papi rendet, levitákat és bár a pogány népek jogához képest már úttörője az egyenlőség eszméjének, mégis vannak rendelkezései, amelyek a társadalmi különbséget, az egyenlőtlenséget, a függést, az alárendeltséget szolgálják. Az újtestamentum a legteljesebb mérvű egyenlőséget állapítja meg. Jézus Krisztus felébreszti benső

énünk, lelki életünk fontosságának tudatát. Az újtestamentumbeli ige, midőn Istent mennyei Atyánknak, az embereket Isten gyermekeinek nevezi és tartja, megteremti az Isten és emberek közötti közvetlen kapcsolatot és az embereknek egymáshoz való testvéri viszonyát.

Az evangéliumi isteni szózat nemcsak a zsidóságnak, hanem a föld minden népének szól, nemcsak a zsidó nemzeti és hitbéli eszmények és vágyódások beteljesedése!, hanem az egész emberiség felemelését, megváltását ígéri és hozza.

Jézus Krisztus tanítása nyomán valósággá válik a tökéletesedésnek, benső énünk kialakulásának ábrándja. Jézus Krisztus kiemeli az embert az önző érdekek durva, kegyetlen harcából és megmutatja neki az üdvözülésnek, az Istenhez való emelkedésnek az anyagi vonatkozásoktól független útját.

Az ótestamentumban sokszor még túlteng a szűkebb látókörű, nemzeti s faji érzés. Még nem adja a lelki fejlődésnek és tökéletesedésnek azokat a lehetőségeit, mint az újtestamentum. Az ótestamentum egyik-másik könyvében gyakran olyan dolgokról esik szó, amelyeket a felvilágosodott, emberséges érzületől eltelt kultúrember már túlhaladottnak, a jelen kor tisztult erkölcsi felfogásába be nem illeszhetőnek tart és amelynek — épp ezért — nem lehet hitbéli meggyőződését befolyásoló szerepe.

A Genesis első könyve Sichern városa lakóinak Simon és Lévi, Jákob fiai által történt lemészárlásáról, a biblia az amalekiták, moabiták és Kánaán földjén lakó egyéb törzsek kiirtásáról, egyes királyok kegyetlenkedéseiről, zsarnokoskodásairól, vezéreknek orgyilkosok által való kivégeztetéséről, soknejűségéről, ágyassági viszonyról, rabszolgaságról beszél. Ezek mind olyan dolgok, amelyekről a modern kultúrember idegenkedik és amelyek az ő fantáziáját nem foglalkoztatják.

Ezzel ellentétben az újtestamentum tartalma már sokkal inkább esik bele a modern kultúrember eszmekörébe és azok a problémák, amelyek az újtestamentumban felvetődnek, inkább tárgyai az emberiség fejlődését célzó modern törekvéseknek.

A kultúrember, ha az ó- és újtestamentumot, az azokban foglalt erkölcsi felfogást egymással összeveti, arra az eredményre fog jutni, hogy az újtestamentum magasabb erkölcsi fejlődési fokot jelent, mint az ótestamentum.

Ha Jézus Krisztus a hegyi beszédben lelki szegényekről, igazságot éhező és szomjúhozó lelkekről, az irgalmasság, a tiszta szív, a béke fontosságáról, a szenvedések elviselésének jelentőségéről beszél, ha állandóan a határtalan, korlát nélküli szeretetet s megbocsátást prédikálja, ha a bűnös asszonynak az eddigi erkölcsi felfogással szembehelyezkedve csak annyit mond: „A te bűneid megbocsáttak néked, eredj és ne vétkezzél többet”, — kétségtelen, hogy csupa olyan témát, gondolatkört érint, amely az emberben általában, vallására való tekintet nélkül, — a felfelé-szárnyalás, az erkölcsi emelkedés folyamatát indítja meg, s őt te-

kintet nélkül műveltségi fokára, szellemi színvonalára, vallási felfogására, megragadja.

Minden érző és gondolkodó ember arra az eredményre fog jutni, hogy itt a legmagasztosabb, legtisztább, legfőbbesebb erkölcs és szeretet nyilvánul meg, hogy csupa olyan kérdésről van szó, amely az általános emberire való vonatkozásánál fogva, mindenkire nézve jelentőséggel bír.

Kétségtelen, hogy Jézus Krisztus a hegyi beszédben a felebaráti szeretetnek, az önfeláldozásnak, az engedelmességnek, a nemi erkölcsnek egész más képét, fogalmát tárja elénk, egész más eszményeket ajánl nekünk követésreméltóknak, mint az ótestamentum.

Amikor Jézus Krisztus az anyagiakért fáradozó, küzdő embernek azt mondja: „Keressétek először Istennek országát és az Ő igazságát és ezek mind megadatnak néktek” (Máté 5, 33.), kifejezést ad annak, hogy elsősorban lelki életünk fejlesztésére, lényünk eszményi oldalának kifejtésére kell törekednünk és hogy nem szabad, hogy az anyagi kérdések és küzdelmek betöltsék lelkünket. Az erkölcsi világrend, melyet ő már itt a földön, gyarló emberek között megvalósítani akar, ellentétben áll az áldozati szertartásokat, a törvény aprólékos betartását szem előtt tartó addigi ótestamentumi erkölcsi felfogással. Jézus Krisztus az alázatosságra, szelidségre, lemondásra, megbocsátásra helyezi a fősúlyt, a benső embert akarja erősíteni, újjászületésről, lelki megújulásról beszél állandóan. Ezek az eszmények mindenesetre több rokonságot mutatnak a XX. század emberiségének erkölcsi törekvéseivel, mint az ótestamentumnak sok tekintetben még az ókori népek lelkivilágához szabott irányzata.

Az ótestamentum is felállította már a tökéletesedésnek eszményét, szent papi népet akarván Izraelből nevelni, amint azt Mózes könyvében feljegyezve találjuk. Kiemelte Izraelt a bűnben, a hitetlenségben, bálványimádásban, erkölcstelenségben elmerült pogány népek közül, de az ószövetségi törvény még nem elegendő ahhoz, hogy Izrael a tökéletességet elérje és az eszményt betöltse. Mennyei Atyánk rendelése szerint a fejlődés menetében új igazságoknak kellett feltárulniuk, új isteni, csodás megnyilatkozásnak kellett bekövetkeznie Jézus Krisztusban, aki hirdette nekünk mennyei Atyánkkal való elválaszthatatlan egységünket, embertársainkkal való feloldhatatlan testvériségünket.

Mózes sokszor még kemény szigort alkalmaz, hogy Izrael népét nevelje. Tanítása már nagy haladást jelent az emberiség történetében, fontos mérföldköve az emberiség erkölcsi fejlődésének. A tőle nyert törvény már nagyban különbözik a pogányok törvényétől, mely még sok tekintetben vad, nyers felfogást mutat, még híján van az együttérző felebaráti szeretetnek és megengedi az intézményes rabszolgaságot, a más népekkel, a barbárokkal való kegyetlenkedést. A pogányság istenei maguk is gyarló emberi vonásokat mutató lények. A görög-római minthológiában szereplő

istenek között találunk házasságtörőket, csalókat, akik egymás ellen haraggal támadnak, akik egymásra irigykednek. E népeknél az erkölcsi felfogás megenyhülése inkább a vallásukkal kevés kapcsolatot mutató bölcséleti rendszereik fejlődése folytán következik be. Erkölcsi felfogásuk nem mutatja az Istennel és a hittel való azt a közvetlen kapcsolatot, mint azt a zsidó népnél látjuk. Mózes törvénye Izraelt az isteni akarat megismerésében már hatalmasan előrevitte és az ösztönös, fizikai élet kezdetleges erkölcsi színvonaláról az Isten akaratát kereső, az eszmények után sóvárgó, a megengesztelődést áhító kiválasztott néppé tette.

A két táblára vésett tízparancsolat az erkölcsi zűrzavarban már szilárd alapot jelent s kijelöli Isten akarata követésének, az erkölcsi fejlődésnek útját, de Isten az ő nagy irgalmában még annál is fenségebb szózatot intéz Jézus Krisztus útján az emberiséghez.

Mennyei Atyánk a szeretetnek teljességét akarja nekünk adni. A szeretetnek ez a teljessége Jézus Krisztusban jelent meg. Ezért nem mellőzheti el az emberiség Jézust. Ezért nem heteykedhetik a zsidóság sem a hallgatás, az elutasítás álláspontjára.

Az újtestamentumban kifejezésre jutó erkölcsi felfogás és érzésvilág enyhébb, megértőbb, több szeretetet tartalmazó, mint az ószövetségi. A modern kornak magasztosabb, emberségebb felfogása egyenesen az újtestamentum szellemének folyománya. A zsidóság is elfogadta a Jézus Krisztus evangéliumának hatása alatt kialakult erkölcsi felfogást és azt az emberségebb irányzatot, mely a kereszténység befolyása folytán a népek, fajok, államok, társadalmak és egyének egymás közötti érintkezésében, egymáshoz való viszonyában mindjobban érvényesült. Sőt a zsidóság éppen az újtestamentummal rokonirányzatú és azzal szervesen összefüggő újtestamentum által történt évezredek befolyásoltágánál, bibliai ismereteinél fogva sokkal fogékonyabbnak mutatkozik az újtestamentum alapján kifejlődött közszellemnek, világnézetnek és erkölcsi felfogásnak a befogadására, mint a többi nép.

Az erős szellemi életet élő zsidó kultúrember nem elégszik meg lélekben az ótestamentumi tartalommal és szellemmel. Haldásra vágyó lelke, az emberi események megvalósítását sóvárgó szíve őt fejlődésében, felfogásában, gondolkodásában továbbviszi és anélkül, hogy ezt magának beváltaná, vagy hogy ennek tudatára ébredne, erkölcsi/ életét sokkal inkább az újtestamentumra alapítja, mint az iStestamentumra.

Az újtestamentum szelleme és erkölce nemcsak a keresztény népekre, hanem a velük célokban, politikai, népi, történeti törekvésekben és küzdelmekben összeforrt zsidóságra is hat.

A keresztény népek között szétszórt és politikai, gazdasági boldogulásban hozzájuk kapcsolódott zsidóságot ugyanazok s kultúrtörekvések hatják át, célkitűzései, eszményei is ugyanazok, mint a kereszténységé.

Az ótestamentum még a nyers, ösztönösebb életű, nevelésre, dorgálásra és kemény vezetésre inkább szoruló embert mutatja be nekünk, akiben még kezdetleges formában nyilvánulnak meg a jó és rossz tulajdonságok, hit és hitetlenség. Olyan emberekhez szól, kiknek benső világa még fejlődőben van, akikben még nincs meg az a képesség, hogy az erkölcs fokozatait, árnyalatait, az egész emberiségre kiterjedő egyetemes szeretet ezernyi változatát és sokoldalúságát megértsék.

Az ótestamentum is egyengette az emberiség erkölcsi fejlődésének, Istenhez való közeledésének útját. Az embereknek egymáshoz és Istenhez való viszonyát tisztultabb alapra fektette és a vallást a babonától, az önkénytől, a véletlen és a végzetszerűség elemeitől megtisztította.

Az ótestamentum már igazságosabb, emberibb, megértőbb szellemet tükröztet vissza, mint a pogány világfelfogás és az isteni erőről, a mindenségről, az embereknek Istenhez és a nagy mindenséghez való viszonyáról egyetemesebb képzeteket támaszt a hívőben, mint a számos istent és bálványt imádó pogány vallások, A bálványok imádása anyagi, érzéki szellemmel tölti el az embereket. Az emberáldozatokban, orgiákban, kegyetlenkedésekben tobzódó, politikai és társadalmi közületekhez, helyi csoportokhoz kötött pogány vallásokban az egyetemes isteni eszme eltörlődik, elvész. Az ótestamentum egyisten-hite az egész emberiség felett álló egyetemes erőnek és szellemnek képzetét viszi bele a lét problémáit kutató emberiség tudatába. Lehetőséget nyújt arra, hogy a durva érzékiség, a kis körhöz tapadó önzés szellemétől megmetyezett emberiség lelkülete a minden földi gyalró tekinteten felülálló isteni gondviselésben és szeretetben megszentelődjék.

Az újtestamentum még ennél is tovább megy. Leront minden válaszfalat, mely népet néptől, embert embertől elválaszt. Közel hozza egymáshoz az embereket és mindnyájukat Istenhez, mint mennyei Atyjukhoz. Kiemeli a benső én jelentőségét és erősíti a lelki ember önérzetét. Függetleníti az ember erkölcsi fejlődését a külső vallási cselekedetektől és szertartásoktól s háttérbe szorítja azokat az anyagi vonatkozásokat, melyek a szellemi és erkölcsi én kialakulását akadályozzák. Mindezekkel és Isten ingyen való kegyelmének hangsúlyozásával megmutatja az üdvözülésnek mindenki által elérhető lehetőségét.

Az újtestamentum az emberi fejlődésnek, a társadalmi és állami élet demokratizálódásának, megnevesítésének határtalan lehetőségeit nyújtja. Az ószövetség még csak a zsidó népben látja az emberi nem fejlődésének alanyát, az emberiség eszményeinek megvalósítóját. A többi nép egyelőre még kívül áll az erkölcsi tökéletesedés folyamatán és még nem vesz részt a hitbéli eszmények megvalósításáért folyó küzdelmekben. Az ótestamentum szerint is be fog következni a föld népeinek Isten iránti ihletben való megszentelődése és Istenhez, mint a mindenség Urához való felemelkedése, de csak a zsidó nép útján, e nép lelki és hitbéli fej-

lődésének betelével. Jézus Krisztus meggyorsítja az emberiség megszentelődésének folyamatát és a felemelkedést s a megváltottság lehetőségét a föld minden népének odanyújtja. Az új üdvüzenet a szent papi nép fogalmát az egész emberiségre kiterjeszti. Nem egyes kiválasztottakat, nem egy népet emel ki, hanem mindenkit alkalmassá akar tenni arra, hogy benne és általa az emberiség eszménye megvalósuljon, hogy benne Isten lakozzék.

Az újtestamentumi szellem legjellegzetesebb kifejezése a hegyi beszéd.

Minden, amit az Úr Jézus a hegyi beszédben mond, egyszerű, közvetlen és mégis rendkívüli jelentőséggel bír.

Sokat írtak és beszéltek már a hegyi beszédői és minden mondása még most is állandó tárgya a prédikálásnak és elmélkedésnek. Ez a beszéd, hogy modern kifejezéssel éljünk, úgyszólván programbeszéde az Úr Jézus Krisztusnak. Az eddigi tanításoknak és felfogásoknak forradalmi megváltoztatását jelenti.

A hegyi beszéd az Istenhez való felemelkedésnek gyönyörű kilátásait nyitja meg. Istennel, mint mennyei Atyánkkal, embertársainkkal, mint testvéreinkkel való összekapcsoltságunk tükrében tárul fel előttünk igazi rendeltetésünk és életünk. E beszéd nemcsak az ábrándozásra hajló embert ragadja meg, de azt is, kit az élet visszásságai és ellentmondásai elkeserítettek, kit a bűn és az élet anyagi felfogása már eldurvított. E beszéd gyógyító írt jelent a szenevedő, szerencsétlen, megtépett emberekre.

Ha semmi mást nem tartalmazna az újtestamentum, mint azt a néhány, Máté, Lukács evangéliumában foglalt részt, mely általában a hegyi beszéd elnevezése alatt ismeretes, akkor is fel kellene figyelniük és meg kellene hallanunk a hatalmasan megnyilvánuló és a régítől különböző isteni szótatot.

Zsidó részről gyakran hallatszik az az ellenvetés, hogy a hegyi beszéd tulajdonképpen nem mond újat és nem más, mint az ótestamentum alapvető erkölcsi tanításainak összefoglalása és szabadelvű értelmezése.*

* Heinrich York Steiner „Die Kunst als Jude zu leben” című művében szintén erre az álláspontra helyezkedik. York Steiner az ó- és újszövetségi szellemi és erkölcsi irányzata közti különbséget részben történelmi okokra, a biblia két részének létrejöttét befolyásoló körülmények közti eltérésekre vezeti vissza. Szerinte az ószövetség ezeréves fejlődésnek eredménye. Nem csupán épülésre szánt könyv, hanem különböző irányú írásoknak gyűjteménye, amelyben egyesítve van jogi, erkölcsi és szertartási szabály, szépirodalom, feddést tartalmazó parancs, történet és politika. Szerinte az ószövetségi biblia a zsidó népnek — és állapotától kulturális túléltségéig terjedő — egész történetét tartalmazza, míg az újtestamentum elsősorban épülésre szánt irodalmi mű és kifinomult vallási érzelmeket tartalmaz, úgy azonban, hogy az újtestamentum legfontosabb kijelentései és erkölcsi tanításai már benne vannak a zsidó bibliában. A kettő közti eltérést röviden akként jellemzi, hogy az ószövetségi biblia erkölcsi történet, az újszövetségi nem történet, hanem erkölcsi szabályok gyűjteménye. Szerinte az újtestamentumban szétszórta már meglévő erkölcsi szabályoknak az újtestamentumban való halmozása és ki-domborítása kelti azt a látszatot, hogy az újtestamentum erkölcsi szempontból magasabb értékű, mint a zsidó biblia.

Hogy az újtestamentum sokszor ugyanazt mondja, amit az ószövetség, hogy sűrűn idéz belőle és ismétli az abban foglalt ígét, az természetes. Ez a már többször hangoztatott álláspontunkból, a biblia két részének összefüggéséből következik. Végeredményben azonban az újszövetség s különösen a hegyi beszéd mégis csak a régítől eltérő erkölcsi és hitbeli felfogás kifejezője. Új, krisztusi világosság árad ki az újtestamentumból, az élet értelmének, az ember rendeltetésének új képe bontakozik ki benne.

Nem céлом, hogy az egész ó- és újszövetségen végigvigyem ezt a párhuzamot. Messze is esnék az ily vállalkozás jelen írásom irányától és alapeszméjétől. De mégis rá kell mutatnunk az újtestamentum néhány kiemelkedő részére, különösen a hegyi beszédre, mert ez nyilvánvalóvá fogja tenni, hogy az ószövetség alapeszméje és üdvterve az újszövetségben bontakozik ki teljesen.*

Jézus Krisztus a hegyi beszédben 5 alapvető törvényt emel ki, illetve 5 fontos törvénynek új értelmezést ad. Olyan törvényekről van szó, melyek az emberi életre döntő jelentőséggel bírnak. E törvények felebarátunk megbántásáról, a férfi és nő közti nemi viszonyról s házasságról, az esküről, a gonosszal szemben tanúsítandó magatartásunkról és a felebaráti szeretetről és gyűlöletről szólnak.

Jézus Krisztus a hegyi beszédben (Máté V. 21—26.) a következőket mondja:

„Hallottátok, hogy megmondatott a régieknek: Ne öl, mert aki öl, méltó az ítéletre.

Én pedig mondom nektek, hogy mindaz, aki haragszik az ő atyjafiára ok nélkül, méltó az ítéletre; aki pedig azt mondja az ő atyjafiának: Ráka, méltó a főtörvényszékre; aki pedig azt mondja Bolond, méltó a gyehenna tüzére.

Azért, ha a te atyájdéodat az oltárra viszed és ott megemlékezel arról, hogy a te atyádfiának valami panasza van ellened:

Szerintem az újtestamentumban nem pusztán erkölcsi szabályok összegyűjtéséről van szó, hanem az ószövetségre ugyan visszavezethető, de mégis új isteni kijelentésekről. Ha a bibliát kritikai szemmel nézzük s egyes részeit egymással összevetjük, ha mindegyik résznek a hitbeli világban elfoglalt jelentőségét tekintjük, arra az eredményre kell jutnunk, hogy az újtestamentum erkölcsi felfogása, az ószövetséget befejező és kiegészítő eszményibb volta isteni szent akaratnak felel meg. Isten fokozatosan neveli és fejleszti az ő népét és a benne bízókat. Az ótestamentumban megnyilvánuló szent isteni kijelentés Izráelnek, mint Isten kiválasztott népének különböző fejlődési fozatokon átmenő állapotához van szabva. E fejlődés betetőzéséül magasabbrendű és a szeretet teljességét tartalmazó isteni akarat nyilvánul meg az újszövetségben.

* Tolsztoj szintén sokat foglalkozik a hegyi beszéddel és annal az egész emberiség erkölcsi életére döntő jelentőségével. Anélkül, hogy mindenben azonosítanám magamat vele, alábbi fejtegetéseimben a hegyi beszéd értelmezésében követtem beosztását és részben az ő felfogását veszem alapul, mert úgy érzem, hogy Tolsztojnak az a végkövetkeztetése, hogy a hegyi beszéd az emberiség életének döntő megreformálását jelentette, helyes.

Hagyd ott az oltár előtt a te ajándékokat és menj el, előbb békélj meg a te atyádfiával, és azután eljövén, vidd fel a te ajándékokat.

Légy jó barátja a te ellenségednek hamar, amíg az úton vagy vele, hogy ellenséged valamiképen a bíró kezébe ne adjon, és a bíró oda ne adjon a poroszló kezébe, és tömlöcbe ne vessen téged.

Bizony mondom néked: ki nem jössz onnét, mígnem megfizetsz az utolsó fillérig.”

A vallási, erkölcsi és jogi szabályok közül különösen ki szoktuk emelni azokat, melyek az ember életének, testi épségének megvédésére, a gyilkosság megbélyegzésére és megtorlására vonatkoznak. A tízparancsolat is kimondja, hogy ne öl. Hogy ez a tilalom is helyet foglal a tízparancsolatban, szinte magától értetődő. Hisz minden, akár erkölcsi, akár jogi kódexben benne van. A gyilkosságnak bűncselekmény gyanánt való minősítése összeesik az ember természetes erkölcsi és jogi érzékével, lelkiismeretének követelményével.

Felebarátaink megbántására vonatkozó egyéb magatartásunk jog- és erkölcsellenes voltát azonban a legtöbb törvénykönyv nem hangsúlyozza annyira, mint ahogy ezt a gyilkolásnál teszi.

Jézus Krisztus szerint nemcsak az ölésben végződő magatartás főbenjáró bűnös cselekedet, nemcsak a nyilvánvalóan érzékelhető durva bűnöktől keli tartózkodnunk, hanem a külsőleg sokszor fel sem ismerhető vétkes magatartástól is.

Minden érzelem, indulat, szó és tekintet, minden magatartás, mellyel felebarátunknak fájdalmat okozunk, bűn. Bűn, ha nevetéssé tesszük felebarátunkat, ha őt kicsinynek, oktalannak, magunkat nagyoknak, okosnak, bölcsnek tartjuk.

A krisztusi szeretet törvényével nem egyeztethető össze a harag, az ellenséges érzés, az embertársaink iránt táplált ellenszenv és felületes, könnyelmű megítélésük. A szeretetnek az élet minden helyzetében meg kell nyilvánulnia. Felebarátunkat megbánthatjuk akkor is, ha magatartásunknak látszólag reá nincs közvetlen rossz hatása, ha az emberek megítélése szerint nem tettünk kézzelfogható rosszat. A szeretet lelki finomságot, érzékeny szívet, megértést, elnézést, megbocsátást jelent.

A szeretet törvényét sokszor súlyosan megsértjük anélkül, hogy a tízparancsolat betűszerinti igéjével ellentétbe kerülnénk.

Jézus Krisztus meg akar bennünket tisztítani az alantjáró, gyarló indulatoktól, a felebarátunkkal szemben táplált keserű érzelmektől és eszményül az Isten képmására teremtett embernek azt a típusát állítja elénk, aki felebarátjával együttérez, őt megérti, kinek lelkében mindig él hozzá való testvéri viszonyának tudata.

Jézus Krisztus azt kívánja tőlünk, hogy mi is olyan megbocsátók legyünk, mint amilyen ő volt, mert csak így remélhetjük, hogy mennyei Atyánk is meg fog nekünk bocsátani.

Nyilvánvaló, hogy a Megváltó tovább megy a felebaráti szeretet hangsúlyozásában, embertársainkhoz való viszonyunk tar-

talmának megállapításában, mint az őszösvetség és hogy olyan új törvényt és erkölcsi parancsot ad, mely eddig ilyen kifejezetten nem volt meg az elméletben és nem volt a gyakorlatban.

Más a zamatja, színe és ereje a krisztusi értelemben vett felebaráti szeretetnek és erkölcsi érzésnek.

A nemi élet terén, a férfi és nő egymásközi viszonyában sem elegendő az, ha külsőleg megóvjuk magunkat a bűntől.

A hegyi beszéd Máté V. 27—32-ig terjedő versei így szólnak:

„Hallottátok, hogy megmondattok a régieknek: Ne paráználkodjál (II. Mózes 20, 14.)

Én pedig azt mondom néktek, hogy valaki asszonyra tekint gonosz kívánságnak okáért, immár paráználkodott azzal az ő szívében. (Jób 21, 1—2; Péter 2, 14.)

Ha pedig a te jobb szemed megbotránkoztat téged, vágd ki azt és vedd el magadtól; mert jobb néked, hogy egy vesszen el a te tagjaid közül, semhogy egész tested a gyehennára vettessék. (Rész 18, 59, 9; Márk 10, 43, 47; Kol. 3, 5.)

És ha a te jobbkezed botránkoztat meg téged, vágd le azt és vedd el magadtól, mert jobb néked, hogy egy vesszen el a te tagjaid közül, semhogy egész tested a gyehennára vettessék. Megmondattok továbbá: Valaki elbocsátja feleségét, adjon neki elválásról levelet. (Rész 19, 3, 9; V. Mózes 24, 1.)

Én pedig azt mondom nektek: Valaki elbocsátja feleségét, paráznaság okán kívül, paráznává teszi azt; és aki elbocsátott asszonyt vésszen el, paráználkodik.”

Márk evangéliumának 10. részében a házassági elválásra vonatkozólag a következőket találjuk:

„És a farizeusok hozzámenvén megkérdezik tőle, szabadé férjnek feleségét elbocsátani, kísértvén őt.

Ő pedig felelvén, monda nekik: Mit parancsolt néktek Mózes?

Ők pedig mondának: Mózes megengedte, hogy válólevelet írjunk és elváljunk. (V. Mózes 24, 1; Máté 5, 31—32.)

És Jézus felelvén, monda nekik: A ti szívetek keménysége miatt írta nektek azt a parancsolatot.

De a teremtés kezdete óta férfiúvá és asszonnyá teremté őket az Isten. (I. Mózes 2, 24.)

És lesznek ketten egy testté. Azért többé nem két, hanem egy test.

Annakokáért, amit az Isten előbeszerkesztett, ember el ne válassza.

És odahaza az ő tanítványai ismét megkérdezték őt e dolog felől.

Ő pedig monda nekik: Aki elbocsátja feleségét és mást vesz el, házasságtörést követ el az ellen. (Máté 5, 32; Lukács 16, 18.)

Ha pedig a feleség hagyja el a férjét és mással kel egybe, házasságtörést követ el.”

Ugyanígy tanít a Megváltó Lukács 16. részének 18. versei szerint, ahol ez áll:

„Valaki elbocsájtja feleségét és mást vesz el, paráználkodik és valaki férjétől elbocsájtott asszonyt vesz feleségül, paráználkodik.”

Nézzük ezzel szemben az ószövetségnek megfelelő helyét, amelyekre az újtestamentumban utalás történik. Mózes V. könyvének 24. részében a következők foglaltatnak:

„Ha valaki asszonyt vesz magához és feleségévé teszi azt és ha azután nem találja kedvére valónak, mivelhogy valami illetlenséget talál benne és ír neki válólevelet és kezébe adja azt annak és elküldi őt házából;

És kimegy az ő házából és más férfiúé lesz;

És a második férfiú is meggyűlöli, és ír neki válólevelet; és kezébe adja azt, és elküldi őt házából; vagy meghal az a második férfiú, aki elvette azt magának feleségül;

Az első férje, aki elküldte őt, nem veheti őt másodszor is magához, hogy feleségévé legyen, minekutána megfertéztetett; mert utálatosság ez az Úr előtt; te pedig ne tedd bűnössé a földet, amelyet az Úr, a te Istened ad néked örökségül.”

Messze vezetne, ha az ó- és újszövetségnek a házasságra, a férfinak és nőnek egymáshoz való viszonyára és a nőnek társadalmi helyzetére vonatkozó minden szöveget összeszednénk és fejtegetnénk. Csak néhány részt ragadtam ki, melyek nem ölelik ugyan fel teljesen az egész kérdést, de mégis mutatják már az ó- és újszövetség közti mélyreható elvi különbséget.

Mit látunk az itt idézett versekből? Először is azt, hogy Jézus Krisztus a föltétlen nemi tisztaság erkölcsi követelményének álláspontjára helyezkedik. A tisztátalan gondolat, a gonosz kívánság is bűn. A lelki, eszményi ember küzd a testiség ellen. Vigyáznunk kell, nehogy elhatalmasodjék rajtunk az érzékiség, a testiség.

Máté 5. rész 29. versében Jézus Krisztus képlegesen fejezi ki álláspontját. Nem szószerint veendő, hogy vágjuk ki jobb szemünket, ha megbotránkoztat bennünket, vagy vágjuk le jobb kezünket és vessük el magunktól. Hanem az az értelme, hogy pusztítsuk el a bennünk levő bűnös hajlamokat, gondolatokat, küzdjünk a rossz ellen, ami bennünk lappang. Lehet, hogy ilyképen el fognak sorvadni bennünk bizonyos tulajdonságok és talán le kell mondanunk egyéniségünk teljes érvényesüléséről, életünk teljes kiéléséről. De jobb, ha ezekről lemondunk, ha elvetjük magunktól ezeket, mintsem egész lelkünk kárt valljon.

De más is következik az itt közölt idézetekből. Jézus Krisztus a férfi és nő közti tökéletes egyenlőségnek, a köztük levő viszony legeszményibb felfogásának álláspontjára helyezkedik. A férfi és a nő között létrejött kötelék nem bontható fel egyoldalúan a férfi részéről. Ha ezt tesszük, megsértjük az egyenlőségnek, a szeretetnek elvét és a vallásnak a nemi tisztaság megőrzésére vonatkozó parancsát.

Az ószövetségi rendelkezések lehetővé tesznek oly értelmezést, mely végeredményében a nő elnyomására, az erkölcsi szempontok háttérbe szorítására és úgy a férfi, mint a nő erkölcsének veszélyeztetésére vezet. A férfi és a nő közötti kötelék, a nemi viszonyon túlmenő lelki, eszményi vonatkozásokat is tartalmaz, amelyeket elhanyagolnunk, megsértenünk nem szabad.

Ez a felfogás erkölcsösebb, magasztosabb, emberségesebb, mint az ószövetségi.

Jézus Krisztus figyelmeztet bennünket azokra a veszélyekre, melyek a házasság könnyelmű felbontásával járnak. Aki elbocsátja feleségét, paráznává teszi azt. Tolsztoj értelmezése szerint Jézus Krisztus ezzel a kijelentésével nem jogszabályt akar felállítani arra vonatkozólag, szabad-e elválnunk, vagy sem. Csak figyelmeztet bennünket arra, hogy hitvestársunk elbocsátásával alkalmat adunk neki az erkölcstelen életre.

Az emberiség haladásával, erkölcsi állapotának fejlődésével — a politikai, társadalmi és gazdasági viszonyoktól függetlenül — mindinkább a férfi és nő közötti viszonyok krisztusi értelmezése szerint fog kialakulni a házasságról, a férfi és nő közötti kapcsolatról való felfogásunk, mert Krisztus abból az egyedül helyes feltevésből indul ki, hogy az eszményi házasság és a férfi és nő közti eszményi kapcsolat csak akkor jöhet létre, ha megvan bennünk e kapcsolat szentségének, a nemi tisztaság fontosságának és egymás megbecsülésének tudata. '

Jézus Krisztus az élet minden viszonyába, az emberek mindenféle kapcsolatába szeretetet akar belevinni és mindent el akar távolítani, ami életüket megrontja és nekik szenvedést okoz. Meg akarja szabadítani az embereket az önzéstől, a haragtól, a féltékenységtől, meg akarja törni a bűnnek az ember fölötti hatalmát.

A férfi és nő közötti viszonyba szintén bele akarja vinni a tökéletes tisztaságot és eszményiséget. A férfi és nő közötti viszonyok nem szabad úgy alakulnia, hogy a szeretet általános, egyetemes törvénye megsorbuljon. Isten rendelése szerint férfi és nő egymásnak van teremtve. A közöttük létesülő kapcsolat Isten akaratának folyamánya. Ez a kapcsolat megvalósítója és kifejezője a szeretet általános elvének. E kapcsolatnak nem szabad visszajára fordulnia. Ha a nőt a férfi kénye-kedvére hagyjuk és a házassági kötelék erkölcsi komolyságára vonatkozó felfogást meglazítjuk: elhomályosítjuk Istennek a férfi és nő közötti együttműködésre, egymás lelki, szellemi, testi kiegészülésére vonatkozó és az emberi nem fennmaradását biztosító törvényét.

Jézusnak a hegyi beszédben és másutt a házasságról, a férfi és nőnek egymáshoz való viszonyáról tett minden kijelentése ezeket a magasztos szempontokat juttatja kifejezésre. Jézus az élet e vonatkozásaiban is Isten képmására teremtett emberekkel akar bennünket formálni.

Jézus Krisztus azt kívánja tőlünk, hogy a bűn megbocsátásában és mások megítélésében enyhe, a magunk erkölcsi megbírálásában pedig szigorú mértéket alkalmazzunk.

Mikor a bűnös nőt, kit házasságtörésen rajtakaptak, a mózesi törvény értelmében meg akarják kövezni, azzal tartja vissza az ítélni akarókat, hogy az vesse reá az első követ, aki sohasem vétkezett, de a bűn megbocsátásában tanúsított e szabadelvű felfogása ellenére a nemi tisztaság eszményi követelményét állítja fel és megbélyegzi bűnös vágyainkat, rossz gondolatainkat is, és bűnnek nyilvánítja a házasság elhagyását.

A férfinak a nővel való kapcsolata az eszményi élet megvalósítását szolgálja. Ha e viszonyban csak érzéki vonatkozásokat látunk, ez a férfi és nő eszményi kiegészülésének lehetetlenné válását jelenti.

Ezért vigyáznunk kell, hogy a férfi és nő egymás közötti viszonyában a tökéletes egyenlőség, önkéntesség eive érvényesüljön és hogy kapcsolatunk ne homályosítsa el az ember ideális rendeltetését, a felebaráti szeretet parancsát.

Ezért száll szembe Jézus Krisztus a nő jogát kisebbitő ószövetségi felfogással és viszi bele az ő új törvényét a férfi és nő egymásközi viszonyába.

Más kérdés természetesen az, hogy mennyiben érvényesül Krisztus tanítása a modern társadalomban, az államok házassági jogrendszereiben s hogy adott esetben mit kíván a szeretet törvénye valamely szerencsétlen házasság felbontása, vagy fel nem bontása tekintetében. Hisz a főntebb vázolt állásponttal szemben a modern ember esetleg azt hozhatná fel, hogy a nőnek és férfinak egymáshoz való kényszerítése, a házasság felbonthatatlansága szintén kényszert jelent, híjján van az önkéntességnek és megsérti az emberek egyéni szabadságát.

Ha a modern törvényhozások eltérnek a házasság felbonthatatlanságának elvétől és adott esetekben annak felbontását megengedik, ez bizonyára nem azért történik, mert az itt vázolt krisztusi elveket és tanítást helytelennek tartanak, hanem egyszerűen azért, mert az állam is kénytelen a szív keménysége miatt polgárainak koncessziót tenni. Krisztus nem is arra vonatkozólag ad útmutatást, hogy a házasságot, a férfi és nő egymáshoz való viszonyát jogilag hogyan szabályozzuk, hanem meghatározza az eszményt, melynek elérésére törekednünk kell, kimondja, miképen kell cselekednünk, hogyan kell eljárunk e kérdésekben, ha Isten gyermekei akarunk lenni.

Az eddigiekben vázolt állásponttal szemben fel lehetne hozni azt a tényt, hogy a kizárólag az ószövetség alapján álló szigorúan vallásos zsidóság családi élete rendkívül bensős, tiszta, hogy a hitvestársak egymást megbecsülik és az ortodox zsidóság, bár az újtestamentumot nem ismeri és nem fogadja el, a házassági kötelék szentsége, a hitvestársi hűség megőrzése, a nemi tisztaság megóvása tekintetében a hegyi beszédben kifejtett ígéhez közel-

álló álláspontot foglal el. Mindez pedig látszólag meggyengíti azt az itt vázolt álláspontunkat, mintha az ószövetségi felfogás a nő elnyomására, a férfivel szemben való inferioritásra és társadalmi helyzetének csökkentésére vezetne. Nézetem szerint azonban mind e jelenség, bár nyilvánvaló, hogy a zsidóságnak ebbeli erkölcsi felfogása nagyrészt bibliai alapon fejlődött ki s hitével függ össze, mégis egyéb tényezőknek is folyománya. A zsidó nép helyzetének bizonytalansága, üldöztetése, az egymásra utaltság nagyban hozzájárult a zsidó családi élet tisztaságához, a szülők és gyermekek, a hitvestársak közötti viszony bensőségéhez. Az is figyelembe veendő, hogy az ortodox zsidóság átlaga általában magasabb kulturális fokon állott, mint a földműveléssel, iparral foglalkozó keresztény népek tömege. A magasabb szellemi állapot bizonyos fokig szintén előmozdította a hitvestársi és általában a férfi és nő közötti kapcsolat viszonylagos magasabb erkölcsi színvonalát.

E történelmi és társadalmi jelenségek megállapítása azonban még nem dönti meg az újszövetségi nemi erkölcsi magasabb - rendűsége vonatkozó tétel helyességét. E kérdés eldöntésénél nem csupán a különböző behatás folytán módosuló és így esetleges tényleges viszonyokat kell figyelembe vennünk, hanem az itt említett forrásokban talált tanítást is.

Ehelyütt a biblia két részében megnyilvánuló hitbéli és erkölcsi felfogás összevetéséről és a közöttük vont párhuzamról van szó, nem pedig arról, miképpen érvényesül ez a felfogás az egyes népek életében és a gyakorlatban. Annak leszögezése, hogy milyen erkölcsi szabály legyen reánk nézve irányadó, a gyakorlati megvalósítás szempontjából is nagy jelentőséggel bír. Ha igazságnak tartunk valamely életszabályt, már kijelöltük az eszményi célt, mely felé törekednünk kell. Hogy e célt mennyiben tudjuk megközelíteni, hajlamainkon kívül mindenféle egyéb tényezőtől is függ.

Mindenesetre lelki életünk magas színvonalára vall, ha megvan bennünk az a képesség, hogy az ellentétes világi és hitbéli felfogások és eszmei áramlatok közül az erkölcsileg magasabban állót és az isteni akaratnak inkább megfelelő választjuk ki.

Máté 5, 34—37.-ig terjedő része az esküről, annak jelentőségéről, közvetve az igazmondás kötelességéről fejt ki a régítől eltérő új álláspontot.

A hegyi beszéd e része a következőképpen szól:

„Én pedig mondom néktek: Teljességgel ne esküdjete; se az égre, mert az az Istennek királyi széke;

Se a földre, mert az az ő lábának számolya; se Jeruzsálemre, mert a nagy Királynak városa;

Se a te fejedre ne esküdjél, mert egyetlen hajszálat sem tehetsz fehérré vagy feketévé;

Hanem legyen a ti beszédetek: Úgy, úgy; nem, nem; ami pedig ezeken felül legyen, a gonosztól legyen.”

Az emberek életében mindig nagy szerepet játszott a beszéd formájának több-kevesebb ünnepélyessége, különösen a fejlődés kezdetén álló embereknél.

A beszéd ünnepélyesebb formája, Istenre, vagy a becsületre való hivatkozás alkalmas arra, hogy fokozza az emberben az igazmondásra való hajlamot és azt a törekvést, hogy akár magán-életére, akár közjogi tevékenységére vonatkozó kijelentéseit komolynak tekintse.

Az eskü intézménye az emberek erkölcsi felfogása és irányítása szempontjából nagy hatással járhat, még pedig úgy pozitív, mint negatív értelemben.

Kétségtelen, hogy az egyszerű embert sokszor igazmondásra serkenti, mert cselekedeteit, szavait az isteni erő ellenőrzése alatt állónak fogja tekinteni.

De az is kétségtelen, hogy fennforog az esküvel való visszaélés veszélye és az a lehetőség, hogy gyakori használata által profanizáljuk Istenbe vetett hitünket.

Mindezt figyelembe véve, már a tízparancsolat is így szól: „Az Úrnak, a te Istenednek nevét hiába fel ne vedd.” A tízparancsolat ezzel elejét akarja venni Isten iránti áhítatunk és hitünk megszenteltetésének. Jézus Krisztus ennél még szigorúbb álláspontra helyezkedik, amikor azt mondja: „Teljességgel ne esküdjétek, hanem szavatok legyen igen-igen, nem-nem.” Vagyis Jézus Krisztus azt kívánja tőlünk, hogy mindig, minden időben őszintén beszéljünk, igazat mondjunk. Nem is volna szabad önmagunkról és embertársainkról feltételeznünk, hogy néha, a reánkható ünnepélyesség foka szerint inkább mondunk igazat, mint máskor.

Ha Isten gyermekei akarunk lenni s hiszünk mennyei Atyánkban, ha állandóan él bennünk a vele való összekapcsoltságunk és embertársainkkal való egységünk tudata, mindig igazat fogunk mondani, anélkül, hogy különös ünnepélyes felszólításra, Istenre való hivatkozásra szükség lenne. Az eskü által tulajdonképpen az esküvel meg nem erősített beszédünk értékét csökkentjük, mert az a látszat fog támadni, hogy amikor nem esküszünk, szavainknak nem lehet annyira hitelt adni, mint mikor esküszünk.

Az ószövetség is tiltja az eskü használatát. Először is közvetve a tízparancsolat.

„Az Úrnak, a te Istenednek nevét hiába fel ne vedd; mert nem hagyja azt az Úr büntetés nélkül, aki az Ő nevét hiába felveszi.” (II. Mózes 20, 7.)

III. Mózes 19. rész 12. verse pedig így szól:

„És ne esküdjétek hamisan az én nevemre, mert megfertőztetted a te Istenednek nevét. Én vagyok az Úr.”

Látnivaló azonban már ezekből az idézetekből is, hogy a zsidó eskü mellőzése részben Isten neve említésének, kiejtésének tilalmával függ össze.

Jézus Krisztus az eskütől való tartózkodás indító okául nem azt említi elsősorban, amit az ószövetség, hogy Isten nevét ne vegyük hiába ajkunkra és nem csupán azt kívánja tőlünk, hogy hamisan ne esküdjünk Isten nevére, mint a fent idézett ószövetségi helyekből kitűnik, hanem egyáltalában szembeszáll az eskü használatával.

Jézus Krisztus lelki, benső életünket akarja kimélyíteni. Az eskü használata ellenkezik szellemi természetünkkel, Isten képmására teremtett mivoltunkkal. Ha az igazság lelke él bennünk, fölösleges, hogy esküdjünk. Erkölcsi állapotunknak állandóan Istennel való összekapcsoltságunk és egységünk bennünk működő tudatából kell táplálkoznia és életünk minden megnyilvánulásának a lelkünkben élő isteni erővel kell összefüggnie. Az eskü abból a szempontból is veszélyt jelent erkölcsi életünkre, mert arra kényszerít, hogy az esküvel vállalt kötelezettségeket teljesítsük még akkor is, ha azok, teljesítését bűnnek tartjuk.

Jézus Krisztus mindezért ki akarja küszöbölni az esküt életünkéből.

Itt nem akarok kitérni arra, mennyiben érvényesül Jézus Krisztus tanítása a gyakorlatban és elég erősek vagyunk-e ahhoz, hogy megüssük azt a mértéket, melyet a Megváltó Jézus Krisztus az ő evangéliumában felállított. De tény, hogy a kitűzött eszményhez csak úgy fogunk közeledni, ha a Jézus Krisztus kijelölte csapáson haladunk. A kulturális haladás, az emberiség állandó fejlődése ki fogja termelni a nemes értelemben vett úgynevezett „emberfölötti embert”, az „ürembert.” Akkor felesleges az igaz beszédnek s őszinteségnek eskü segítségével való kikényszerítése.

Egyébként a hívő zsidó ember is vonakodik az eskütevéstől. A talmudi zsidóság e tekintetben tán még sokkal inkább áll krisztusi alapon, mint a kereszténység zöme.

Az ószövetség e kérdésben még a kezdetleges, ösztönös hajlamú ember erkölcsi állapotát tekinti. Ezért még megtűri, előírja az esküt; a próféták, a törzsatyák, Dávid király és mások szintén esküsznek. Isten maga is, mikor kiküldötteivel, prófétáival, törzsatyáinkkal beszél, az erkölcsi állapotuknak megfelelő nyelven szól hozzájuk, esküszzerű kijelentéseket tesz, de az isteni kinyilatkoztatásnak Jézus Krisztus hirdette világosságában az eskü az újjászületésen keresztülment emberre nézve feleslegesnek, meghaladottnak tekinthető.

Máté 5. részének 38. verse a következőket mondja:

„Hallottátok, hogy megmondattok, hogy szemet szemért és fogat fogért.”

Az ószövetségi biblia tehát a sokat vitatott úgynevezett ius talionis álláspontjára helyezkedik.

Jézus Krisztus ezzel az elvvel szembeállítja új törvényt:

„Én pedig azt mondom nektek: ne álljatok ellen a gonosznak, hanem, aki arculüt téged jobbfelől, fordítsd felé a másik orcádat is.” (Máté 5, 38.)

Jézus Krisztus az erőszak uralmát helyettesíteni akarja a szeretet, az alázatosság, az engedelmesség törvényével. A gonoszságot, az erőszakot nem hasonlóval akarja megtörni, hanem szelidséggel és szeretettel. Jézus Krisztus tehát tulajdonképpen eltér a szigorú igazságosságnak az emberek közt általánosan elfogadott elvétől, mely a sérelemnek hasonlóval való megtorlását követeli. Az igazságosság elvének szigorú alkalmazása végső sorban újabb szenvedést eredményez, az erőszak folytatását jelenti. Ezért tanítja Jézus: „Ne álljatok ellen a gonosznak.” Ha szembeállsz vele, fokozod indulatját, ha kitérsz előle, elenyészik ereje.

Világos, hogy ez az elv jobban szolgálja az erkölcsi világrend kialakulását, mint a szemet szemért, fogat fogért elve.*

Máté 5. részének 43. és 44. verseiben a következőket találjuk:

„Hallottátok, hogy megmondattok: szeresd felebarátodat és gyűlöld ellenségedet.

Én pedig azt mondom néktek: szeressétek ellenségeiteket, áldjátok azokat, akik titeket átkoznak, jót tegyetek azokkal, akik titeket gyűlölnék és imádkoztak azokért, akik háborgatnak és kergetnek titeket.”

Az ószövetség felállítja a felebaráti szeretetnek az egész emberi élet erkölcsi fejlődésére kiható elvét, értelmezése azonban bizonyos tekintetben megszorító. Az ószövetség nem egyformán alkalmazza. Az ószövetség a bálványimádásban elmerült népek ellen harcot hirdet; kiirtásukat követeli. Jézus Krisztus új törvényt állít fel, az egyetemes, minden népre, fajra és emberre kiterjedő szeretet törvényét, mely nem engedi meg, hogy más fajokat, népeket, embereket kiirtsunk. Sőt arra tanít bennünket, hogy ellenségeinket is szeressük.

* Zsidó írók szembeszállnak azzal a felfogással, mintha a „szemet szemért, fogat fogért” elve a ius talionist jelentené, vagyis azt, hogy jogunkban áll a bennünket ért bántalmakat hasonlóval megtorolni, hanem épp fordítva, enyhíteni akarja a bántalom folytán bennünk támadt bosszúvágyat. Ez a parancs ugyanis azt akarja kifejezni, ha bántalom ér, vigyázz, ne lépd át a határt, ne illesd azt, ki megbántott, nagyobb bántalommal, mint amilyen-nel ő illet téged. Ez utóbbi felfogásnak képletes kifejezése a „szemet szemért, fogat fogért.”

Sok szól e magyarázat elfogadhatósága és helyessége mellett. Először is az, hogy az ókori keleti, sőt a mostani vad népek közt is az embereket ért bántalmak tekintetében nagyon kegyetlen szokások dívtek és dívnak. Így a vérbosszú, a bűnösök megcsonkítása. Feltehető tehát, hogy a biblia fönti helye inkább enyhítést céloz. Továbbá tény, hogy az ókor zsidó népe közt a valóságban nem igen alkalmazták a „szemet szemért, fogat fogért” elvét. Ebből tehát azt látjuk, hogy a gyakorlatban nem tulajdonítottak e kijelentésnek olyan értelmet, mint amilyent sokan kiolvasnak belőle.

De még ilyen enyhe magyarázat mellett is tény az, hogy a krisztusi felfogás a bántalmak megbocsátásában mindenesetre tovább megy az ószövetségi versben foglalt parancsnál.

Máté föntidézett 43. versét sokan érthetetlennek találják, mert ószövetségi idézet gyanánt az is benne van: „Gyűlöld ellenségedet”, holott ilyen kitétel nincs az ószövetségben. Még sincs ellentmondás e kitételben. Jézus Krisztus amikor azt mondja:

„Hallottátok, hogy megmondatott: szeresd felebarátodat és gyűlöld ellenségedet”, nem szószerint akar idézni, hanem arra hivatkozik, ami a bibliában részben közvetlenül, részben közvetve van kifejezve.

A zsidó nép Mózes törvénye szerint tartozik hadbaszállni azok ellen a népek ellen, amelyek bálványimádásukban, förtelmes bűneikben elmerülve, mintegy az isteni akarat megrontóinak tekintetnek. Jézus Krisztus a zsidó népnek e misszióját befejezettnek tartja. Új korszaka kezdődik az emberiségnek; a megértésnek, a testvéri együttérzésnek, az irgalmas mennyei Atyánkhoz való föltekintésnek a kora. A felebaráti szeretetnek kereteit tehát ki kell tágitanunk. Nemcsak népünk fia, fajtestvérünk, szomszédunk, családunk tagja felebarátunk, hanem minden ember, bármily távol áll tőlünk, bármily néphez, fajhoz tartozik.

Kétségtelen, hogy mindezekben a versekben magasztosabb, egyetemesebb, átfogóbb érzés nyilvánul meg, mint az ószövetségi parancsokban.

Jézus Krisztus másképp értelmezi a törvényt és mennyei Atyánk akaratát.

Az újszövetség nem ragaszkodik a törvény betűszerinti értelmezéséhez, nem kívánja betűszerint való betöltését. A Megváltó új alapra akarja helyezni az emberiségnek, a társadalomnak életét és Isten akaratának teljesítésére új utakat jelöl ki az emberiség számára. Tanítása a törvénynek nem abban a szűk értelmezésében jelentkezik, mint a farizeusoké. Az örök, isteni törvényt hirdeti, mely változásnak, megsemmisülésnek kitéve nincs. Erről mondja ő, hogy „soha, örökké el nem múlik.”

Jézus Krisztus az örök, minden emberre kiható egyetemes törvényt viszi bele az életbe. A farizeusok ellenezték az Izrael, mint Isten kiválasztott népe által nyert törvény alapvető rendelkezéseinek a pogány világra való kiterjesztését. Nem gonosz indulatból, hanem faji szeretetből, népükhöz, eddigi hitükhöz való ragaszkodásból. Az Istentől nyert szent tanoknak eddig szokásos értelmezését tekintve nem is beszélhettek másképen, nem helyezkedhettek más álláspontra. Jézus Krisztus eljöveteleivel meg kellett dőlnie a törvény eddigi szűk értelmezésének. Ez a törvény Izrael kezdetleges erkölcsi és hitbeli állapotához volt szabva. Jézus Krisztus rámutatott a zsidó népnek adott törvényben is beimérenjlő örök alapeszmére, melynek a mózesi törvény csak helyhez, időhöz kötött múlólagos formája. Jézus Krisztus hegyi beszédében az örök, egyetemes törvény foglaltatik. Ezt hirdeti Jézus az emberiségnek. Csak így magyarázható meg az az ellentmondás, mely abban mutatkozik, hogy Jézus Krisztus egyrészt azt mondja: „Nem jöttem a törvény eltörlésére, hanem betöltésére”, másrészt

pedig olyan kijelentéseket tesz, melyekből kitűnik, hogy a régiék rendelkezésével szembeállítja az életnek új irányát és szabályát.

A fönti kijelentésből vont az a következtetés, mintha Jézus Krisztus ragaszkodott volna a törvénynek a maga egészében való fenntartásához, téves, hiszen a Megváltó ismételten rámutat az általa hirdetett ige és a régiék rendelkezései közötti eltérésre, de kifejezetten ki is mondja: „Új szövetséget hoztam néktek.” Hogyan magyarázzuk tehát mégis a kifejezésekben mutatkozó látszólagos eltérést?

Kétségtelenül óriási jelentősége van annak, hogy tisztázzuk e bibliai kijelentéseknek igazi értelmét. Ettől függ, milyen kötelező erőt és jelentőséget tulajdonítsunk a bibliának általában és a biblia egyes részeinek. A kérdés megoldásához szükséges, hogy tisztába jöjjünk a „törvény” szó értelmével, tartalmával. Tolsztoj szerint a kérdés nyitja abban áll, hogy a törvény szót különböző értelemben szokták használni és hogy a zsidók is különböző fogalmak megjelölésére használták a tóra kifejezést.

A mostani szóhasználat szerint is törvény alatt néha jogszabályt, néha természeti, máskor erkölcsi törvényt értünk. Ha jogi értelemben vett törvényről beszélünk, akkor is különböző fogalmak megjelölésére használjuk e szót. Néha az írott, alkotmányos szervek által elfogadott jogszabályt, néha a szokás által elfogadott íratlan törvényt értjük. Gyakran ellentétbe helyezzük a bevett szokással. A zsidók szintén különböző értelemben használták és használják még ma is a tóra kifejezést. Gyakran csak Mózes öt könyvét értik alatta. Ha pedig nem csupán Mózes öt könyvéről akarnak beszélni, hanem általában az összes szentírási könyvekről, melyek hitük forrását képezték, mindig a „törvény és próféták” kifejezést használják.

Jézus is, alkalmazkodván a zsidóság által használt nyelvezethez, szintén különböző értelemben használja ezt a kifejezést. Ha arra akar hivatkozni, mit mondtak a régiék a zsidóság hitalapját képező összes forrásokban, „törvény és prófétákról” szól. Ha pedig azt akarja kiemelni, hogy ezektől függetlenül is mi az örök, változhatatlan, mindenkit egyaránt kötelező szabály, egyszerűen a „törvény” szót használja. Jézus Krisztus ezzel jelezni akarja, hogy kétféle törvény van. Az a törvény, mely a zsidóság által eddig forrásul használt „törvény és prófétákból” következik és az, mely Isten szent akaratából általában, akár a „törvény és prófétákra” való vonatkozással, akár más módon kiolvasható. Jézus Krisztus sokszor ezt az örök, változhatatlan, soha meg nem romolható törvényt elébe helyezi a „törvény és prófétákból” kiolvasható szűkebb törvénynek. Ez utóbbiban is foglaltatnak olyan rendelkezések és parancsok, melyek a változhatatlan, romolhatatlan, örök „törvény” jellegével bírnak. De nagyrésze olyan, amelyik alárendeltebb jellegű, mint az örök törvény. Jézus Krisztus sokszor 'szembehelyezi a kettőt és figyelmeztet bennünket, hogy ne hanyagoljuk el az örök törvényt a mulólagos miatt.

Jézus Krisztus ilyen értelemben új törvényt hozott s új szövetséget kötött a szenvedő emberiséggel. A törvény nyomasztó terhét, értve ezalatt azt a törvényt, amely nem bír az örökérvényűség, romolhatatlanság jellegével, levette a zsidóság és az egész emberiség válláról. De annál jobban hangsúlyozta az örök törvény kötelező voltát.

Tolsztojnak a törvény szó különböző értelmezésére vonatkozó felfogása és az a felfogása, hogy Jézus Krisztus a régivel szemben új törvényt hozott, összevág a kereszténység túlnyomó részének felfogásával. Hisszük és valljuk, hogy Jézus Krisztus tényleg újat hozott, főségesebbet, mint a régiek, hogy az életnek, a hitnek, az isteni akaratnak krisztusi értelmezése különbözik a mózesi törvényen felépülő zsidó felfogástól. Ebből pedig az következik, hogy a zsidó ember sem maradhat meg az eddigi zsidó álláspont mellett pusztán azért, mert eddig azt hirdették, hogy Istennek kijelentései az ószövetséggel le vannak zárva.

Hogy a „törvény” szónak ez a különböző értelmezése helyes s hogy más-más jelentőséget kell tulajdonítanunk a bibliában foglalt egyes rendelkezéseknek, hogy mást jelent az Úr Jézusnak új törvénye, újszövetsége, az az ószövetségi próféták írásaiból is kitűnik.

A próféták ismételtlen hivatkoznak Istennek az írásban, a betűben kifejezett, részletező törvénynél főségesebb, egyetemesebb, magasabbnál magasabb törvényére. Ők is sokszor kifejezést adnak annak, hogy e magasabbrendű egyetemes törvény fölébe helyezendő a betűszerinti különleges törvénynek. Sokszor korholják a törvényeskedést, a betűhöz való túlságos ragaszkodást, az áldozati szertartásoknak túlságos kiemelését. Ehelyett hangsúlyozzák az összefoglaló, egyetemes, a lélek fejlődésére és fejlesztésére szolgáló törvényt.

Jézus Krisztus arra tanít bennünket, hogy ne foglalkozunk túlságosan az anyagi kérdésekkel. Vessük el a holnap nyomasztó gondját. „Ne aggodalmaskodjatok a ti életek felől, mit egyetek és mit igyatok; sem a ti testetek felől, mibe öltözködjetek. Avagy nem több-é az élet, hogynem az eledel és a test, hogynem az öltözet?” (Máté 6, 25.) Hanem ehelyett: „Keressétek először Isten országát és a többiek mind megadatnak néktek.” (Máté 6, 33.) Jézus tanítása az életnek és az élet értelmének magasabbrendű meghatározását jelenti. Jézus Krisztus kifejezésre juttatja, hogy lelkünk fejlesztése és kiépítése a fontos, erre kell elsősorban törekednünk és hogy az anyagi, fizikai lét fennmaradásának csak másodlagos jelentősége van. A biblia mindkét része az ember rendeltetését Isten akaratának teljesítésében látja, de az ószövetségben mégsem találjuk meg az életnek azt a teljesen eszmei, szellemi irányú meghatározását, mint az újszövetségben.

Az ószövetség még nem kapcsolja ki annyira az anyagias felfogást s az anyagi kérdést, mint az újszövetség. Figyelembe veszi, hogy az élet tele van anyagi tartalmú vonatkozásokkal,

melyektől eltekinteni nem lehet. Az ószövetség tehát ezzel a gyakorlati élet követelményeihez alkalmazkodik. De nem szabad felednünk, hogy a fejlődés, a növekedés az anyagtól, a testtől fokozatosan a szellem, a lélek felé visz bennünket, hogy igazi boldogulásunk és üdvösségünk mindinkább függetlenné válik a gyarló földi, anyagi szempontoktól.

Ha tehát az újszövetség kevesebb súlyt helyez az élet anyagi oldalára, mint az ószövetség, ez nem jelent annyit, mintha az ószövetség a praktikus élet irányát, az újszövetség pedig az elméletet jelentené. Az újszövetségi biblia is figyelembe veszi az életet, az emberek testi, anyagi szükségleteit, Ínségüket, nyomorukat. De az élet igazi értelmét mindjobban a szellemben, a lélekben keresi. Ezért emeli ki a szellem, a lélek hatalmát és az anyag fölötti elsőbbséget. S ebből is láthatjuk, hogy az újtestamentum magasztosabb, fejlettebb irányt képvisel.

Hogy az újtestamentum tartalma az ótestamentumon épül fel és sok benne az ószövetségre való hivatkozás, semmit sem von le erkölcsi súlyából és abból, hogy erkölcsi és hitbeli iránya az ószövetséghez képest haladást jelent.

Az az ellenvetés tehát, hogy az újtestamentum sokszor nem mond újat, hanem csupán megismétlése az ószövetségben már kifejezett gondolatoknak és hogy az ószövetségben megtaláljuk a megfelelő párhuzamos helyeket, egyáltalán nem gyöngíti itt fejtegetett álláspontunkat, sőt megerősíti az ó- és újszövetség szerves összefüggésére, a zsidó és keresztény hitbeli élet egymásba-kapcsoltságára vonatkozó állításainkat.

Az újtestamentum nem eredeti abban az értelemben, mintha eszme- és tárgyköre az ótestamentumi igétől teljesen különbözne és mintha merőben ellentétes, új erkölcsi irányt képviselne, de mégis új a szeretet egyetemességének és az üdvözülés lehetőségének minden emberre, fajra és népre való kiterjesztésében, embertársainkhoz és mennyei Atyánkhoz való viszonyunk egyetemes megállapításában. Az élet gondja, a földi célokért való hajszolódás nyomasztó súlya megenyhül Jézus tanításában. Jézus azzal, hogy tekintetünket Istenre és a mennyei dolgokra s lelkünk gyarapodásának munkájára irányítja, életünk igazi értelmét akarja velünk elfogadtatni. Nem mellőzi létünk anyagi feltételeit és követelményeit, de megérteti velünk, hogy életünket elsősorban mint szellemi életet kell felfognunk, ha rendeltetésünket be akarjuk tölteni.

Az, hogy Jézus az anyagi kérdéseket sem kapcsolja ki az életből, kitűnik az újtestamentum számos részéből. Hisz folyton arra buzdít, hogy törődjünk a szegényekkel, az Ínségben levőkkel, az elesettekkel, hogy gyógyítsuk, tápláljuk, támogassuk őket, ami csak anyagi gondoskodás és az anyagi lét harcaiban való részvétel útján lehetséges.

Jézus Krisztus kijelöli nekünk az utat, melyen haladnunk kell és mely üdvözülésünkhöz vezet. Elénk állítja a bűn hatalma

alól felszabadult, a büntől elszakadni tudó és Istennel való egységének tudatára ébredt ember eszményét s arra tanít bennünket, hogy hitbéli törekvéseink és eszményeink megvalósítását ne a törvényeskedésben s az általunk végzendő külső cselekedetekben, szertartásokban lássuk, hanem abban, hogy keressük Isten országát és az ő igazságát, hogy lelkünk Isten és embertársaink iránti szeretet szellemétől legyen áthatva. Jézus Krisztus igéjét és az abból áradó békességnek szellemét nem zavarja a háború, az emberi versengés és irigykedés és az animális életnek a földi gyarló tekintetektől irányított nyilvánulásai. Az ószövetség, mint főntebb már kifejtettem, gyakran még a nyers, a primitív embert mutatja nekünk. Az újszövetség túl van az ember fejlődésének e kezdetleges állapotán. Az újtestamentum Izrael nagy küzdelmeinek, csalódásainak, lelki tapasztalatainak és történetének leszűrt eredménye gyanánt a minden népre, fajra kiterjedő egyetemes, üdvözítő irgalom isteni erejét hirdeti.

A fejlődésnek, az emberiség boldogulásának és haladásának útja csak az lehet, amit Jézus Krisztus jelölt ki az Ő igéjében. Isten akaratát csak akkor értjük meg s csak akkor leszünk képesek teljesíteni, ha elfogadjuk Jézus Krisztus igéjét. A jognak és igazságnak az ószövetségben s különösen Mózes öt könyvében megnyilvánuló elve s ennek az elvnek a gyakorlati életbe való átvitele alkalmas arra, hogy a gonoszságot korlátok közé szorítsa s hogy az emberi szenvedéseket enyhítse. Izrael kiválasztottságának eszméje pedig arra alkalmas, hogy nemcsak a zsidó népben, hanem a földi vágyak és bűnök fertőjében elmerült pogány népekben is felébressze az Isten akaratának teljesítésére irányuló vágyódást.

Jézus Krisztus igéje ennél tovább megy. Jézus a szeretetnek, az egyenlőségnek, a testvériségnek, a haladásnak legteljesebb, leg-
tökéletesebb álláspontjára helyezkedik. Jézus Krisztus igéje szerint az érvényesülésnek, az emberi tevékenykedésnek, az emberi önérték kialakulásának új eszménye és szabálya tárul elénk. Társadalmi különbség, gazdagság, szegénység, rang s tudás, áldozat s szertartás, fontoskodó törvényeskedés mind elveszti jelentőségét az ember benső, emelkedett lelki állapota, szívünknek tisztasága s megújulásra való képessége és Istenben, mint mennyei Atyánkban való hite mellett.

Ismételten rá kell mutatnom azonban arra, hogy az ószövet ségi könyvek nagyrésztében már szintén ez a — hogy úgy mondom — „krisztusi” — szellem nyilvánul meg. A példabeszédekben, a prédikátor könyvében, a zsoltárokban, Ézsaiás, Jeremiás és a legtöbb próféta könyvében az elérendő eszmény mindjobbán függetlenné válik a külsőségektől, a parancsoktól s szertartásoktól és az azokban foglalt tanítások szerint a szív tisztasága az, amire törekednünk kell. E szellem azonban nem érvényesülhet teljesen az ószövetségi könyvek egyéb tartalma miatt, mely el-

homályosítja az emberiség egyetemes haladásának, boldogságának és üdvözülésének szempontjait.

A zsidóság szétszóródottsága és a pogány népekkel való összeköttetése és az azokkal való keveredése folytán az ótestamentumban foglalt isteni eszme a pogány népek közt is már nagyobb mértékben terjedt el. Izraelnek Istenhez való viszonya, Istenről alkotott képzete szintén már átalakítólag hatott a pogányság lelkületére és fogékonyá tették az isteni kinyilatkoztatás, a megjövendölt Messiás befogadására. Jézus Krisztus igéje az ótestamentum által már előkészített népeket továbbviszi a teljes üdvözülés és megszentelődés útjára.

A biblia két részének a fentiekben foglalt összevetése azonban semmiképen sem jelentheti azt, mintha ebből a zsidóság erkölcsi állapotára valamely hátrányos következtetést kellene vonnunk. Vizsgálódásunknak nem az a célja, hanem az, hogy meg erősödjünk abbéli hitünkben, hogy a szervesen összefüggő egységes bibliának végső kifejlődése s az isteni akarat beteljesülése csak az újtestamentumban következett be s hogy ezért a zsidóságnak is az egész bibliára kell támaszkodnia, mint hitbeli alapra.

VII.

A KRISZTUSHÍVŐ ZSIDÓSÁG MOZGALMÁNAK INDOKOLTSÁGA.

A bibliának főntebb vázolt egysége, az ó- és újszövetség közti összefüggés és a messiási eszmének bibliai közös volta ellenére és noha az újtestamentum magasrendű erkölcsi felfogása kétségtelen s az egész emberi nem egységének, egyenlőségének Jézus Krisztus hirdette eszményei a zsidó nép lelkében is élnek, — a zsidóság mégsem fogadta el az újszövetséget hitbeli forrásának és nem ismerte el Jézus Krisztust Messiásának.

Úgy érzem, az ótestamentum hitbeli erejét, az embereknek beléje s általában az egész bibliába, mint hitbeli forrásba vetett bizalmát nem csökkentjük, ha az erősen szellemi életet élő és magas értelmi fokon álló, a gazdasági életben érvényesülő és az élet reális oldalait is megértő zsidó ember elé visszük mindazokat a szempontokat, melyek nyilvánvalóvá teszik, hogy Izrael népe nem tette helyesen, hogy a nagy szellemi és erkölcsi megújhodást megindító kereszténység elől elzárkózott és Jézus Krisztust hitbeli életéből, és Isten akarata megismerésére irányuló törekvéseiből kirekesztette.

Ha elzárkózásának okát kutatjuk, ezt elsősorban a könyvem elején már említett általános emberi gyarlóságban kell keresnünk, abban, hogy az emberek hitbeli kérdésekben általában félnek az újításoktól és mereven ragaszkodnak az eddigi állapotokhoz és őseiktől átvett hagyományokhoz. Ezeken az általános okokon kívül azonban figyelembe kell vennünk a zsidóság és a kereszténységet felvett pogány népek egymáshoz való viszonyának kialakulására befolyással bíró különleges tényezőket is. Figyelembe kell vennünk a zsidóság társadalmi, politikai és gazdasági fejlődéséi s mindazokat a történelem folyamán érvényesülő körülményeket és helyzeteket, melyek a zsidó népnek a többi és különösen a keresztény népekkel való érintkezését és az érintkezés lehetőségét megnehezítették.

Kérdés már most, szabad-e a biblia alapján álló hívő embernek a zsidó és keresztény hitbéli felfogás elkülönülésébe és az isteni kinyilatkoztatásokat tartalmazó, az isteni szent akaratot velünk megismertető biblia egységének elhomályosításába belenyugodnia? Szabad-e hívő létünkre ezt az elkülönülést véglegesnek és megváltoztathatalannak tekintenünk? Vájjon nem szent kötelességük-e azoknak, akik hisznek az emberi nem sorsközösségében és rendeltetésében, hogy kerüljenek mindent, ami az emberek közti ellentéteket, szakadékokat nagyobbítja. Vájjon nem volna-e ezért az emberi nem egyetemes érdeke szempontjából kívánatos, hogy a rokon vallási rendszerek találkozzanak és hogy különösen a közös bibliai gyökérből eredt zsidó és keresztény vallási felfogások ne kerüljenek egymással szembe.

Legbensőbb és legszentebb meggyőződésem, hogy nem szabad e helyzetbe belenyugodnunk. A hitetlen, vagy hit dolgában közömbös ember előtt is kétségtelen, hogy a biblia mindkét része hatalmas irodalmi alkotás, hogy mindkettő telve van fenséges gondolatokkal és egész életünkre, Istenhez és embertársainkhoz való viszonyunkra vonatkozó örökérvényű erkölcsi tanításokkal. Az is kétségtelen, hogy a biblia mindkét része összefoglalása azoknak a kinyilatkoztatásoknak, melyeket mennyei Atyánk Izraelnek és Izrael egyes fiainak adott és hogy a biblia mindkét részének középpontjában a zsidó nép áll, vagy a zsidó népből származó próféták és a test szerint tőle eredt Megváltó.

Kétségtelen a két rész összefüggése és egymáshoz tartozása. Épp azért nincs következetesség abban, hogy a zsidóság az isteni kijelentéseket és kinyilatkoztatásokat tartalmazó bibliának csupán egyik részét fogadja el, míg az azzal összefüggő és vele nyilvánvaló egységet alkotó másik részt elveti.

Ahhoz nem fér kétség, hogy a keresztény vallás a zsidó vallásból vette eredetét, hogy maguk a kereszténység megalapítói, terjesztői és első követői zsidók voltak, oly zsidó emberek, kik az ószövetséget, a zsidóság addigi jogforrását és irodalmi és szellemi termékeit is ismerték és az azokban foglalt tanításokat követték. Ha mégis elfogadták Jézus Krisztus tanítását, ez azt mutatja, hogy az újszövetséget nem tekintették valami, az ószövetségtől különböző, azzal merőben ellentétes hitbéli forrásnak.

A jelenkor műveltségi állapota nagyrészt a görög-római kultúrán épült fel. Ez a kultúra a zsidóságra is tartós hatást gyakorolt. A zsidóság is elfogadta a görög-római irodalmi, szellemi életnek vívmányait és e kultúra termékeit. A görög-római pogány szellem és felfogás jóval messzebb áll az ószövetségtől, mint az újszövetségi. Mégis nagy szerepe van a zsidóság erkölcsi fejlődésében. Miért rekeszti hát ki a zsidóság erkölcsi fejlődésének forrásai közül az újtestamentumot?

Igaz, hogy a pogány görög-római világból átvett szellemi termékeket a zsidó ember nem a hit szemüvegén át nézi; irodalmi, tudományos, bölcséleti alkotásoknak tekinti őket. De nyilvánvaló,

hogy azért értékeli mégis oly nagyra e műveket, mert hatással voltak reá, mert erkölcsi és szellemi életének folyását és kialakulását befolyásolták.

A tudományos, irodalmi, bölcséleti művek nem különíthetők el mereven a szorosan vett hitbéli vallásirodalmi forrásoktól. Az előbbiek egyrészt kifejezői, másrészt irányítói hitbéli felfogásunknak. A középkori spanyol-zsidó bölcselek s tudósok legkiválóbbjai mind foglalkoztak Aristoteles, Platon és a görög-római klasszikus kor egyéb íróival és költőivel. A modern korban élő művelt zsidó ember sem talál semmi kivetnivalót abban, hogy iskoláinkban olvassák az Odysseát s az Iliast és a görög-római kor egyéb kiváló költői, történeti és bölcséleti műveit. Természetesnek találja, hogy ezeknek a műveknek szerepet adjon ifjúságunk nevelésében, szép s jó iránti érzékének fejlesztésében.

Ha ez így van, miért akarjuk az újtestamentumot meüözni? Hisz kétségtelen, hogy az újszövetség óriási hatást gyakorolt az emberiség erkölcsi és vallási felfogásának kialakulására és hogy ez a hatás a zsidóságot is éri és érinti. Nem látok abban logikát, hogy a görög-római kor szellemi termékeit műveltségünk, tudásunk alapjává tesszük, az újszövetséget pedig az egész emberiségre és így a zsidóságra gyakorolt óriási hatása ellenére teljesen el-mellőzzük.

Az emberiség haladásának és erkölcsi fejlődésének alapjai az egységes bibliában vannak lefektetve. Ha csak az ószövetséghez tartanok magunkat, csonka volna világnézetünk és erkölcsünk és messze esnénk attól, amit az évezredes fejlődés folytán erkölcsi tekintetben helyesnek, elérendőnek felismertünk.

Igaz, a vallás parancsa önmagában véve kötelez, függetlenül az általános erkölcsi szabályokhoz való viszonyától. Valamely vallás alapját képező forrásokban foglalt erkölcsi tanítások nem esnek mindig össze az általános erkölcsi szabályokkal s hitbéli állásfoglalásunkban nem logikai érvek és rendszerek irányadók. De azért mégis rá kell mutatnunk azokra az egyetemes szempontokra, melyek saját egyéni meggyőződésünket erősítették és melyek alkalmasak arra, hogy hitbéli felfogásunk kialakulását befolyásolják. Bármennyire az átvett hagyományokból táplálkozó meggyőződésnek dolga a vallás, ezektől független általános erkölcsi szempontok is irányadók abban, mit higyjunk, mit nem. Az érzés- és gondolatirány, mely az emberben sajátos egyéni és eredeti és az, melyet másoktól, környezetétől átvesz, sokszor összefolyik, nem választható el egymástól. A zsidó ember világnézete, vallási meggyőződése is eredeti, önálló lelki hajlamaiból és szellemi irányából, de egyúttal a köz által reá gyakorolt hatásokból és reá ragadt idegen eszmékből tevődik össze. De mert ez így van, nem szabad a zsidó embernek az általános erkölcsi összefüggéseket, saját vallásának és vallási helyzetének a többi valláshoz való viszonyát szem elől tévesztenie és neki is meg kell látnia azoknak

az érveknek jelentőségét, melyek őt a keresztény eszméhez való közeledésre ösztönözhatték.

Az ember a végtelenség felé való törekvésében, az eszmény keresésében nem lehet korlátozva. Nem szabad, hogy megkössenek bennünket oly hagyományok és felfogások, melyek felülről nyert világosságunk tükrében már nem állanak összhangzásban az újonnan felismert magasabbrendű igazságokkal. És kell, hogy túltegyük magunkat mindazokon az akadályokon, melyek fejlődésünket, tökéletesedésünket, felebarátainkhoz való szeretetteljes viszonyunk kialakulását megnehezítik és az általánosan elfogadott egyetemes igazságokat elhomályosítják.

Ha elismerjük az újtestamentum magasztos erkölcsi felfogását, ha meggyőződünk arról, hogy Jézus Krisztus az emberiségnek szerető tanítója, hogy örökérvényű igazságokat, romolhatatlan törvényt hirdetett, nincs értelme annak, hogy zsidó létünkre e felfogásunkat véka alá rejtjük és az újonnan nyert tapasztalatainkból és meggyőződésünkéből logikusan folyó következmények elől kitérjünk.

A zsidóság évezredekén át kitért Jézus Krisztus és az újtestamentum megismerése elől. Most, az emberek egymásraultsága és kultúrközössége szükségességének fokozottabb megismerése korszakában végre itt az ideje annak, hogy befogadjuk az isteni akarat megismerésének, a fejlődésnek és hatalmas erkölcsi haladásnak Jézus Krisztusban megtestesült szellemét.

A zsidóság életében váltakozva követi egymást hitbéli fellángolás és ellanyhulás, lelki emelkedés és ernyedés. A zsidóság azonban nélkülözi azt az állandóan serkentő tényezőt, mely a keresztény kultúrnépek életében a Jézus Krisztus által megindított óriási jelentőségű erkölcsi és társadalmi erjedés következményeképpen századokon át érvényesült.

A keresztény népek az életnek új mesgyéit kijelölő Megváltóban az élet értelmének és Isten akaratának hirdetőjét látják és Jézus Krisztus tanításának hatása alatt állandó ösztönzést nyernek, hogy az összes népek szellemi és erkölcsi életébe bekapcsolódjanak és az emberiség általános, egyetemes ügyét el őrre vigyék.

A zsidó nép, megmaradván az ószövetség kizárólagosabb, szűkebb, nemzetibb eszméjének talaján, messzebb esik az emberiség egyetemes érdekeitől és szempontjaitól. Izrael üldöztetése és a gyűlöletnek a többi néptől feléje áramló hullámai, helyzetének bizonytalansága nyugtalanná, félénkké tették lelkét és megrendítették az emberi szolidaritásba vetett hitét. A zsidóságot nem serkentette kitartásra, kezdeményezésre és az emberiség egyetemes szellemerkölcsi harcaiban való közreműködésre az a felemelő tudat, hogy Jézus Krisztus az emberiség egyetemére tekintő és az összes emberi problémákat megoldó, az embereknek Istenhez és egymáshoz való viszonyát emberibb, új világosságban feltáró tanítást hirdet. Ezért nélkülözötte a zsidóság évszázadokon át szellem-

erkölcsi törekvéseiben a Krisztus eszméjében rejlő harmonikus erőt. Ezért szorul kiegészítésre fejlődésének folyamata.

Jézus Krisztus szellemének a zsidóság közt való megerősödésével enyhülnének a zsidóságot a többi néptől elválasztó ellentétek és az ellene irányuló gyűlölet.

Jézus Krisztus meg akarja szabadítani az embert azoktól a korlátoktól, melyek a lélek fejlődését akadályozzák: a törvényeskedés, a betűhöz való ragaszkodás szellemétől, a testiség és anyagiasság túltengésétől. Ha a zsidóság feltárná szívét Jézus Krisztus és az újtestamentum szelleme előtt, eszményi hajlamai mindjobban érvényesülnének és a zsidóság megtalálná Isten akarata teljesítésének helyes útját.

Mindezekre a zsidó ember esetleg a következőkkel felel: Nem vonom kétségbe Jézus Krisztus erkölcsi jelentőségét és a keresztény eszmének az életre való nagy befolyását. De nem látom be, miért kell nekem zsidó létemre e kérdésben állást foglalnom. Van vallásom, hagyományom, történetem, dicső, kiválasztott népnek tagja vagyok, bennünket üldöznek, bántanak. A vallásunkhoz, fajunkhoz való ragaszkodás már ezért is legegységesebb követelménye az erkölcsnek. Miért vállalkozunk arra, hogy a világnézeti, árnyalati eltéréseket eltüntessük. Nagy kérdés, vajjon a kereszténységhez való közeledésünkben nem származik-e más irányban nagyobb erkölcsi kár, nem gyöngítjük-e népünket, fajunkat, nem mutatunk-e határozatlanságot, bizonytalanságot akkor, mikor zsidó hitünket a keresztény eszmével való összekeverés által eredeti jelentőségéből és irányából kiforgatjuk. A kereszténység részéről pedig sokan azt fogják mondani, mi szükség van arra, hogy a zsidó ember mint krisztushívó fejezze ki az ő keresztény meggyőződését. Miért nem választja az egyszerű, szokásos módot, miért nem illeszkedik bele egy már létező keretbe, miért nem csatlakozik valamely keresztény vallásfelekezethez. Nem volna-e egyszerűbb, ha az a zsidó ember, aki Jézus Krisztust mint Megváltóját elfogadta, teljesen összeforrna a kereszténységgel? Ha egyszer a keresztény hitvallás igazsága megragadta az ő lelkét, miért ne keressen lelki tápot és elhelyezkedést a társadalom által elfogadott és a történelmi fejlődés során kialakult keresztény egyházakban.

Vajjon nem fölösleges-e ez a mozgalom és annak krisztushívó gyanánt való megjelölése? Vajjon nem komplikálódik-e a zsidó ember lelki átalakulásának folyamata azáltal, hogy ilyen, a létező keretektől és viszonyoktól elütő állásfoglalást kívánunk tőle?

Mindezek az ellenvetések kötelességünké teszik, hogy alaposan foglalkozunk azzal a kérdéssel, milyen módon közeledjék a zsidóság a kereszténységhez, Jézus Krisztushoz. Melyek azok az utak, melyek a zsidó nép erkölcsi fejlődéséhez, boldogulásához, Istentől nyert hivatásának betöltéséhez visznek. Milyen formában adjon kifejezést a zsidóság annak, hogy Jézus Krisztus jelentőségét elismeri, hogy őt követni akarja. És fel kell vetnünk azt a kérdést, mit várjon a keresztény társadalom a zsidóságtól és a

kereszténység terjesztése tekintetében milyen módszereket válasszon vele szemben. Mi legyen célkitűzése a tekintetben, hogy Isten országa a zsidóság bevonásával mielőbb megvalósuljon?

Évezredek folyamán sok könny és gyász eredt az emberek vallási kérdésekben mutatott türelmetlenségéből és abból, hogy a népek más népek egyéniségét megsemmisíteni s azokra saját egyéniségük bélyegét erőszakkal rányomni iparkodtak. E törekvés nemcsak nyílt ellenséges viszony idején nyilvánult meg, hanem sokszor — bár öntudatlanul vagy a tudat alatt — békében is.

A kereszténység terjedése és terjesztése kérdésében is így volt. A történelem sok véres lapja tanúskodik arról, hogy a kereszténységet is tűzzel-vassal akarták terjeszteni és hogy sok eszközt tartottak megengedettnek és helyesnek, ha arról volt szó, hogy más-vallású népeket megtérítsenek.

Ezekben a kérdésekben nem elégedhetünk meg általános megállapításokkal. Nem érhetjük be azzal, hogy kívánatosnak jelezzük a krisztusi szellemnek és a keresztény vallásnak a zsidóság közti elterjedését és terjesztését. Hanem ki kell térnünk arra, mimódon történjék a krisztusi gondolatnak a zsidóság közé vitele, mi felel meg Jézus Krisztus szellemének, a kereszténység lényegének. És beszélnünk kell arról, mimódon kell viselkednie a zsidóságnak ezekben a kérdésekben, milyen álláspontot kell elfoglalnia.

A keresztény népek eddig e kérdésekben legtöbbször a történelmileg kialakult keresztény egyházak helyzetéből indultak ki. Saját egyházuk, vallásfelekezetük felfogását vették alapul. Azt tartották, hogy a zsidóságnak Krisztusban való fejlődése csak úgy lehetséges, ha az az illető egyházba belépve, egyéniségét, zsidó mivoltát feladja.

Ezzel a felfogással megnehezítették a zsidóságnak az újtestamentumhoz való közeledését. Nem vették figyelembe a zsidó nép egyéniségét, történetét, helyzetét, eddigi vallási fejlődését, holott a keresztény eszme és Krisztus szelleme a szabadság és az egyéni hitbeli érvényesülés szempontjának legmesszebbmenő figyelembevételét indokolta volna.

A zsidóság az eddigi külső megjelenési formáktól és szervezetektől függetlenül is magába fogadhatja a kereszténységet. Helytelen tehát az a törekvés, hogy a Jézus Krisztushoz közeledni akaró zsidóságot mindenáron a történelem során már létrejött keresztény egyházak és vallásfelekezetek kereteibe zárjuk. Ehelyett arra kellene törekednünk, hogy a keresztény eszmében rejlő egyéni szabadság és szabadelvűség elvének elfogadásával mozdítsuk elő a zsidóságnak keresztény hittartalommal és Jézus Krisztus szellemével való megtelését.

Isten akaratának megismeréséhez és teljesítéséhez az az út vezet, melyet Jézus Krisztus jelölt ki számunkra. Életünknek az ad tartalmat, hogy Istennel való egységünknek és kapcsolatunknak tudatára ébredjünk és hogy a szeretetnek lelkünkben élő csiráit kifejlesztjük.

Ezért kell Jézus Krisztust és az ő igéjét erkölcsi életünk szabályozójává tennünk. S ezért kell ebbeli meggyőződésünknek minden társadalmi, felekezeti, emberi kapcsolatra való tekintet nélkül bátran kifejezést adnunk. Ebből tehát az következik, hogy a Krisztus jelentőségére törekvő zsidó emberre a bizonyágtéves kötelessége abban a formában hárul, hogy lelki állapotának és gondolkodásának kettős irányát, úgy zsidó mivoltát, mint krisztusi hitfelfogását is kifejezésre juttassa.

Vallási meggyőződésünknek ily módon való kifejezése megfelel a becsületes színvallás követelményeinek és annál is inkább jogosult, mert a kikeresztelkedéseknek és áttéréseknek eddigi sablonos módja legtöbbször híján volt a hit szent nagy jelentőségéhez illő komolyságnak. Hisz legtöbbször nem igazi meggyőződésből eredt, s Vallási hovatartozandóságunkat nem volna szabad célszerűségi, anyagi szempontoktól, gyarló emberi tekintetektől függővé tennünk, hanem azon kellene lennünk, hogy lelkünk mindig szabadon és minden korláttól menten emelkedjen Istenhez. *

Mindezt az ember csak Jézus Krisztus önkéntes befogadásával és követésével érheti el. A zsidóság szintén csak ezen az úton haladhat előre, csak ez az út fogja erkölcsi és szellemi megújítását és haladását biztosítani. Nem fölösleges tehát e mozgalom és a sablontól elütő állásfoglalás, sőt legbensőbb meggyőződés szerint az ily irányú hitbeli fejlődés és bizonyágtéves sokkal inkább felel meg az igazságnak és a kereszténység lényegének.

Szükséges ez az irány és mozgalom több okból. A kereszténység sok vallásfelekezetre tagozódik. A történelem során kialakult különböző vallásfelekezetek egymással évszázadokon át éles harcban állottak. A kereszténység lényegét illető felfogások és alapelvek tekintetében sokszor egymásnak ellentmondó álláspontra helyezkedtek. Nem kívánhatjuk a zsidó embertől, hogy állásfoglaljon abban a kérdésben, melyik keresztény vallásfelekezetnek és egyháznak van igaza, melyikben jut legtisztábban kifejezésre a kereszténység lényege és nem kívánhatjuk tőle, hogy résztvegyen azokban a szellemi harcokban, melyek az egyes egyházak és vallásfelekezetek között keletkeztek.

Az, hogy különböző keresztény egyházak és vallásfelekezetek keletkeztek, nemcsak vallási kérdésekben vallott eltérő felfogásokra vezethető vissza, hanem sokszor az illető népek és fajok történetével összefüggő politikai és egyéb okokra is. A pogány népekből lett keresztény népek mindegyikének külön nemzeti története van. A nemzet politikai állapota nagy befolyással volt vallásának és egyházának kialakulására. Nemzeti hagyományai részévé lettek annak az egyháznak és vallásnak, melyhez csatlakozott. De a zsidóságnak is van külön történelme és vannak külön hagyományai. Ezért logikus és természetes, ha az azokban megnyilvánuló szellem az általa befogadott keresztény vallásban is kifejezésre jut, illetve ha a kereszténység és a krisztusi eszme úgy alakul ki benne, ahogy ez a zsidó nép történetének, szokásainak,

hagyományainak, különállásának megfelel. Az angolok nagy része nem pusztán vallási okokból csatlakozott az anglikán egyházhoz és a katolikus hitfelfogás és dogmák áthasonulása bizonyára nem pusztán a vallási felfogás hirtelen megváltozása folytán következett be, hanem különböző, Anglia történetével összefüggő politikai események is előmozdították az ily irányú fejlődést. Az anglikán egyház keletkezése az angol ember szemében egyúttal az angol történet nagy nemzeti alakjaihoz (VIII. Henrik, Erzsébet) fűződő esemény. Nemzeti történet és vallástörténet összefolyik, egybeesik. A keresztény hitre tért népek mindegyikének most már több évezredes története van. A mai kultúrnemzetek mindegyikének kereszténységében mindez kifejezésre jut. Bizonyos fokig ellentétben állna tehát a fejlődés rendjével, ha a külön történelemmel s hagyományokkal bíró zsidóság minden átmenet nélkül belépne az eltérő nemzeti sajátságokkal átszőtt keresztény vallásfelekezetekbe és egyházakba.

Véleményem szerint a zsidóság ilyen körülmények között leghelyesebben teszi, ha az újtestamentumot is magába foglaló egész biblia alapjára helyezkedve és Jézus Krisztust mint Messiását elfogadva a lelkében élő egy igaz Isten eszméjét ápolja faji, népi sajátságainak és őseitől átvett hagyományainak és szokásainak megfelelő módon.

A zsidó ember hitbeli felfogásának ilymódon való irányítása és kifejezése a természetes fejlődés törvényének és az őszinteségnek is inkább felel meg.

•Az emberek előbb-utóbb mind el fognak jutni Jézus Krisztus jelentőségének felismeréséhez. De ez a lelki folyamat csak fokozatosan fog végbemenni az emberek közt. Így lesz ez a zsidó népnél is. A zsidó ember is csak eddigi hit- és gondolatvilágát tovább fűzve fog Jézus Krisztushoz eljutni. Vájjon nem természetes és logikus-e ily körülmények közt, ha a zsidó ember szellemi beállítottságát fölösleges módon meg nem bolygatjuk és vigyázunk arra, hogy lelki átalakulása és hitbeli fejlődése oly feltételek és körülmények közt menjen végbe, melyek mintegy természetes velejárói és folytatói eddigi lelki életének.

Az egyik vallásból a másikba való áttérés, régi eszmények elvetése, újak elfogadása és az ezzel szükségképen járó társadalmi helyzet megváltoztatása megrázkódtatásokkal jár. A vallását változtató ember új környezetbe és viszonyok közé kerül. Társadalmi helyzete sokszor gyökeresen megváltozik, megromlik. Sokak előtt ferde megvilágításba kerül. Eddigi hitsorsosai lenéznek, új hitsorsosai nem tekintik szellemi, erkölcsi tekintetben magukkal egyenrangúnak.

Mindezeket figyelembe véve, vájjon nem helyesebb, természetesebb-e, ha a zsidó ember lelki átalakulása már létező zsidó vallásfelekezete körén belül megy végbe? A zsidókérdéssel foglalkozó államférfiak és keresztény hívők sokszor a zsidóság teljes asszimilálását tűzik ki célul és azt kívánják, hogy a

zsidó ember mondjon le mindarról, ami őt eddig zsidó népéhez, fajához fűzte. Nem volna-e helyesebb, ha ehelyett inkább arra törekednének, hogy a zsidó ember előtt Jézus Krisztus megismerésének, a keresztény tanítás lényegének forrásait megnyissák és hogy megláttassák vele a krisztusi felfogásban rejlő egyetemesség és szabadság örökérvényű kincseit?

A történet folyamán sokszor akarták a zsidóságot erőszakos térítésekkel kereszténnyé tenni. A modern kor kizár ilyen módszereket. De azért most is vigyáznunk kell, hogy szent lelki dolgokba ne vigyünk bele olyan szempontokat, melyek azok erkölcsi jelentőségét elhomályosítják. Nemcsak fizikai, de erkölcsi pressziót sem szabad alkalmaznunk. És vigyázzunk arra, hogy az emberek hitbéli megnyerésére irányuló törekvéseinkbe ne keverjünk bele túlságosan egyoldalú célszerűségi, állampolitikai, felekezeti szempontokat. Tartsuk a hit kérdését és a kereszténységet távol ezektől.

Az itt vázolt mozgalom — véleményem szerint — hozzá fog járulni a zsidókérdés tisztázásához, a zsidó ember vallási helyzete és a kereszténységhez való viszonya és e viszony jelentőségének felismeréséhez és átéréséhez és hozzá fog járulni a zsidóság és a keresztény népek közti viszony krisztusi szellemben való kialakulásához.

Az, hogy hogyan éljünk Krisztus követésében Isten akaratának megfelelően, a Szentlélektől vett ihletnek és megvilágosodásnak eredménye. De e világosság az emberekből, népekből nem egyformán jön létre.

Törekedjünk arra, hogy a Szentlélek munkája zavartalanul menjen végbe a zsidó ember szívében. Ügyeljünk arra, hogy a zsidóság vallási helyzete, fejlődése és egyéni átalakulása ne a hit lényegétől távolálló mérlegeléseknek és megfontolásoknak legyen következménye, hanem annak, hogy Krisztus igazsága mindjobban elhatalmasodjék a zsidó lelkekben és szívekben. Ezért nagy feladat hárul azokra a zsidó emberekre, kiknek szívében nem csökkent a fajtestvéreik iránti szeretet és a velük való összekapcsoltság érzése, de kik lélekben Jézus Krisztust már befogadták. Ha ezek zsidó létükre állandóan hirdetni fogják, hogy Jézus Krisztus az ő Messiásuk, ha hitalapul az újtestamentumot fogják elfogadni és egyebekben zsidóknak fogják magukat vallani, faj- és hittestvéreikben is erősíteni fogják a keresztény hitbéli meggyőződésnek kifejlődését. E mozgalom megerősödésével nem lesz szükség arra, hogy a zsidóság jogos érzékenységét megbántuk, hogy nemes hitet és eszményi fellángolást elfojtsunk, hogy a zsidóságnak hitéhez, hagyományaihoz, sajátságaihoz való ragaszkodását szétromboljuk és nem kell egy hatalmas szellemű, történelmi súlyú népet és annak egyes fiait egyéniségüktől, sajátságaiktól erőszakosan megfosztanunk.

Ne akarjuk a zsidó embert vallási meggyőződéséből azáltal kiforgatni, hogy szeme elé varázsoljuk egy új vallási helyzetnek társadalmi előnyeit, hogy azt a könnyebb boldogulás eszközének

láttatjuk vele. Ehelyett erősítsük benne a legteljesebb szellemi, erkölcsi és hitbéli kifejlődésre és üdvössége elérésére irányuló törekvést és azt a meggyőződést, hogy mindezeket csak úgy érheti el, ha az ószövetségben megjövendölt Messiást szívébe befogadja és annak az igazi élet értelmét kifejtő tanítását követi.

Ne hassunk a zsidóságra olyan irányban, hogy múltjának, történetének, fájának lekicsinylésére vezető érzés keletkezzék benne. De hívjuk fel figyelmét arra, hogy az ótestamentumban nyert hitbéli eszményi kiegészítésre, beteljesülésre szorul és hogy ez a beteljesülés csak akkor fog bekövetkezni, ha hitélete alapjául az ószövetségen kívül az újszövetséget is elfogadja és ha Jézus Krisztust vallja Messiásának.

Szakítsunk azzal a felfogással, mintha a kereszténység a kikeresztelkedő zsidó ember részére holmi könnyebb előrejutást biztosító eszköz volna. Sőt inkább hangsúlyozzuk, hogy az igazi értelemben vet kereszténység: lemondás, alázat, szelídség, odaadás, béketérés, állandó küzdés, lelkeség.

Helyezzük a súlyt a kereszténység lényegét kitevő eszmei tényezőkre, ne pedig arra, hogy a zsidóságot érzésvilágának ki-mélyítése nélkül, csupán külső valláscserébe vigyük bele.

A hit sok emberben öntudatlan, határozatlan, homályos érzés. Nem mindig nyilvánul meg öntudatos, határozott magatartásban. A lelki átalakulás kifelé való folyamata és megnyilvánulása az egyéni hajlamokon kívül különböző külső tényezőktől és befolyásoktól is függ. A zsidó ember lelki életében is így van ez. Már ezért is helyes, hogy a különböző irányokhoz tartozó, más-más környezetben élő és más hatásoknak kitett zsidóságot, ha a keresztény eszméhez közeledik, mint krisztushívót foglaljuk össze. Ez egyrészt a különböző egyéni hajlamok és sajátágok tiszteletben tartását és elismerését, másrészt a mindenkire nézve fontos lényegnek kidomborítását fogja jelenteni.

A keresztény eszme előtt meghódolni és Jézus Krisztushoz csatlakozni bizonyos tekintetben egyszerű és könnyű, mert amire Jézus tanított, a szeretetnek egyetemes igazságán épül fel. Társadalmi rendünk és erkölcsünk a krisztusi szeretet pilléreire nyugszik.

A zsidó emberre nézve fokozottabb mértékben forog fönn az az erkölcsi indítók, hogy hallgasson Jézus Krisztusra, mert hisz saját vallásának az Isten- és emberszeretetre vonatkozó alapelvei és igazságai összevágának Jézus Krisztus evangéliumának tanításával.

Azok a krisztusi hit- és világfelfogáshoz közeledő, azzal rokonszenvező zsidó emberek, kiket bánt a faji, felekezeti ellentétek kiéleződése és kik érzik, hogy a népükkel való együttaladás rájuk nézve elemi erkölcsi törvény, idővel örömmel fogják megragadni az alkalmat, hogy e mozgalomhoz csatlakozzanak.

Jézus Krisztus útmutatást adott az embereknek az élet értelmének és jelentőségének megismerésére és arra, hogyan rendezzék

be életüket. Ez az útmutatás a zsidóságnak is szól. Ezért kell belevinnünk Jézus Krisztus követését a zsidó vallási életbe, ezért szükséges, hogy a zsidó vallási élet kereteit a krisztusi evangélium boldogító tartalmával betöltsük.

A hit kérdése a szív ügye, lelki folyamat. Lélekből kell, hogy eredjen és lelkiséget kell, hogy eredményezzen. E kérdésekben történő állásfoglalásunk nem igazodhatik külső tekintetekhez, társadalmi helyzetekhez és felfogásokhoz.

Üdvösségünket csak szívünknek, bensőnknek Jézus Krisztus nyomán történt megújódása által nyerhetjük el. Ezért kell Istennünket azonmód szolgálni, ahogy arra bennünket Jézus Krisztus tanított. Ezért kell Isten akaratának teljesítésében zsinórmértékül az újtestamentumot is magába foglaló egész bibliát Krisztus szelleméből folyó szabad értelmezésben hitbeli és erkölcsi életünk alapjává tennünk.

Istenhez és embertársainkhoz való viszonyunkat a legtisztábban s a legvilágosabban Jézus Krisztus határozta meg. Az ő evangéliuma az emberi élet örökérvényű erkölcsi törvényeit tártalmazza. Az élet értelmének krisztusi felfogása arra fog bennünket serkenteni, hogy mindenhol, akármilyen társadalmi, felekezeti közösségben állunk, a felismert igazságnak megfelelően rendezzük be életünket.

De ahhoz, hogy ilyen lelki átalakulás a zsidó emberben bekövetkezzék, éppenséggel nem kell valami külső változás az ő vallásfelekezeti helyzetében és nem szükséges a zsidósággal való kapcsolatlának meglazítása. Hisz Jézus Krisztus evangéliumának lényege a szívbéli megújódás, a hit, de nem az, hogy melyik vallásfelekezethez tartozunk, milyen vallásfelekezetbe lépünk. Az újtestamentumban nem találjuk nyomát annak, hogy Jézus Krisztus új vallásfelekezetet akart alapítani, ő nem törölte el a zsidó vallást. Nekünk sem szabad tehát a zsidóságtól eddigi vallásfelekezeti helyzetének teljes feladását követelnünk. Ehelyett azt kell kívánnunk, hogy minden külső kényszer nélkül, tisztán a benső megvilágosodás eredményeképpen helyezkedjék Jézus Krisztus evangéliumának alapjára és ezt a benső lelki, evangélium szerinti átalakulást tartsa elsősorban fontosnak, nem pedig a külső vallásváltozást, a kikeresztelkedést. Vallásfelekezeti helyzete, elhelyezkedése csak következménye és velejárója legyen az ő benső, lelki állapotának.

A zsidó embernek minden irányú szellemi, hiterkölsi, hitbeli kifejlődése, a kereszténységhez való viszonyának bibliai alapon való helyes kialakulása csak akkor fog bekövetkezni, ha lelkében élő tudatalatti és öntudatlan megsejtések fokozatosan tudatossá válnak és ha maga a keresztény társadalom minden tekintetben teret fog engedni a hitbeli meggyőződés és érzelmek, szabad, önálló, eredeti kifejlődésének és kinyilvánításának. A krisztushívó zsidóság eszméjének megerősödésével az evangéliumi hit a zsidó-

ság nyugalmának megbolygatása nélkül fog a zsidók közt elterjedni.

Életünknek az ad tartalmat, ha a létért folytatott fáradozásainkban minél több eszményiséget viszünk bele, ha állandóan él bennünk az a törekvés, hogy Isten akaratát teljesítsük. Jézus Krisztus Isten akaratának teljesítésében a legtökéletesebben megvalósult eszményt jelenti. Az Ő akarata teljesen egybeolvadt mennyei Atyjának akaratával. („Én annak akaratát teljesítem, ki engem elküldött.”)

Nekünk is teljesítenünk kell mennyei Atyánk akaratát, ki bennünket ide küldött. Isten azt kívánja tőlünk, képmására teremtett gyermekeitől, hogy saját önző éntünk és rossz hajlamaink elnyomásával felebarátainkhoz szeretetben közeledjünk, hogy lelki életet éljünk és hogy „fényljék a mi világosságunk”. Hogy cselekedeteinket, magatartásunkat elsősorban a köznek és felebarátainknak egyetemes érdeke irányítsa, ne pedig saját külön érdekünk és érvényesülésünk.

Azon kell lennünk, hogy napról-napra minél jobban megközelítsük azt az eszményt, mely mennyei Atyánk rendelése szerint a legmagasztosabb kifejlődésre alkalmas és arra váró lelkünkben él. Ha tévedünk is gyakran, ha csetlünk-botlunk is sokszor, mégsem szabad abbagynunk arra irányuló erkölcsi erőfeszítésünket, hogy magatartásunkat összegegyeztessük a lelkünkben élő eszménnyel és Isten akaratával.

Jézus Krisztus felismerte a mennyei Atyjával való összhangnak törvényét és a reá háruló és a teljesítésre váró feladatot. Küldetését be is töltötte és kijelölte nekünk az utat, amelyen mint Isten gyermekeinek haladnunk kell. Jézus Krisztus azzal a kijelentésével, hogy „Isten országa tibennetek vagyon” — rámutatott arra, hogy erkölcsi emelkedésünk és fejlődésünk lehetőségei határtalanok.

Jézus Krisztus elsősorban saját népéhez fordult („Én Izrael népének eltévedt juhainhoz jöttem”) és a zsidóságot magasabb, szabadabb, fönségesebb, bizakodóbb életfelfogásra akarta ránevelni. Vissza akarta szorítani azt a szellemet, mely túlságosan a külsőségekhez és a formákhoz tapadt. Levette rólunk a törvény elviselhetetlen terhét és felkeltette Istentől nyert képességeink és rendeltetésünk határozott tudatát, hirdetvén, hogy hitbeli odaadásban kell közelednünk irgalmat gyakorló mennyei Atyánkhoz és testvéri szeretetben minden felebarátunkhoz.

És mindezt ne lássuk meg mi, Izrael népének fiai? Visszautasítsuk a felfelé való emelkedésnek, üdvözülésnek eszközeit? Elzárkózzunk maradiságból, közönyből egy magasabbrendű erkölcsi világtól, annak felfelészárnyalást jelentő szellemétől? És elforduljunk a krisztusi szózatától, mely szeretetet, megértést, megváltást, Istennel való összhangot, minden embertársunkkal való egyetértést, békét jelent?

Ha az emberiség eszményeinek fejlesztésében a többi krisztusi eszméktől hevített nép példájára résztvenni és ha igazi rendeltetésünket betölteni akarjuk, nem szabad ilyen tartózkodóknak lennünk. Hozzá kell fogunk hitbeli felfogásunk megreformálásához, a kereszténységhez, Jézus Krisztushoz való viszonyunk tisztázásához és ennek eredményeképpen el kell fogadnunk Jézus Krisztus evangéliumának az igazi életre vonatkozó igazságait.

Tartsuk tiszteletben a Sinai hegyen Mózesőtől kapott tízparancsolatot, de épp így tartsuk szentnek, követendőnek a törvény szigorát enyhítő krisztusi igét.

Azokra a zsidó emberekre, kik Krisztus evangéliumától ihletet nyertek, nagy. szent feladat vár. Nekik saját erős hitükkel kell a még bizonytalanságban tapogatózó zsidó testvéreiket erősíteni és bizonyágtévesükkkel hozzá kell járulniok ahhoz, hogy a zsidó lelkekben mutatkozó sejtések és öntudatlan érzések boldogító, üdvöséget jelentő tudattá fokozódjanak.

Az újtestamentum magasabb* erkölcsi irányzatáról és Jézus Krisztus jelentőségéről vallott őszinte meggyőződésünknek hirdetése alkalmas lesz arra, hogy a zsidó embert e nagyjelentőségű lelki dolgokban elhatározásra, állásfoglalásra bírja. Ha a zsidóság figyelmét ezekre a dolgokra irányítjuk, ha abbeli szent meggyőződésünket mint zsidók önzetlenül hirdetjük, úgy ezzel a zsidóság körében e kérdések tekintetében még elterjedt homálynak, határozatlanságnak eloszlását előmozdítjuk és hozzájárulunk ahhoz, hogy az emberiségnek legnagyobb jelentőségű kérdéseiben végre a zsidóság is megnyilatkozzék.

E kérdések végső megoldását természetesen mindenkinek magának, saját lelki, egyéni alkatához, vágyódásához képest, Isten szent lelkének intuitív megérzésével és elnyerésével kell megtalálnia. Minden embernek külön-külön kell megfelelnie arra, mit kell neki tennie, hogy Isten és ember előtt megállhasson. Minden egyes zsidó ember egyénileg felelős ezért és lelkiismeretének meg kell szólalnia e szent kérdésekben.

Épp ezért ne legyünk könnyelműek e szent dolgokban. Sem abban, hogy lenézzük, semmibe sem vesszük azt, amit őseinktől mint zsidók nyertünk, de abban sem. hogy könnyel haladunk el Istennek ama hatalmas szózata és kinyilatkoztatása előtt, amely Jézus Krisztusban jelent meg.

Zsidó létünkre tartsuk szent kötelességünknek, hogy becsületesen, őszintén, kertelés nélkül, minden mellékszempont figyelmen kívül hagyásával bizonyágot tegyünk az igazságról, Jézus Krisztusról. De legyünk erősek abban is, hogy azokat az érzelmi kapcsolatokot és vonatkozásokat, melyek bennünket a zsidó néphez fűznek, széttépní ne engedjük.

Felfogásunknak kettős, úgy a zsidóságra, mint Krisztus tanítására vonatkozó irányát és tartalmát csak úgy tudjuk leghelyesebben kifejezni és megvalósítani, ha a Krisztus egyetemes igazsá-

gának alapjára helyezkedő és a létező érzelmi állapotokat is tiszteletben tartó és ahhoz ragaszkodó jelen mozgalomhoz csatlakozunk s krisztushívő zsidónak valljuk magunkat.

Állásfoglalásunk nem jelent valami különleges faji, elzárkózó irányzatot, hanem csak következménye annak a ténynek, hogy világossá vált előttünk az igazság.

VIII.

A HITEHAGYÁS.

(TÉRÍTÉS, KIKERESZTELKEDÉS, MEGTÉRÉS.)

„Hitehagyás, hitehagyott!” E kifejezések és ezeknek a zsidóság közt használatos sokféle szinonimái különösen erős hangsúlylal ejtődnek ki a zsidó ember ajkán. A műveltség és felvilágosodás terjedésével, a technika fejlődésével sok előítélet vesztette erejét, sok felfogás módosult, de ha a zsidó vallási élet és közösségi szellem megcsorbitásáról van szó, az orthodox zsidó ember még mindig az elmúlt idők szemszögéből nézi a dolgokat.

Más vallás követői is ellenszenvvel viseltetnek azokkal szemben, kik a vallási élet kötelékeit meglazítani iparkodnak. A keresztények körében is nagy e tekintetben az érzékenység. Mégis más e kérdésekben a zsidók felfogása, mint a keresztényeké. A keresztényeknek az állami és politikai életben való cselekvő részvétele, és másvallásúakkal való nagyobb politikai összekapcsoltsága idővel enyhítette a vallási türelmetlenség szellemét.

A kereszténység kebelében keletkezése óta állandó erjedési folyamat ment végbe. Több ágra szakadt, felekezetekre oszlott. A keresztények már ezért is inkább tudták megérteni a hívők felfogásának átalakulását, más vallási irányhoz való csatlakozásukat S inkább tudtak mindezekbe belenyugodni.

A történelem során kialakult különböző keresztény egyházak és felekezetek egyensúlyozó erőként állottak egymással szemben. Évszázados vallási harcok után kénytelenek voltak egymással megegyezni és a helyzettel megalkudni. Sőt ez az engedékenyebb szellem a nemzetközi viszonyok tekintetében és másvallású népek irányában is érvényesült. A vallási türelem az állam létével, politikai helyzetével és biztonságával összefüggő és politikai mérlegelek által nagyban befolyásolt kérdés lett.

A zsidóság már évezredekkel ezelőtt elvesztette függetlenségét és önállóságát. Az állami hatalom gyakorlásában és a politika irányításában nem igen vett részt és nem gyakorolhatott köz-

vétlen államhatalmi befolyást hívőire. Fizikai erővel és állami parancsszóval nem igen folyhatott be a vallási kérdésekbe. Annál erősebb volt tehát a lelki, az érzelmi visszahatás, annál élesebben alakult ki e kérdésekben a zsidó hívők közvéleménye.

A zsidó vallási élet fejlődésének feltételei és lehetőségei tehát mások voltak. A zsidóságot nem ösztönözte világnézetének és más-vallású embertársaihoz való viszonyának meghatározására az általuk cselekvőleg folytatott állami élet. Kénytelen volt a közéletnek azon szűk mesgyéi közt megmaradni, melyet az őt befogadó és többséget alkotó népek saját belátásuk és elhatározásuk szerint részére megszabtak. Politikai tehetetlensége kihatással volt vallási életére. Ragaszkodott a régihez, hagyományaihoz. Félt a változásoktól, a réginek megbolygatásától, a hagyományok és vallási szokások megzavarásától. Ezért tartotta magát távol mindennemű idegen befolyástól. Ezért tartotta nagy bűnnek, hogy utat engedjen kívülről jövő erkölcsi és hitbeli befolyásoknak.

Amilyen mozgékony, gyors volt a létért folytatott harcában és amilyen lendületesen tudott itt áttérni újításokra, kezdeményezésekre, épp oly passzív volt a vallási reformok és saját vallásának más vallásokhoz való viszonya alakulásának kérdéseiben. Ez természetesen nem jelenti azt, mintha az ókor és a középkor századaiban a zsidó vallási és szellemi élet nem fejlődött volna. Hisz erre az időre esik a talmud keletkezésének, a francia és spanyol, később pedig a német és lengyel zsidóság nagyszerű szellemi fel lendülése és a zsidó vallási irodalom gyarapodása.

De mindez nem érintette a zsidóság gondolkodásának alapirányát. A zsidóság zöme tartózkodott nagyobbszabású vallási reformoktól, változásoktól és évszázadokon át az eddigi hagyományok járt csapásán maradt meg. Természetes, hogy ilyen körülmények közt önálló, szabadabb felfogásról, másvallásúakhoz való közeledésről és a közeledés erkölcsi megengedhetőségének elismeréséről nem lehetett szó.

A zsidóság nemcsak mint nép és faj, hanem mint külön vallási irány képviselője állt szemben a világ többi népével. Úgy érezte, hogy szent feladata az isteni kinyilatkoztatást magábfoglaló tórának csorbítatlan fenntartása és a tórában kifejezésre jutó zsidó szellemnek megőrzése.

Az eddigiek némileg magyarázatát adják a zsidóság e kérdésekben vallott felfogásának és megértetik velünk, miért oly szigorú a zsidó közvélemény ezekben a dolgokban.

Fel kell azonban vetnünk azt a kérdést, helyes-e ez a szigorú álláspont, jogosult-e ez a megrovás és megvetés, amelyekben részeseül a zsidó ember, ki a zsidóság vallási közösségéből kilép, ki közeledést mutat a kereszténységhez.

Kétségtelen, hogy valamely vallási közösségből való kilépésnek és egy másikhoz való csatlakozásnak szigorú megtétele bizonyos eszményi alappal is bír. Hisz ebben az állásfoglalásban az ember üdvösségéért és lelkivilágának épségéért való aggódás

fejeződik ki, és az a törekvés, hogy terjesszük, kizárólagossá legyünk azt a hitet és meggyőződést, melyet mi magunk igaznak tartunk. De kétségtelen az is, hogy a felebarátaink lelki világába vaíó túlzott beleavatkozás vallási türelmetlenségre vezet. Fennforog az a veszély, hogy az eszményi alapból kiinduló aggályoskodásunk és mások üdvösségéért való gondoskodásunk túlzásokra ragad bennünket és hogy magatartásunkkal épp azt az eszmét fogjuk megsérteni, amelyet megvédeni akartunk.

Jézus Krisztus tanításával ellentétben áll úgy a maradi szellem, mint az, hogy felfogásunkat másokra ráerőszakoljuk. Jézus Krisztus vallása jelenti a hitbeli meggyőződésnek sajátos egyéni kialakulását és minden egyes embernek lelki újjászületését.

A kereszténység keletkezésének első idejében ez a szellem érvényesült. De az új vallásnak rohamos terjedésével és az államhatalommal való összekapcsolódásával a keresztény hitnek az egyéni elhatározást, az embernek Istenhez való közvetlen személyes viszonyát föltételező jellege elhomályosult. Ez a keresztény tanításban rejlő szabadelvű felfogásnak csorbulását vonta maga után és idővel másnézetűekkel szemben elfogultságot és türelmetlenséget eredményezett. A kereszténység átalakult kizárólagosságra igényt tartó államvallássá. Az egyház tanításának bírálását, a biblia egyéni szabad értelmezését nemcsak a hit megsértésének, hanem egyúttal az állam iránti engedelmesség, az alattvalói hűség megszegésének tartották. Az eretnekek és másvallásúak üldözése, minden egyéni hitbeli megmozdulás elfojtása az állam feladatává lett.

A vallási türelmetlenségnek ez a szelleme természetesen a zsidósággal szemben is megnyilvánult. Az egyház megerősödésével a legtöbb országban már korán hoztak a zsidók elleni kivételes törvényeket. Spanyolországban már az V—VI. században megkezdődött a zsidók üldözése, melynek csak a Pyreneusi félsziget nagyrészenek az arabok által a VIII. század elején történt elfoglalása, a kereszténységnek az izlámval való szembekerülése vetett egy időre végei.

Európa többi országaiban is üldözték többé-kevésbé a zsidóságot. A keresztesháborúk mérhetetlen szenvedéseket hoztak reá. A zsidóság sok helyen teljesen kipusztult. Ezek az üldözések azonban végeredményben csak összeforrasztották a zsidóságot és hozzájárultak ahhoz, hogy még jobban ragaszkodjék vallásának csorbítatlan fenntartásához.

A kívülről jövő nyomás, a zsidóságnak állandó üldöztetése arra kényszerítette a zsidóságot, hogy hitbeli életét befelé minél bensőségesebbé, kizárólagosabbá, a külvilágtól és külső befolyásoktól érintetlenné tegye és hogy semmiféle összekeveredést másvallásúakkal ne tűrjön. A ránehezedő nyomás érthetővé tette, hogy kifejlődött benne az elzárkózás, magabazárkózás szelleme.

Abban az időben a zsidók és keresztények közti kapcsolat inkább csak gazdasági természetű volt. Társadalmi érintkezéstről

nem lehetett szó, egymás hitét, szokásait nem ismerték és így nem éreztek indítást, hogy egymást megbecsüljék és megszeressék.

A keresztények, kik zsidókkal nem érintkeztek, nem látták azok tiszta családi életét, összetartásukat, szeretett tórájukhoz való eszményi ragaszkodásukat. A zsidó ember pedig, ki a keresztényekben eddig csak üldözőit látta, nem szerzett és nem is szerezhette tudomást a hitnek arról a mélységéről, arról a rajongásról és Isten iránti odaadásról, mely a Krisztus tanításának lényegét átértő keresztényekben megnyilvánult. A zsidó ember épp ellenkezőleg, legtöbbször csak a tömeg durvaságát, kegyetlenségét érezte, ami csak fokozta benne az ellenállás, az elzárkózás szellemét.

Az üldözések folytán kifejlődött az összetartás érzése és azért azokat, kik az üldözöttek sorából kiugorni iparkodtak, megvetették.

A középkorban a vallásnak általában sokkal nagyobb volt a jelentősége, mint manapság. Az emberek élete teljesen a vallás befolyása alatt állott. A zsidóság, elvesztvén politikai önállóságát, függetlenségét, országát, nélkülözte a népi élet fő tényezőit. Ósei nyelvét is elfelejtette, hisz állandóan ide-oda vándorolt, más más nyelven beszélő népek közé került. Csak a vallás volt az az összekötő kapocs, mely a világ minden táján szétszórt zsidóságot egyesítette és őt a többi néptől megkülönböztette. A népek tengerében a vallás tette őt egyeddé, önállóvá és egy főséges isteni eszme képviselőjévé. Mindez megérlelte benne azt a mentalitást, mely kíméletet nem ismer azokkal szemben, kik a zsidó nép legdrágább kincsét meg nem becsülték s a vallást maguktól eldobták.

Az itt vázolt általános okokon kívül vannak azonban egyéb körülmények is, amelyek a zsidóság itt ismertett gondolkörének kialakulására vezettek. A zsidó vallás némely tanítása, a zsidó és keresztény vallások közt fennálló bizonyos elvi eltérések szintén hozzájárultak ahhoz, hogy a zsidóság e kérdésekben szigorú álláspontra helyezkedett és hogy sokszor hangoztatta a hitszegés vádját.

Mint fentebb már jeleztem, a zsidóságtól távol áll a missziós gondolata. A zsidóság nem törekszik arra, hogy vallásának más népeket is megnyerjen. A hittérítés tüze nem lobog benne úgy, mint a keresztény népekben! A hívő keresztények, követni akarván Mesterük abbeli parancsát: „Menjetek el az egész világra, tegyete tanítvánnyá minden népet”, erkölcsi parancsnak érzik, hogy másokat megnyerjenek vallásuknak, hogy térítsenek. A zsidóság a hittérítésben valami erőszakolt, Izrael kiválasztottságának eszméjét és az ember lelkiismereti szabadságát is sértő gondolatot lát és azért más szemmel nézi a lelkek megnyerésére irányuló kísérleteket, mint a kereszténység. A monoteizmus eltérő értelmezése szintén hozzájárult ahhoz, hogy a zsidók állást foglaljanak a monoteizmus megzavarására alkalmasnak látszó Jézus-probléma ellen és hogy elzárkózzanak az újtestamentum elől.

Hogy helyes-e ez a felfogás, azzal itt nem akarok behatóan foglalkozni. Csak újra utalok arra, hogy nézetem szerint a mono-

teizmusnak ószövetségi és krisztusi felfogása közt éppenséggel nincs meg az a mélyreható elvi ellentét, mint ahogy azt némelyek gondolják. Tény azonban, hogy a monoteizmus zsidó értelmezése tartózkodásra ösztönzi a zsidóságot.

Azt is érintettem már fentebb, hogy bár az ó- és újszövetség lényegileg összevágának abban, hogy emberi rendeltetésünk Isten akaratának teljesítésében áll, az isteni akarat tartalmának és miként való teljesítésének meghatározásában eltér egymástól a zsidó és keresztény felfogás. Az előbbi szerint az isteni akarat a tórában van kifejezve, melynek minden rendelkezése szigorúan betartandó. Jézus Krisztus nem ragaszkodik minden egyes rendelkezés betű szerint való teljesítéséhez, hanem a szeretet általános parancsának gyakorlati megvalósításában látja az isteni akarat betöltését.

A zsidóság tanítói abbéli törekvésükben, hogy a törvény minden rendelkezése tényleg megtartassák, hogy azt felületességből, közönyből, gondatlanságból meg ne sértsék, még fokozzák a vallási tilalmak és parancsok szigorát és ezért távortartják a zsidóságot az idegen népek behatásától. A zsidósághoz való tartozás sok terhet jelent. Zsidónak lenni e felfogás szerint annyit jelent, mint kiválasztottnak lenni, de jelenti egyúttal a kiválasztottsággal járó sok nagy feladatnak vállalását is.

A zsidó vallás átfogja az egész életet. Az élet minden vonatkozása, minden emberi cselekedet a tóra és a tórát értelmező rab-bik által van szabályozva. A vallás nemcsak az erkölcsi és lelki élet főkérdéseire, hanem az élet aprólékos részleteire is kiterjed. Bármily csekély parancs megszegése vagy elhanyagolása már a hit megsértését jelenti. Természetes, hogy ily körülmények közi könnyen hangozik el a hithagyás vádja.

Hogy a zsidóság a térítést és az arra irányuló kísérleteket elítéli, annak egyik főoka, hogy az emberek nem igen szoktak foglalkozni hajlamaik, lelki és hitbeli életük megnyilvánulásainak lényegével, okával. Ennek azután az a következménye, hogy nagyfontosságú kérdésekben elfogult és felületes szempontokból indulnak ki és a lelki élet legszentebb dolgaiban is könnyen tévednek.

Miben áll tulajdonképen a térítés?

Nem abban, hogy valakit arra bírjunk, hogy eddigi külső vallási kapcsolatát szakítsa meg és újat terejtsen, hogy régi_ vallásfelekezetéből kilépjen és egy másikba lépjen. Célja csak az lehet, hogy az embereket új krisztusi életre tanítson, hogy terjesszük az élet telyes tökéletességet, lelki megelégedettséget és az emberi rendeltetés betöltését jelentő értelmezését. A zsidó embert is csak ilyen értelemben kell és szabad megtérítenünk.

Ha él bennünk Krisztus követésének vágya és az élet igaz értelméről adott tanítása, szóval, ha igazán keresztények vagyunk, természetes, hogy arra fogunk törekedni, hogy felebarátainkat és így zsidó testvéreinket is megtérítsük. Vallásilag közömbösnek lenni, nem téríteni, hívő emberre nézve úgyszólván erkölcsi lehetetlenség. Ha felfogtuk az élet értelmét, minden cselekedetünknek

és szavunknak össze kell vágnia rávonatkozó felfogásunkkal. Ha ez az összhang megnyilvánul életünkben, már térítünk, anélkül, hogy erre gondolnánk. Természetes azonban, hogy a térítésnek nem szabad erőszakos módon megnyilvánulnia, nem szabad támadó jellegűnek lennie.

Az erőszak, a támadás ellentétben áll az élet krisztusi értelmével. Ha erőszakos módon akarok másokra erkölcsi befolyást gyakorolni, ez az jelenti, hogy nem tartom szem előtt a krisztusi élet igazi értelmét és célját, a béke, az összhang, az elnézés, a szabadság, az egyéniség tiszteletbentartásának gondolatát. Jézus Krisztus tanítása csak a szellem fegyverével, a hit erejével és a krisztusi élet példaadásával való térítést kívánja. Ha a térítés munkájában és eszközeiben ilyen szellem nyilvánulna meg, a zsidó ember megértené, hogy a térítés hozzátartozik a kereszténység lényegéhez s annak értékes eleme.

De sajna, a hittérítésben sokszor nem a kereszténység erkölcsi kérdéseit, az igaz életre, az ember lelki, szellemi gyarodására való jelentőségét és az újjászületés nagy horderejét emelik ki, hanem arra törekcsenek, hogy a zsidó embert az egyház, vagy valamely keresztény vallásfelekezet tagjának megnyerjék. Mint már föntebb kifejtettem, sokszor a zsidóság beolvasztásának célzata az, ami az irányadó keresztény köröket vezeti, mikor a keresztény vallásnak a zsidók közt való terjesztéséről van szó. Gyakori eset, hogy a zsidó embert megkeresztelik anélkül, hogy az illető benső lelki állapotáról, szívének krisztusi értelemben vett megújulásáról meggyőződést szereztek volna.

Nem a kikeresztelkedés külső ténye a fontos, hanem a zsidó ember szívének Jézus Krisztus által való befolyásolása, átalakulása.

A térítés munkájában mindig ki kellene domborodnia annak a gondolatnak, hogy embertársainkat magasztosabb életfelfogásra neveljük, hogy életüket megjavítsuk és hitüket elmélyítsük. Ha így cselekednénk, a zsidó ember nem látna támadást azokban a törekvésekben és abban a tevékenységben, amelyet jó keresztény emberek kifejtenek abból a célból, hogy vele erkölcsi, szellemi, hitbeli kapcsolatba kerüljenek.

Jézus Krisztus rendeltetését abban látta, hogy teljesítette annak akaratát, ki őt ide küldötte. Jézus Krisztus útmutatása alapján nekünk is életünk értelmét Isten akaratának teljesítésében kell látnunk. Ezért nemcsak saját magunknak kell állandóan dolgozunk, tanulnunk, hanem másokat is tanítanunk kell, hogy megnyiljanak előttünk és embertársaink előtt is az isteni akarat teljesítésének lehetőségei és eszközei.

A vallás Istenhez és embertársainkhoz való viszonyunk kifejezése, nem igazodhatik tehát anyagi, célszerűségi szempontokhoz. Nem függhet a véletlentől és oly emberi megállapításoktól, melyek az örök isteni törvénnyel ellentétben állnak.

Legyünk vallási helyzetünk meghatározásában őszinték, igazak. Nem szükséges, hogy állandóan kenetteljesen beszéljünk val-

lásunkról, meggyőződésünkéről, de adott esetben kertelés nélkül valljunk színt. Mindez azonban már hozzátartozik a nemes értelemben vett térítés fogalmához.

Mikor azonban megállapítjuk, hogy helytelen, ha keresztény részről a hittérítési buzgalmat túlzásba viszik és oly irányú hittérítési tevékenységet fejtenek ki, mely Krisztus tanításának lényegével ellentétben áll és azt elhomályosítja, ki kell mondanunk azt is, hogy épp oly helytelen, ha zsidó részről a nemes értelemben vett erkölcsi behatással szemben indokolatlan ellenállást fejtenek ki. Különösen igazságtalan, ha azokat a zsidó embereket, kikben keresztény irányú lelki átalakulás megy végbe, meggyanúsítják és könnyelműen a hitehagyás vádjával illetik.

Ha azt látjuk, hogy valamelyik zsidó testvérünk szívében él az a törekvés, hogy életét Jézus Krisztus tanításával összhangba hozza, hogy Jézust kövesse, nem szabad ezt az ideális felbuzdulást megrágalmaznunk. Nem a zsidóságtól való elfordulás az, hogy a lelkileg vívódó, Istent kereső zsidó ember az igaz életnek krisztusi forrásából oltja szomjúságát.

Kevés önállóságra és erkölcsi szilárdságra mutat, ha könnyelműen felülünk bármilyen jelszónak és cserbenhagyjuk régi szellemi és érzelmi összeköttetéseinket. De épp oly helytelen, ha csökönyösen beleássuk magunkat az újításoktól s fejlődő eszmeáramlatoktól elmaradt hagyományainkba, ha az életnek, szellemnek és gondolkodásnak Isten akaratával egybeeső fejlődését számba nem vesszük, ha a megvilágosodás tényezői elől elzárkózunk.

Amennyire kifogásolható minden új divatnak s excentrikus szellemi hóbortnak majmolása, épp oly helytelen, ha minden belső meggyőződés nélkül görcsösen ragaszkodunk üressé vált formákhoz, melyek a kor szellemének már nem felelnek meg.

Gyakori eset, hogy a vallásukat változtató zsidó embereket hitsorsosaik azzal vádolják, hogy lépésüknek önző, anyagi háttere van. Nagy bűn ez az általánosítás.

Emberi gyarlóságunknál fogva sokszor esünk túlzásokba, ha embertársainkról véleményt mondunk. Gyakran túlságosan eszményi, máskor meg túlságosan anyagi és nemtelen indítóokokra vezetjük vissza ténykedéseiket.

Hogy az anyagiasságnak, felületességnek és célszerűségi szempontból való alkalmazkodásnak nagy szerepe van a vallás változtatások terén, arra már ismételtelen rámutattunk. De azért mégis helytelen az a föltevés, hogy embertársaink vallási kérdésekben általában csupán anyagi érdekeik által vezetetik magukat. Ez ellenkezik az ember alaptermészetével.

Helytelen azt gondolni, hogy az emberek oly rosszak, hogy holmi haszonlesésből vagy gyöngeségből minden ellenállás nélkül eltérítetik magukat azoktól az eszményektől, melyeket ők, illetve embertársaik eddig szentnek tartottak.

Mint már kiemeltem, hitbeli felfogásunk átalakulása, új vallási képzeteknek megértése és befogadása csak fokozatosan, lassan

következik be. Valamely új eszmének, világnézetnek érése és terjedése gyakran hosszú időt vesz igénybe. A felbukkanó új gondolat nem tudja mindjárt az egész tömeget áthatni. Hisz a nép egyszerű gyermekének sokszor nincs meg az értelmi és érzelmi képessége, hogy azt azonnal magáévá tegye.

Az emberekben megvan az a vágyódás, hogy legyőzzék a végtelenség korlátait, hogy felderítsék létük, életük és elmúlásuk titkait. Érzik, sejtik Isten létét és az örökké megújuló természet összhangjának isteni törvényét. De csak kevesen tudnak a határozatlan sejtések homályából a tudatos hit világosságára eljutni és az ennek megfelelő elhatározások és cselekvések terére lépni. Csak kevesen tudják azt, ami lelkünk mélyén határozatlan sejtésként lappang, megformulálni.

Az embereket sokszor megragadja a felbukkanó új eszme. Csatlakoznak is hozzá, anélkül, hogy számot tudnának maguknak adni arról, hogy miért cselekszenek így. Sokszor látszólag felületességből, kíváncsiságból, gyöngeségből, célszerűségből, anyagi előnyökért kapják fel. De ha mélyebben kutatjuk, rájövünk, hogy alapjában véve az eszme ereje vitte őket előre.

Attól az időtől kezdve, hogy a kereszténységet elfogadó, sőt az egyházzal szövetkező állam is terjeszteni kezdte a kereszténységet, a viszonyok kényszerítő hatása alatt, esetleg a fegyveres erőszak nyomása folytán opportunitásból nagy tömegek csatlakoztak a kereszténységhez. Ebből azonban nem szabad azt következtetnünk, hogy a kereszténység gyors terjedése emberi gyarlóságnak és erőszaknak volt folyománya és hogy mindazok, kik a keresztény hitre tértek, tévelygők voltak.

Nem a hívők nagy száma mutatja a kereszténységben rejlő nagy erőt, hanem az, hogy megtudta ragadni a magával meghasonlott emberiséget, hogy új egységes lelki irányt tudott adni annak a sokféle gondolkodású népnek, mely a pusztulásnak induló nagy római birodalom területén összeverődött és hogy képes volt az emberek lelke mélyén szunnyadó homályos érzéseket tartósan isten iránti odaadó, öntudatos hitté fejleszteni.

Az a törekvés, hogy Isten akaratát és a mindenség titkait megismerjük, többé-kevésbé minden emberben megvan és ennek a vágyódásnak vallásban való összesűrűsödése az ember lelki életét betöltő állandó folyamat, mely teljesen és véglegesen soha meg nem szűnik, míg az ember él. Egy nagy író szerint a lelki élet állandóan áramló folyóvízhez hasonlít, mely hol lassabban, hol sebesebben, hol kanyargva, hol egyenesen előretör, mindaddig, míg bele nem ömlik a tengerbe, oda, hová a természet rendje szerint el kell érkeznie.

Az igazságot és a szent isteni akaratot megismerni vágyó ember lelkében is hullámzik, áramlik hit és érzésvilág. Néha gyors, világos, határozott, kétséget nem tűrő biztonsággal, néha csak öntudatlanul, sejtésszerűen. Valamilyen lelki működés mindig végbe megy az emberben és valamilyen formában mindig megnyilvánul

benne a végtelenség felé való törekvés és az ő szellemi és erkölcsi lényege.

A végtelenség titkait megfejteni vágyó lelkünk a felvetődő kérdésekre választ, megoldást vár. Cselekedeteink, elhatározásaink nem merőben esetlegesek, szeszélyből keletkezők. Folyományai a bennünk végbemenő lelki folyamatoknak és tudatalatti érzelmeknek. A népek, fajok vallási mozgalmait szintén ilyen szemszögből kell néznünk. Azokban szintén a népek lelki élete fejeződik ki.

Ha tehát meg akarjuk tudni, milyen állápontra helyezkedik a zsidó nép Jézus Krisztus tanítása tekintetében, volt-e a múltban és van-e a jelenben reá hatással, figyelembe kell vennünk mindazt a magatartást, melyet a zsidó nép és a zsidó emberek már évezredek óta tanúsítanak e kérdésben és tárgyilagosan kell elbírálnunk a tipikussá vált sűrűn ismétlődő kikeresztelkedéseket, vallásváltoztatásokat és a zsidó embernek a keresztyénséghez való viszonyának kifejezésére szolgáló mindennemű egyéb magatartását.

Mikor Jézus Krisztus megjelent a földön, hogy hirdesse az ígét, túlnyomó részben Izrael fiai szegődtek mellé, ezek lettek ígéjének megértői és terjesztői. A zsidó nép fiai közül számosan fogadták el Krisztus tanítását és magukévá tették evangéliumának erkölcsi tartalmát. A keresztyénységet a zsidóság indította el útjára. Keletkezésére és fejlődésére a zsidóság volt a legnagyobb hatással. De később is, miután a keresztyén vallás a zsidó vallástól már elkülönült, még mindig akadt számos zsidó ember, ki a keresztyénséghez csatlakozott. A kikeresztelkedések, áttérések folyamata, a krisztusi hitvallás tanainak tudatos vagy öntudatlan befogadása a mai napig sem szűnt meg.

Ezekben a tényekben nem szabad merő véletlent látnunk és különösen nem szabad oly feltevésekből kiindulnunk, hogy ezek a jelenségek mindig az emberek gyarlóságán alapultak, hogy a zsidóságnak a keresztyénséghez való húzása csupán a létező politikai, hatalmi, gazdasági helyzettel függött össze és csak ilyen okokból keletkezett.

Ezeknek a jelenségeknek évszázadokon át való állandó ismétlődése épp ellenkezőleg más igazságot tesz nyilvánvalóvá. Azt, hogy a zsidó nép, bár nagyjában szembefordult a keresztyénséggel, mégsem tudta magát teljesen kivonni Jézus Krisztus hatása alól. A kitérés mozgalomban, a kikeresztelkedésekben mégis csak kifejeződik Krisztus igazságának valamelyes elismerése.

A zsidó nép, ha nem is jutott világos tudatára Jézus Krisztus Messiás voltának és az újtestamentum erkölcsi felsőbbrendűségének, mégis megérezte a Jézus Krisztus személyének, fellépésének és az általa hirdetett tanításnak óriási jelentőségét. Ha tehát ezekről a kérdésekről elmélkedünk és jövő magatartásunkra irányítást akarunk nyerni, e jelenségeket számba kell vennünk és tartózkodnunk kell egyoldalú túlzó kijelentésektől. Ilyen túlzó megállapítások a zsidóság részéről, hogy a zsidó ember kitérése, kikeresztelkedése általában nemtelen, áruló cselekedet, hogy a keresztyén-

séghez, Krisztus tanításához való közeledése a bibliai hitfelfogástól való elfordulás.

Semrniképen sem helyes a kikeresztelkedetteknek, kitérteknek, a kereszténységhez lélekben közeledőknek ez az általánosító megítélése. Nem szabad feltételeznünk, hogy az a számos, a tudomány, művészet és közgazdaság terén kiváló és szellemileg magasan álló zsidó ember, ki kereszténnyé lett, épp lelki élete legfontosabb megnyilvánulásban megalkuvó lett volna.

Abban a tényben, hogy a kikeresztelkedési, áttérési folyamat már évszázadok óta tart, hogy politikai viszonyoktól és a zsidóság helyzetétől függetlenül is állandóan mutatkozó jelenség, a kereszténységben, Krisztus tanításában rejlő hatalmas erkölcsi erők érvényesülését kell látnunk. Ha Krisztus tanítása nem képviselné ezt az erőt, ha nem volna az ótestamentumi hitnél magasabb és a fejlődéssel, az emberek kulturális törekvéseivel inkább összevágó erkölcsi jelentősége, a zsidóságnak a kereszténységhez való közeledése nem következett volna be. És lehetetlen volna az az állandó átszivárgás, mely mindenhol bekövetkezett, hol a zsidóság a kereszténységgel érintkezett és hatásának ki volt téve.

Ha valaki azt mondaná, hogy ez a folyamat csak következménye bizonyos helyzetnek, különösen annak, hogy a kereszténység többségben van, hogy a keresztény népeké a politikai túlsúly s gazdasági hatalom, válaszom erre az, hogy a történelem tanúsága szerint ezek a tényezők magukbanvéve még nem volnának elegendők ily állandó, rendszeres, tartós folyamathoz. Ezt legjobban bizonyítja a görögök és rómaiak történetéből vett analógia és általában a zsidósággal érintkező nem keresztény népek története.

A görögök és rómaiak műveltség, tudomány, művészet, politika és gazdasági hatalom tekintetében fölülmúlták az ótestamentumbeli zsidó népet. Állandóan hatottak tehát azok a tényezők, melyek a zsidóságot arra bírhatták volna, hogy a kulturális, nyelvbéli asszimilálódással együtt vallásbelileg is csatlakozzék e tekintélyes, hatalmas kultúrnépekhez. Ez mégsem következett be; az ókori zsidók nem fogadták el a görögök s rómaiak vallását, sőt ellenkezőleg a többi pogány nép közeledett a zsidó valláshoz. Ezek a népek a monotheizmus erkölcsi hatása alá kerültek és fiai közül sokan követték a zsidó vallást, áldoztak Jeruzsálemben. Hogy ez miért volt így, annak nagyon egyszerű a magyarázata. A zsidóság magasztos ethikai és hitbeli felfogása állandóan vonzotta a bálványimádásban, politheizmusban és barbár erkölcsökben elmerült pogány népeket, úgy hogy sok pogány ember vette föl a zsidó vallást. '

A kereszténység keletkezésével és megerősödésével a helyzet megváltozott. Most már nem a zsidóság hatott a pogányságra, hanem a kereszténység. Oda tódult a pogányság. Ritkaságszámba ment, hogy keresztények tértek át a zsidó vallásra. De állandó lett az a folyamat, hogy a zsidó emberek veszik föl a keresztény val-

lást, sőt ez a jelenség a jelen korban egyre erősödik, ami annál is inkább figyelemreméltó, mert hiszen a XIX. század közepe óta a legtöbb országban általában megszűntek azok az okok, amelyek a zsidóságnak mint vallási kisebbségnek közgazdasági és egyéb érvényesülését megnehezítették és amelyeket azelőtt a valláscsere indítóokául lehetett tekinteni.'

A zsidóság — minden idegen vallási és erkölcsi behatással szemben mutatkozó érzékenységénél fogva — nem tudja kellő tárgyilagossággal elbírálni a kereszténység által hitbéli éleire gyakorolt befolyásolás tényét és jelentőségét. Így keletkeznek az itt említett túlzó felfogások. Ily irányú hamis közvélemény kialakulása erkölcsi szempontból káros következményekkel jár. Az önámítás eltakarja a zsidóság szeme elől a mélyebben fekvő okokat. Pedig a főt említett jelenségek igazi oka a krisztusi etikának és szellemnek felsőbbrendűsége, mely előtt a hitbéli kérdések részleteivel nem fogalkozó ember is öntudatlanul meghajol.

Ez az önámítás eredményezi, hogy a zsidóság zöme az újtestamentumot már eleve visszautasítja és az ó- és újtestamentum összefüggésének és egységének kérdésével foglalkozni egyáltalán nem akar.

Hogy egyes vallásfelekezetek papjai s új eszmeáramlatok képviselői mások előtt is hirdetik azt, amit igaznak és erkölcsi életük fundamentumának tartanak, hogy arról másokat is meg akarnak győzni, természetesnek kell tartanunk, azon nem szabad főnnaadnunk. A mások meggyőzésére irányuló lelki munkálkodás úgyszólván öntudatlanul megy végbe az emberben. A felebarátunkkal való szellemi és erkölcsi kapcsolatoknak keresése emberi együttérző hajlamunk folyománya. Nemcsak kenyeret akarunk adni szenvedő embertársainknak, hanem részesíteni akarjuk őket abban a világosságban is, mely nekünk fénylik. Együttérző lények vagyunk és Istennel és embertársainkkal való egységünket és kapcsolatunkat érezvén, állandó szellemi, lelki érintkezésben akarunk állani Istennel és embertársainkkal.

Az embernek az az ideális törekvése, hogy másokat oktasson és helyes erkölcsi útra vezessen, Isten képmására teremtett alkattól következik és megfelel a legemberibb, legteljesebb szellemi, lelki és erkölcsi kifejlődésre irányuló alaptermészetének.

Igaz, hogy ezek a hajlamok sokszor elfajulnak és másvallásúakkal szemben türelmetlenségre vezetnek, sőt az alacsony kultúrfokon álló maradi felfogású emberek mások meggyőzését nem szellemi fegyverekkel, nem magának az igazságnak erejével, saját meggyőződésük bensőségével, hanem embertársaikra alkalmazott erkölcsi vagy fizikai erőszakkal akarják elérni.

Ezért vigyázzunk! Ne essünk túlzásba. Sem akkor, ha mi akarunk másokra hatni, sem akkor, ha azt látjuk, hogy mások velünk keresnek szellemi kapcsolatot. Legyünk válogatósak a meggyőzés eszközeiben, tartsuk tiszteletben felebarátaink szellemi és lelki irányát, ne nyúljunk ahhoz erőszakos módon, értelmetlen, szere-

tetlen, hitetlen lélekkel. Felebarátainkhoz úgy kell közelednünk, hogy igazságunk, meggyőződésünk mintegy önként derüljön ki minden szavunkból, cselekedetünkől, egész életünkől. Másrészt ne legyünk túlérzékenyek a reánk ható erkölcsi befolyásokkal, idegen nézetekkel, meggyőzésekkel szemben. Ne tekintsük ezt a behatást nyomban valami ellenséges, függetlenségünket érintő cselekedetnek. Ne tételezzünk fel mindjárt felebarátunkban, ki bennünket meggyőzni és saját szellemi, erkölcsi világának szférájába bevonni akar, valami nemtelen indulatot.

Jézus Krisztus tanával teljesen ellentétben áll az erőszakos, erőszakolt, ravaszkodó, politikai célzatokkal összekevert térítés. Jézus Krisztus tanításának szellemével és lényegével ellenkeznek azok a módszerek, amelyeket a középkorban századokon át a zsidóság megtérítése céljából alkalmaztak és amelyeket el kell ítélnünk. De másrészt hozzátartozik a modern kultúrember kivívott szabadságához, hogy másokra erkölcsi hatást gyakorolni kívánó hajlamai és vágyódásai fölösleges módon korlátok közé ne szoríttassanak.

Ha a zsidóság vezetői ezt szem előtt tartanák, bizonyára nem beszélnének oly gyakran lélekfogdosásról, térítési kísérletről, valahányszor komoly, meggyőződéses emberek arra töreksenek, hogy szellemi, lelki kapcsolatot találjanak a zsidósággal.

Az egymás mellett élő társadalmak állandóan hatottak egymásra és lehetetlen elképzelnünk, hogy az egymásra való hatás: az eszméknek mérkőzése nélkül menjen végbe. Ez a szellemi harc előmozdítja az emberiség haladását és azért magasabbrendű, ethikai szempontból nem szabad kifogásolnunk.

Az évszázadokon át kultúrhatásoknak kitett zsidó lelkekben kétségtelenül nagy változások mentek végbe és a zsidó népre, zárkózottsága és elkülönültsége ellenére, nagy hatást gyakorolt a keresztény kultúra és a keresztény népeknek állami, társadalmi berendezkedésében és rendjében megnyilvánuló szelleme.

Ha Krisztus tanítása áthatotta volna azokat a pogány népeket, akik a kereszténységre áttértek, bizonyára csökkent volna a zsidóságnak az evangéliummal szemben mutatkozó ellenállása. A kereszténnyé lett pogány népek azonban nem törekedtek arra, hogy szellemi, erkölcsi fegyverekkel szüntessék meg ezt az ellenállást és enyhítsék a már régóta fennálló ellentéteket.

Ilyen körülmények között szó sem lehetett arról, hogy Krisztus tanítása a zsidók közt nagyobb mértékben terjedjen, hogy az evangélium éltető tartalma a zsidóságra, erkölcsi életük kialakulására úgy hasson, mint ahogy azt a biblia egysége, a hitbeli források közössége szerint várni lehetett volna.

IX.

A KERESZTÉNYSÉGNEK A ZSIDÓSÁGRA GYAKOROLT HITBELI BEFOLYÁSÁT MEGNEHEZÍTŐ KÖRÜLMÉNYEK.

A hívő keresztény világban sokat foglalkoznak azzal a kérdéssel, mi az oka annak, hogy a zsidóság ilyen makacsul ellenáll a kereszténység befolyásának, hogy nem lett keresztény, holott évezredek óta keresztény népek között él, kiknek műveltségét, nyelvét, politikai törekvéseit átvette. Különösen teológusok és hivatásos hittérítők vetik fel ezt a kérdést, sokszor a zsidóság elleni támadó éllel.

Ezekkel a kérdésekkel tulajdonképpen már az előbbieken foglalkoztam. Mégis szükségesnek tartom, hogy e kérdések egyikét vonatkozásáról, melyeket eddig nem érintettem, itt külön megemlékezzem.

Sokan az evangélium terjedésének akadályául a zsidóság vétkes makacsságát hozzák fel. Nagy kérdés, vajjon keresztény szempontból helyes-e, szükséges-e, hogy ezt a kérdést ilyen értelemben feszegezzük és hogy a zsidóságnak az evangéliummal szemben tanúsított ellenállása kérdésében magunkat bírának feltoljuk.

A kereszténység lényegéhez hozzátartozik a térítés. Ezért nem is kívánhatjuk, hogy hívő keresztény emberek és különösen a lelki dolgokkal hivatásosan foglalkozó lelkészek és teológusok passzív magatartást tanúsítsanak és e dolgokról ne beszéljenek.

De vannak a kérdésnek olyan oldalai is, melyeket főlegesen módon kiemelnek és amelyek aztán az egész kérdést és a kereszténység szent ügyét mellékvágányra terelik.

Hogy a kereszténység keletkezése miért indult úgy, ahogy indult, miért feszítették keresztre Jézust, miért és milyen szerepe volt ebben a zsidóságnak, mindazt hívő létünkre az isteni rendelés folyamányának kell tekintenünk és így nem szabad a kérdés egyes vonatkozásait kiragadnunk és emberi elképzelés szerint értelmez-

nünk, mert fennforog az a veszély, hogy politikai, faji elfogult szempontokat viszünk bele elméleteinkbe.

Nem volna szabad e kérdést egyoldalúan kiélezni, annál kevésbé, mert hisz ha a zsidóságnak a kereszténység keletkezése tekintetében vitt szerepéről van szó, nemcsak azokról a mozzanatokról kellene megemlékeznünk, amelyekkel megnehezítette, hanem azokról is, amelyekkel előmozdította az evangélium terjedését.

Disraeli, a híres angol államférfiú, ki zsidó szülőktől származott, de már gyermekkorában keresztény lett és keresztény nevelésben részesült, rámutatott arra, hogy az Üdvözítő keresztrefeszítése idején a zsidóságnak csak csekély része lakott Palesztinában és Jeruzsálemben, a nagyobbik rész már akkor a diaszpórában élt. A jeruzsálemi zsidóság közül is csak a csekély erkölcsi süllyal bíró csöcselék vett részt Jézus Krisztus keresztrefeszítésében.

A zsidóság jelentékeny része Krisztus mellé állt, hisz tanítványai és első követői majdnem mind zsidók voltak. Disraeli szerint ezért a zsidók nélkül, kik a Krisztus születését követő első században úgyszólván csak maguk terjesztették az evangéliumot, nem is lehetett volna szó kereszténységről. Nem szabad tehát az Üdvözítő haláláért az egész zsidóságot felelőssé tenni és vétkességének teóriáját hangoztatni.

Vannak írók, kik a zsidó nép önkéntes gettóba zárkózásáról beszélnek és a kereszténységhez való viszonyát, illetve e viszonynak ellenséges jellegű kialakulását a zsidó nép elkülönülési hajlamára vezetik vissza. Hogy a zsidó nép bizonyos tekintetben tényleg elzárkózott a többi néptől, történelmi tény. Ez azonban nem jelent sokat és nem lehet ehhez a főntemlített következtetéseket fűzni.

Minden népben van bizonyos fokú ellenállóképesség, mely útját állja annak, hogy szokásai, hitbeli felfogása, nyelve és általában faji és nemzeti génusza idegen befolyás alá kerüljön. A kultúra, a népek közti állandó érintkezés, az emberiség egyetemes érdekeinek felismerése idővel mindenhol csökkentik ezt az elkülönülési hajlamot, vagy csak bizonyos térre, a népi, faji élet bizonyos területeire és megnyilvánulásaira szorítják.

Abban, hogy a zsidó népnek ez a hajlama a történelem során talán erősebben nyilvánult meg, mint más népeknél, mindenesetre része volt annak az ellenséges magatartásnak, melyet a többi nép vele szemben tanúsított. Nem helytálló tehát az az állítás, mintha az elkülönülés pusztán a zsidóság hajlamában lenné magyarázatát. A zsidók és a kereszténnyé lett pogány népek egymástól való fokozatos eltávolodásának okát nemcsak a zsidók elzárkózásában kell látnunk, hanem a keresztény népek részéről kiinduló elzárásban is.

Ha a keresztény népek magatartása más lett volna, idővel enyhült volna a zsidó népnek ez az elkülönülési hajlama és valószínű, hogy akkor lelki élete is megnyílt volna a krisztusi befolyásnak. Hogy ez tényleg így van, azt a legutolsó század története is mutatja. Minél emberségesebben bántak a zsidókkal, minél inkább enyhültek a társadalmi, gazdasági korlátozások, annál jobban nyílt

meg a zsidó lélek a keresztény népek erkölcsi, hitbeli felfogásának és annál inkább tette a zsidó nép is magáévá a keresztény népek törekvéseit és célkitűzéseit.

Ha Krisztus tanításának lényege és szelleme kezdettől fogva mindig érvényesült volna, a kereszténység és zsidóság viszonyában idővel barátságosabb helyzet alakult volna ki és Krisztus fenkölt tanítása bizonyára megtermékenyítette volna a zsidóság vallási és erkölcsi életét. A középkorban mindjobban érvényesülő vallási türelmetlenség, szeretetlenség és erőszak nem voltak alkalmasak arra, hogy a zsidóságnak Jézus Krisztus tanítása elleni ellenszenvéi enyhítsék.

A zsidóság és a kereszténység egymáshoz való közeledésének egy másik akadálya abban áll, hogy a zsidó embertől elsősorban áttérést, kikeresztelkedést kívánnak és azt akarják, hogy minden kritika nélkül fogadja el valamely keresztény egyház dogmáit. Az emberek sokszor nem tudnak szabadulni bizonyos felekezetieskedő szemponttól és kevésbé tudják felfogni és átérezni azt, ami a kereszténység lényegét teszi, ami az életet nekik megértelmezi, mint az egyház által hirdetett hitcikkelyeket és a beljük nevelt tanításokat.

Helytelennek tartom, ha a zsidó ember előtt túlságosan hangoztatjuk a dogmákat s azok jelentőségét és az üdvözüléssel való azonosságát. Sok hívő keresztény ember abbahagyja a zsidó ember megtérítésére irányuló munkáját és a vele való szellemi érintkezést, ha látja, hogy az nem mutat hajlamot a dogmákban kifejezett keresztény igazság elfogadására.

Helytelennek tartom ezt az állapotot, mert azt eredményezi, hogy a kereszténységhez közeledni akaró sok zsidó ember a dogmáknak az ő gondolkozását és érzelmvilágát megzavaró hatásától visszariadva, feleúton megáll és végleg lemond Jézus Krisztus és az újtestamentum megismerésének kísérletéről.

A zsidó ember nehezen fogadja el a dogmákban, szertartásokban megrögzített keresztény hitet, de szíve megnyílik, értelme megvilágosodik, ha Jézus Krisztusra, mint az egyetemes szeretet képviselőjére és hirdetőjére, tanításának minden eddigi tanítást felülmúló magasztos erkölcsi tartalmára, az egyéniség fejlődését, a szabadság és szabadelvűség szempontjait szem előtt tartó irányára és Messiás voltára rámutatunk. A zsidóságnak Krisztushoz és a kereszténységhez való vonzalma nem annyira azon hittételek révén fog bekövetkezni, amelyek az ő szellemi közreműködése nélkül az utolsó két évezredben a különböző történelmi egyházakban létrejöttek, hanem inkább azért, hogy a keresztény élet megfigyelése, a Krisztus tanításában való elmerülés és az arról való elmélkedés benne is meg fogja indítani a Krisztushoz és az újtestamentum jelentőségének felismeréséhez vezető szabad, önálló lelki munkálkodást.

A zsidóságot a Krisztus tanításában rejlő igazság erejével és az értelem fegyverével kell meggyőznünk. Azon kell lennünk, hogy

a zsidó ember lelki szemei elé vigyük a szóbanforgó kérdés jelentőségét és a szent dolgokban tanúsított közönynek és határozatlanságnak gazdag érzésvilágával meg nem férő voltát. Ha a zsidó emberrel közvetlen kapcsolatba jutni, ha reá hatni, ha őt Krisztus igazságáról meggyőzni akarjuk, ki kell lépni a dogmák fix megállapításából és Krisztus egyetemes, megértő szellemének magaslatára kell emelkednünk.

A keresztény dogmákhoz és felekezeti állásponthoz való túlzott ragaszkodásnak mintegy ellenképe a zsidó embernek a kereszténységgel szemben tanúsított merev ellenállása. Az emberek sokszor nem mernek a teljesen laza, meg nem fogható általánosságok köréből kilépni. Ez az oka annak, hogy sok zsidó ember egyáltalában nem mer hozzányúlni a kereszténység kérdéséhez, Jézus Krisztus tanításához és már eleve lemond Jézus Krisztus és az újtestamentum megismerésének minden kísérletéről.

Azok, akik a hit kérdésében ilyen tartózkodó álláspontra helyezkednek, hátráltatják saját erkölcsi fejlődésüket és elzárkóznak Isten akarata legszentebb, legfönségesebb megnyilatkozása elől, ugyanakkor, mikor egyéb divatos behatásokat minden skrupulus nélkül elfogadnak, ugyanakkor, mikor a tömegek közé dobott üres jelszavaknak minden vizsgálódás nélkül felülnek. A zsidóság zöme a Jézus-problémával szemben és a kereszténységnek és a zsidóságnak, az ó- és újtestamentumnak egymáshoz való viszonya tekintetében hallgatag, tartózkodó álláspontra helyezkedett és ilyen állásponton áll még jelenleg is.

A zsidóság e kérdésekben évszázadokon át nem nyilatkozott, kitért a vita elől és még most sem foglalkozik kellően e kérdéssel, holott mindkét vallásnak közös gyökérből való eredeténél és összefüggésénél fogva az eszmecsere semmiképpen el nem kerülhető, annál kevésbé, mert hisz a kereszténység azt, amit a zsidó vallás alapvető parancsának minősít, szintén elfogadja. Ilyen körülmények között nincs értelme annak, hogy a zsidóság e kérdésekben a kereszténységgel való szellemi harc és a mindkét vallás híveit érdeklő hitbeli kérdések megvitatása elől kitérjen.

Ha szellemi harcról beszélek, ha a szembenálló meggyőződések összevetésének szükségességét hangoztatom, éppenséggel nem gondolok a középkor kezdetleges, erőletett hitvitáira. Nem holmi — a hit területére átvendő — szellemi tornára gondolok, hanem arra, hogy egyik félnek sem volna szabad a túlzott szellemi fölény érzésével fellépni és nem volna szabad oly szűkre szabni azt a területet, amelyen az igazságot keresnünk kell.

A kereszténység és a zsidóság hitirodalmi alkotásai és forrásai tárgyuk, céljuk rokonságánál, az isteni eszme mindent megragadó jelentőségénél fogva az embereknek közkincesi. Ennek pedig természetes folyománya, hogy a zsidó és keresztény népek szellemi és hitbeli téren nem zárkozhatnak el egymástól és nem szabad az úgyszólván önmagától felvetődő kérdések fölött hallgatással el-siklani.

Ezért kellene a zsidóság szellemi vezetőinek és egyházi képviselőinek állást foglalni a zsidóságnak a kereszténységhez való viszonya, Jézus Krisztus és az újtestamentum jelentősége tekintetében és nem volna szabad anatómával sújtani azokat a hívőket, kik e kérdést érintik, kik e kérdésben a többiek felfogását nem fedő álláspontra mernek helyezkedni.

Mindebből pedig az következik, hogy a kereszténység képviselői ne tanúsítsanak oly magatartást, mely a zsidóságot a kereszténység megismerésétől elriaszthatná, a zsidóság pedig lépjen ki eddigi indokolatlan tartózkodó álláspontjából és szellemi, hitbeli téren is keresse a kereszténységgel való érintkezést, foglalkozzék ezekkel a kérdésekkel.

X.

A ZSIDÓSÁG ELLENI VÁDAK, ANTISZEMITIZMUS, FAJVÉDELEM.

Nincs a világnak olyan népe, faja, mely annyi üldözésben részesült, mint a zsidóság.

Helyesen jegyzi meg egy történetíró, hogy a zsidó történet az utolsó kétezer évben szenvedések története és hogy a zsidó nép nem mint sorsát öntudatosan irányító tényező, hanem csupán mint a világ minden tájkára szétszórt s a nemzetközi bonyodalmak árja által idesorolt, szenvedő alany szerepelt.

Miért jutott ennyi szenvedés a zsidóságnak osztályrészül? Miért támadták és támadják ennyire?

Mint hívő embereknek végsősorban mindent az isteni akaratra kell visszavezetnünk. Isten gyermekének a szenvedést Isten kezéből kell vennie. Ez nemcsak egyesekre áll, hanem népekre, fajokra, nemzetekre is.

Ez a belenyugvás azonban természetesen nem jelenthet fatalizmust, nem jelentheti azt, hogy ne keressük azokat az — akár bennünk rejlő, akár rajtunk kívül eső — okokat, melyekből e szenvedések keletkeztek.

Ha Isten szent akarata szerint akarunk élni, állandó erkölcsi erőfeszítést kell kifejtenünk. Szabadulnunk kell az emberi mivoltunkhoz tapadó gyarlóságoktól, önismeretre, önbírálatra kell törekednünk. Az önismeret foka szerint fogjuk Isten akaratát megismerni.

A zsidóságot érő vádak tisztázása általános erkölcsi szempontból, de különösen az itt tárgyalt, a zsidóságnak a kereszténységgel való viszonyát érintő kérdések szempontjából fontos.

Arról, hogy mi legyen a zsidóság felfogása és magatartása e vádakkal és a reáharuló szenvedésekkel szemben, hogyan fogadja ezeket lélekben, később még beszélni fogunk. Ehelyütt inkább e vádak mibenlétével szeretnék foglalkozni és azzal, van-e alapjuk

és mennyibe, mi a kereszténységnek, Jézus Krisztusnak álláspontja e kérdésekben.

Mint fentebb már kiemeltém, a zsidóság történetében és más népekhez való viszonyában sokkal nagyobb a jelentősége a vallási kérdéseknek, mint általában a népeknél. Sorsa, helyzete, élete, összekapcsolódott vallásával. Támadásokban, üldözésekben azért részesült, mert szívósan ragaszkodott vallásához.

Az ókori görög és római világbirodalmak népeknek, fajoknak, vallásoknak tarka képét mutatják. De e népek egyikében sem találjuk a vallással való azt az összeforrottságot, melyet a zsidó nép mutatott. A többi nép egymással érintkezvén, átveszi egymás vattását. Rómában a birodalom gyarapodásával otthont nyernek a leigázott népek bálványai, papjai, szertartásai. A zsidó nép hajthatatlan Jehovához való ragaszkodásában, nagy bűnnek tartja az összekeveredést, más vallási kultusszal való csereberét. Vállalja a többi nép megvetését, gúnyját, üldöztetését, de vallja az ő tiszta egyistenhitét. Nem mond le azokról az eszményekről, melyek az Istentől nyert szent könyvében vannak lefektetve. S mindez akkor sem változik, mikor összeomlik a pogány világ s a romlott régi helyébe — a kereszténységgel — új, tisztult, egyetemes emberi szellem és erkölcs lép. A zsidóság akkor sem hagyja el hitét. Minden oldalról törnek ellene, de erős szirként megáll a gyűlölet, üldözés tengerében.

A politikában, tudományos és vallási természetű vitákban sokszor hangzanak el oly kijelentések, melyek azt a látszatot kel-
tik, mintha a kereszténység mint ilyen már magábanvéve a zsidóság elleni harcot hirdetné és mintha a keresztény embernek már vallásánál fogva szükségképen antiszemitanak kellene lennie.

A modern kor sem tüntette el ezeknek az elméleteknek és jelszavaknak erejét és hatását. Sok országban most is még egyre erősödik az az áramlat, amely az egész zsidóságot a vádlottak padjára akarja ültetni.

Mindez visszahat a zsidóságnak és kereszténységnek egymáshoz való viszonyára.

Pedig az antiszemitizmus egyáltalában nem függ össze a kereszténységgel és nem alapul a két vallás közti elvi és világfelfogásbeli különbségen. Az antiszemitizmusnak Krisztus tanításához édes-kevés köze van. Nem azért keletkezett, mert a zsidóság a maga egészében mint nép nem fogadta el Jézus Krisztust és az újszövetséget. Ez nem szolgálhat jogcímül arra, hogy elítéljük s mintegy megtorlásképp támadjuk a zsidóságot.

Annak, hogy olyan látszat keletkezett, mintha a kereszténység és antiszemitizmus közt okozati összefüggés volna, magyarázata az, hogy a zsidóság túlnyomó része már évezredek óta keresztény népek között lakik és sajna, azok részéről éri a legtöbb támadás.

Antiszemitizmus azonban már régen, a kereszténység keletkezése előtt is volt. És olyan országokban is volt és van, ahol a

zsidóság nem keresztényekkel, hanem másvallású népekkel lakott, illetve lakik együtt. ,

A népek közti gyűlölet a történelemnek általános, eddig minden korban és még jelenleg is tapasztalt jelensége. Ez az érzés összefügg a nemzetek helytelenül értelmezett faji és népi öntudatával, különállásával és maradványa ősi kulturálatlanságuknak.

A zsidósággal szemben a rómaiak és görögök ellenséges érzése fokozottabb mértékben nyilvánult meg, aminek magyarázata a római-görög és a zsidó világ erkölcsi és hitbeli felfogása közötti áthidalhatatlan ellentét, a zsidóságnak tiszta monoteizmusa. -

A római birodalom növekedésével lassanként az összes pogány népek a római-görög kultúrvilág hatása alá kerülnek. Bekövetkeznek a népek keveredésének folyamata, megindul az asszimiláció, új népegyedek keletkeznek. A zsidóság mint Isten kiválasztott népe távortartja magát a pogány hódítóktól. A római-görög világnézet merőben különbözik a zsidóság felfogásától és így egybeolvadásról, nemzeti és faji sajátosságoknak egymáshoz való illeszkedéséről szó sem lehet. A zsidóságnak a többi néptől való különállása nagy akadály a római és görög hatalmi törekvések megvalósulásának. Ennek pedig természetes következménye a zsidóság elleni gyűlölet, mely azonban alapjában véve inkább a zsidóság erkölcsi fölényének és félelmetes hitbeli erejének folyománya. A politikai hatalomban, kulturális, gazdasági tekintetben magasabb fokon álló rómaiak és görögök érzik, hogy a zsidósággal — ha politikailag le is gyűrték, ha igába is hajtották, — egyhamar vezetni nem fognak és hogy ez a nép az ő hajthatatlan egyistenhitében, hagyományaihoz, szokásaihoz, vallásához való törhetetlen ragaszkodásában mindvégig ellent fog állani az ő beolvasztó törekvéseiknek.

A zsidóságnak ez az imponáló, hatalmas ellenállása és lelki ereje egyrészt nagyfokú gyűlöletet, másrészt bizonyosfokú csodálatot támaszt az ókori népekben.

A zsidóság — történetének e korszakában, a szíriaiak és rómaiak elleni harcaiban — kimutatta, hogy nem holmi meghunyászkodásra hajló, gerinctelen, gyáva faj, hisz szembe mert szállni a világnak akkor leghatalmasabb népeivel, körömszakadtáig védvén hitét, népiségét, függetlenségét. Ez a magatartás csak csodálatot kelthet. Senki sem vonhatja ki magát a tiszteletnek és bámulatnak hatása aló, ha olvassa Josephus Flaviusnak „Zsidók háborúja” című művét, mely a zsidó népnek végső harcát és Jeruzsálem pusztulását tárgyalja.

A rómaiak a kereszténység keletkezésének első idejében a keresztényekkel szemben ugyanolyan gyűlölettel viseltettek, mint a zsidókkal szemben, sőt közöttük nem is tesznek különbséget, hisz a kereszténységet is a zsidó vallás egy szektájának tartják.

A nyugatrómai birodalom bukásával a népvándorlás idején keletkezett új államok kereszténnyé lett népeiben idővel szintén ellenséges érzés támad az akkor már a világ minden tájéka felé

szétszórt zsidósággal szemben. Ezen ellenséges érzésnek azonban szintén nem a keresztény tan az előidézője. Hogy e népekben a zsidósággal szemben ez az ellenséges érzés keletkezett, mindenféle körülményre, politikai és gazdasági okra s a faji, állami, népi elkülönültséggel járó folyamatra vezethető vissza, amint ezt már fentebb érintettem.

Szétszóródottsága következtében az eredetileg földműves zsidóság ide-oda költözködő üzérkedő nép lett.

Önállóságának elvesztése a zsidó nép helyzetében, lelki irányában, társadalmi tagozódásában és a többi néphez való viszonyában is mélyreható következményekkel jár. Elszaporodván, már régebben kénytelen volt Palesztinán kívüli országokban letelepedni és megélhetését ott keresni. Bár a diaszpórában élő zsidóság már akkor is — mint az akkori írók (Philo, Josephus Flavius stb.) feljegyzéseiből tudjuk, — túlnyomórészt a városokba húzódott és ott kereskedelemmel, iparral foglalkozott, a földdel való kapcsolata mégsem szakadt meg annyira, mint Jeruzsálem pusztulása és Palesztinának a rómaiak által történt teljes feldúlása után.

A hontalanná vált, földjétől megfosztott, szétszórt zsidóság a dolog természete szerint már nem folytathatta a földművelést, már nem lehetett tevékeny részese a közéletnek. Társadalmi szerkezete ennek folytán idővel teljesen átalakult. Mindez azt eredményezi, hogy a zsidóság és a többi nép között bizonyos gazdasági ellentétek keletkeznek, melyeket még fokoz a nyelvbeli, vallási, faji ellentét.

A kereszténység keletkezésének első idejében a Jézus Krisztus tanítását követők és a Jézus Krisztust megtagadók közötti ellentétek még nem vezetnek oly éles, határozott elkülönülésre, hisz mindkét tábor tagjai túlnyomórészt zsidók.

Később mindinkább több és több pogány ember csatlakozik az új mozgalomhoz, úgy hogy rövideken több a pogányból lett, mint a zsidóságból kikerült krisztushívő. A Krisztus mellett és Krisztus ellen állástfoglalók közötti vallási ellentéthez hozzájárul tehát még a faji, nemzeti ellentét is.

A Krisztus születése utáni 111., IV. században mindinkább erősödik és terjed a kereszténység. De ugyanakkor kezdődik a népvándorlás és megkezdődik a római birodalom hanyatlása. A nyugatrómai birodalom az V. században megbukik, területén új államok keletkeznek, új népek tömörülnek. Az új államok keletkezésével az egyes csoportokat, társadalmakat jellemző vonások, sajátosságok súlyban, jelentőségben mindinkább nyernek. Az önálló létre vágyó népek, törzsek, fajok nagyrészt önfenntartási ösztönből szembehelyezkednek a többi önálló életet folytató közösséggel. Ilyen szembehelyezkedésnél, elkülönülésnél mindenféle eltérés fontos. Az egyes népeket, fajokat, társadalmi osztályokat jellemző bárminő sajátosság, egyéni vonás hozzájárul az önállósulási folyamat fokozásához és gyorsulásához, a különállásnak kifelé való kidomborításához. Néhol az elütő nyelv és vallás, máshol a fog-

lalkozásbeli eltérések, a vagyonok különböző eloszlása, az éghajlati, földrajzi viszonyok különbözősége erősíti ezt az elkülönülési hajlamot, de nem állíthatjuk, hogy ez az elkülönülés éppen csak egyik vagy másik itt felsorolt sajátságához, tényhez vagy állapothoz van kötve. A nyelvnek, a vallásnak, hagyományoknak, foglalkozásoknak azonossága még nem jelenti ugyanazt a nemzeti szellemet és fordítva, az ezekben való eltérés még nem vonja maga után szükségképpen a nemzeti szellemnek, a népek felfogásának elkülönülését.

A kis görög államok állandó harcban állottak egymással. Görögország két vezető állama, Spárta és Athén a peloponnésosi háborúban úgyszólván teljesen tönkretette egymást, noha egy nyelvet beszéltek, közös volt a kultúrájuk, vallási és világfelfogásuk.

Igaz, hogy a történelem elég példát szolgáltat arra is, hogy a vallási kérdésnek is nagy volt a szerepe a népek egymás elleni harcaiban. Így például a 30 éves háborúban, a különböző vallási mozgalmakban, a husziták, albigensek, valdensiek, hugenották, puritánok stb. harcaiban. De ezekben is sokszor nem a vallási szempontok voltak irányadók, hanem a politikai megfontolások.

A 30 éves háború kezdetben a protestánsok és a katolikusok egymás elleni harca volt. Később az európai országok politikai egyensúlyának, az Ausztria és Franciaország közti őszi villongások kérdése nyomult mindinkább előtérbe, úgy hogy a harc kitörését előidéző vallási eszme teljesen mellékes lett. A szigorúan katolikus francia államférfiak, közöttük a hatalmas Richelieu és Mazarin bíbornokok, kik saját országukban üldözték a hugenottákat, később, hogy a gyűlölt Habsburgok hatalmát megtörjék, támogatták a protestánsokat, eleinte titkon, később nyíltan is.

Nyilvánvaló mindebből, hogy semmi alapja sincsen annak a föltevésnek, mintha az antiszemitizmus a zsidó és keresztény vallások közötti eltérésekben találná magyarázatát és mintha a kereszténységből kiinduló mozgalom lenne. Erről szó sem lehet. Az antiszemitizmus csak egyik megjelenési formája annak a gyűlölködésnek, mely a történelem folyamán különböző okokból különvált közösségi csoportoknak még nyers, ösztönös életéből ered. A vallás csak egyike azon tényezőknél, melyek az elkülönülési hajlam erősödéséhez, kifejlődéséhez és abból kifolyólag ellenséges érzelmek keletkezéséhez vezettek. A fejlődő kultúrával ezek az ellentétek mindinkább enyhülnek és Jézus Krisztus tanításának a szeretet egyetemességét hirdető igazsága mindinkább meg fog valósulni.

Sok támadás éri újabb időben a zsidóságot az úgynevezett fajvédők részéről is. A fajvédők saját fajuk védelmének köpenyegébe burkolódzva veszik fel a küzdelmet a zsidóság ellen. Hogy népük faji sajátságait megvédjék és tisztán megőrizték, olyan elméleteket állítanak fel, mellyel a zsidó fajnak erkölcsi szempont-

ból való alacsonyrendűségét akarják bizonyítani. Álláspontjukat nemcsak a politikai és társadalmi életben érvényesítik, hanem a vallás terére is át akarják vinni, azt állítván, hogy a zsidó ember még akkor sem tudja levetni fajának jellegzetes sajátosságait és hibáit, ha kereszténnyé lett, ha megtért. Éppen ezért azon az állásponton vannak, hogy a zsidóságot a kereszténységtől távol kell tartani és egymással való keveredésüket és érintkezésüket meg kell akadályozni.

Nem is törekszenek a zsidó nép beolvasztására, attól tartván, hogy ezáltal népük, nemzetük közszelleme hátrányosan megváltoznék.

Azok, akik ezeket az elméleteket vallják, nem tekinthetők keresztényeknek, hisz Jézus Krisztus tanításának alapigazságaival helyezkednek ellentétbe. Krisztus evangéliuma állandóan hangsúlyozza a megtérésnek, újjászületésnek, a lélek átalakulásának jelentőségét és szükségességét. Jézus tanítása szerint minden emberben lehetséges ez az átalakulás és erkölcsi, lelki gyarapodásuk lehetőségei határtalanok. Jézus Krisztus minden rendű és rangú, minden fajú embert fel akart emelni, meg akart váltani. Az antiszemiták és fajvédők épp attól a néptől akarják az erkölcsi emelkedés, átalakulás és újjászületés lehetőségét elvitatni, melyből maga az emberiség Megváltója, Jézus Krisztus eredetét veszi.

A fajvédők elméletei ellentétben állnak a pedagógia és a józan ész alapelveivel és a mindennapi élet tapasztalataival. Senki emberfiáról nem szabad feltételeznünk, hogy erkölcsi befolyásolhatóságának lehetősége ki van zárva. Az ember jelleme, egyénisége fajisága nem fix, bevégezett, változhatatlan valami. A különböző életviszonyok, a létért folytatott küzdelmek állandó hatást gyakorolnak az emberre. Öröklött hajlamaihoz hozzájárul a környezet, a nevelés és az életkörülmények befolyása. E különböző tényezők egymásra hatásából alakul ki aztán az ember egyénisége, erkölcsi felfogása.

Az ember gondolkodó, elmélkedő lény, kiben állandó szellemi, lelki munka folyik. A legmegrögzöttebb gyilkos is megbánja tettét, megtörik és kapcsolatba jöhet Istennel, kibékülhet ember-társaival, a társadalommal.

Az életről, annak jelentőségéről vallott felfogásunk sem egyforma. Más az éretlen ifjúnak, más a tapasztalt férfiúnak, a higgadt öregembernek a gondolata és világfelfogása. De nemcsak egyes emberek lelki világában mutatkozik változás és fejlődés, hanem a népek életében is. A most élő kultúrmentetek ősei valamikor nagyon primitív kultúrfokon állottak. Szokásaik, erkölceik még nyersegek. Háború, rablás a foglalkozásuk. Az őskori népek vallási felfogása is nagyon kezdetleges. Embereket áldoznak haragvó isteneiknek. És e népek idővel mégis mind megszelídültek, megváltoztak. Erkölcsük, jellemük, felfogásuk módosulása a történelem tanúsága szerint a tökéletesedés és javulás irányában következett be.

A kisgyermek testileg, szellemileg, lelkileg napról-napra fejlődik. Az emberiség szintén fokozatosan növekszik, gyarapodik. Bár vannak visszaesések, de kétségtelen, hogy az emberiség erkölcsi állapota mégis a jó és nemes felé hajló állandó emelkedést mutat. Ezt a haladást a társadalmi életben, a jogban, a technikában is megfigyelhetjük. E haladásnak fontos tényezője a krisztusi tanításnak szívünkbe való befogadása.

Lehetetlen tehát olyan álláspontra helyezkednünk, hogy az emberiség társadalmában óriási jelentőséggel bíró zsidó nép erkölcsileg és szellemileg megrekedt, hogy erkölcsi állapota, lelki iránya az emberiség fölfelé-ívelésével ellentétben visszaesést mutat. Ennek ellentmond a biblia, ellentmond a zsidó népnek — számarányát messze meghaladó — közreműködése az emberiség történetében.

A fajvédők nem a tárgyilagos tudomány által megállapított igazságokra, hanem faji önérzetük túltengéséből eredő érzelmeikre támaszkodnak. A fajelméletnek a politikai, társadalmi és vallási életbe való bevitele és kiélezése vészes harcokat idézne fel az emberiségre. A fajvédelmi kérdésnek a vallással való összekeverése, vallási téren való érvényesítése kirívó ellentmondásokra vezet. A fajvédők arra törekszenek, hogy a zsidóság befolyását, érvényesülését visszaszorítsák. Azt kívánják, hogy a zsidók ellen a középkori módszerek szerint újra korlátozó intézkedéseket tegyenek és állampolgári jogukat megszorítsák. Jelszavuk fajuk megvédése. Mégis az egész kereszténységet helyezik szembe a zsidósággal.

A kereszténység azonban különböző fajú emberekből áll. A keresztények közt színes fajhoz tartozó emberek is vannak, néger, abesszíniaiak, kínaiak, stb., tehát olyanok, akik faji rokonság tekintetében mindenesetre sokkal messzebb állnak a fajvédelmet hirdető európai fehérszínű keresztényektől, mint a szintén fehérfajú zsidók.

A délamerikai államok vallási tekintetben meglehetősen egységet mutatnak. Az államok lakossága mind róm. kath. vallású, de faji tekintetben nagyon kevert; fehér, színes fajú és mindenféle félvér. Ugyanilyen a helyzet az Északamerikai Egyesült-Államokban és más országokban is.

Kétségtelen, hogy ezekben az országokban a keresztény vallást követő fajok közti ellentétek sokkal nagyobbak, mint a legtöbb európai országban élő zsidó és keresztény emberek közt, ahol a zsidóság nyelvbeli, kulturális tekintetben úgyszólván már teljesen asszimilálódott.

A fajvédők elmélete tehát erőltetett, amit az általuk használt terminológia is mutat. Sokkal logikusabb volna eljárásuk, ha őszintén nevének neveznék a gyermeket, ha magatartásuk Jogosultságának faji megalapozása nélkül egyszerűen megmondanák,

hogy antiszemita, zsidó-ellenes politikát űznek, hogy politikájuk főcélja a zsidóságnak gazdasági kiszorítása és elnyomása.

A fajvédők azonban ezt nem akarják nyíltan bevallani, egyszerűen azért, mert akkor nem lehetne kikerülni, hogy eljárásuk a biblia és a keresztény hit szempontjából bírálat alá vétessék és mert akkor kitűnne, hogy eljárásuk Krisztus tanításával ellentétben áll. A fajvédelmi elméletekkel operáló politikusok csak itt-ott vonják le teljesen elméleteik konzekvenciáit olyképp, hogy fajvédelmi tanaik megvédése céljából egyenesen szembefordulnak a bibliával, a keresztény hittel. Így például akadtak német tudósok, akik a germán mitológia őseit és isteneit akarták a német nép vallási tiszteletének tárgyává tenni és akik támadták a kereszténységet, azt állítván, hogy a kereszténység elterjedése a germán nép sajátságainak, nemzeti, faji különállásának gyöngülését eredményezte.

Ha az emberekben kevesebb volna az előítélet, a korlátolt szűkkeblőség és önzés, ha az egyetemes emberi érdekeket és magas isteni szempontokat tartanák szemük előtt, másképp látnák a fölmerülő jelenségeket, másképp ítélnék meg az embereket, népeket, fajokat és osztályokat.

Nyilvánvaló, hogy az évezredes, változatos, viszontagsággal teljes múlt mély hatást gyakorolt a zsidó népre, benne különböző jó és rossz sajátságokat, vonásokat fejlesztett ki. De ez minden népnél így van és nincs jogunk ahhoz, hogy e magától értetődő jelenségekhez elfogult, egyéni érzéseink szerint következtetéseket fűzzünk.

A zsidó népnek a történelemben elfoglalt helyét az isteni gondviselés rendelkezésére kell visszavezetnünk. Ez volt sorsának legfőbb irányítója. Amikor mennyei Atyánk Izraelt kiválasztotta, hogy a tóranak őrzője, megtartója legyen, ezzel kijelölte Izrael népének feladatát. Nem gyarló ember dolga, hogy Istennek törvényébe, rendelkezésébe beleszóljon.

Izrael népének sorsát, helyzetét, a többi néphez és a kereszténységhez való viszonyát hívó lélekkel, a hit szemével, nem pedig elfogult, gyarló emberi megállapítások szerint kell néznünk, mert „a ti gondolataitok nem az én gondolataim, a ti terveitek nem az én terveim.”

A zsidó nép ellenségei figyelmen kívül hagyják e nép múltjának, különleges helyzetének, szétszóródottságának, a többi nép között való beékeltségének jelentőségét és mindezeknek a zsidó népre való hatását. Megfeledeznek arról, hogy mind e különleges körülmények a dolgok természete szerint, különleges egyéni sajátságokat eredményeztek, melyek gyakran csak azért ellenszenvesek, mert általános emberi gyöngeség, hogy a más emberben észlelt egyéni vonásokat és életmegnyilvánulási formákat alacsonyabbrendűeknek tartjuk, mint a saját életünkben mutatkozókat.

Minden népben vannak úgy anyagiak, mint eszményi törekvések. Megnyilvánulásuk, felszínrejutásuk, különböző körülményektől, élelehetőségektől és külbehatásoktól függ. Épp ezért lehetséges, hogy egy nép a történelem bizonyos korszakában a reá ható káros, szerencsétlen körülmények és helyzetek következtében anyagiak, kifogásolható magatartást tanúsít, míg a történelem más szakában — szerencsésebb körülmények közé jutva — a legnagyobb eszményiség magaslatára emelkedik.

A zsidó nép helyzetének, érzésvilágának, népi, faji sajátosságainak megítélésénél tehát semmikép sem szabad az évezredek elnyomatás alatt gyakorolt hatást figyelmen kívül hagyni.

A modern kultúremler borzadva olvassa az inkvizíció rémes történetét. E rémségek a múlt véres árnyaiként nehezednek a középkor béklyóiból kiszabadult, emelkedettebb felfogást valló lelkekre. Mindezek a szörnyűségek, üldöztetések, progromok, gettók, sárga folt és a lelki megaláztatások nem tűnhettek tova anélkül, hogy a zsidó nép lelkében mély nyomot ne hagytak volna,

A legtöbb zsidó ember nem adhatott hitelt annak, hogy a kereszténység a szeretet vallása, mert mindaz a sok üldöztetés, elnyomatás őt épp a szeretet követését hirdető népek részéről érte.

Nem tudta a kereszténységet, a krisztusi tanítás lényegét fölfogni és megérteni, amikor látnia kellett, hogy keresztény jelszavak alatt mi mindent vittek végbe.

Jézus Krisztus főnséges tanítása megszelídítette az erkölcsöket, sok tekintetben megnesemesítette a barbár érzülettel eltelt embereket, de még nem érkezett el Istennek országa, még messze vagyunk attól, hogy az igazi kereszténységben rejülő boldogság, békeesség és harmónia közkinccsé válják az emberiségnek.

Zsidó testvéreim előtt minderre rá kell mutatnom, amikor a kereszténység iránti bizalmatlanságukat látom. Nem szabad azt hinniök, mert voltak és vannak progromok, üldöztetések és inkvizíciók és mert keresztény népek voltak elnyomóik, frázis minden, amit a krisztusi szeretetről, a kereszténység magasztos erkölcsi felfogásáról hirdetnek.

Nem volna szabad elfelejteni, hogy az emberek mindenhol pártokra, ellentétes irányokra szakadnak és hogy amióta a világ áll, állandóan dúl a sötétség és világosság harca. A maradi társadalmakban is vannak szabadságra, világosságra törekvő elemek és nincs oly előrehaladott kultúrájú, szabadelvű irányzat, melyet gyöngíteni nem iparkodnának olyanok, akik a haladás ütemét, a szabadság mértékét sokallják.

Éppen ezért nem szabad minden — keresztény jelszó alatt a zsidóság ellen intézett — támadást a kereszténység rovására írni. Úgyszintén nem szabad az ellentétes fölfogások körül támadt minden vitában, ha azokban a zsidóságról és a kereszténységről, azoknak egymáshoz való viszonyáról esik szó, mindig a zsidóság elleni élt látnunk.

Nem szabad azt hinnünk, hogy csak a zsidóság és keresztény népek között vetődnek föl ezek a kérdések, csak köztük folynak harcok. A kereszténység táborában is állandóan folyik a küzdelem az ellentétes világnézetet követők közt. Üres szólam tehát, amit itt is, ott is hallunk a túlzók táborában, hogy a kereszténység mint ilyen harcol a zsidóság ellen, vagy fordítva, hogy a zsidóság tör a kereszténység ellen.

Ha a múltban sokszor üldözték a zsidóságot, akadtak mindig megértő nagy emberek, kik keresztény létükre oltalmukba vették. Ha akadtak keresztény emberek, kik a vérvád ostoba meséjével állottak elő, akadtak mások, akik ennek a maradi, korlátolt és a. gyűlölet által sugallt vádnak alaptalanságát kimutatták és a zsidóságot a nemtelen vádakkal szemben megoltalmazták. Az inkvizíció elrendelése, a zsidóságnak egyes országokból, városokból való kiűzetése szintén nem ment oly egyszerűen. Nagy keresztény tudósok, államférfiak, királyok, magasrangú egyházi emberek szálltak gyakran szembe a fölkorbácsolt szenvedéllyel, hogy a zsidóság elleni gyűlöletet visszaszorítsák. A pápák ismételen bocsátottak ki bullákat a fenyegetett Izrael megmentése érdekében.

Csak példakép említek a régiek közül egy-két nevet: Nagy Károlyt, Jámbor Lajost, III. Frigvest, Colbert, Cromwelt, VII. Gergely és IV. Benedek pápákat. Az újabb kor zsidóbarát szereplőit nem sorolom fel, mert nagyon sok nevet kellene ide írnom.

Később még lesz szó a zsidó népek a világ gazdasági fejlődésére való befolyásáról. Ily irányú tevékenységüket és gazdasági téren való jelentőségüket sokan elismerték. Werner Sombart „Die Juden und das Wirtschaftsleben” című műve erre vonatkozólag sok érdekes adatot tartalmaz.

Mindenesetre megállapíthatjuk, hogy az igazságot és Krisztus evangéliumát azok képviselték, akik a zsidó nép szenvedései iránt együttérző szeretetet tanúsítottak, nem pedig azok, akik gyűlölet hirdetésével Krisztus tanítását elhomályosították.

Az antiszemiták és fajvédők abba a hibába esnek, hogy a zsidókérdést nem a kereszténységben rejlő pozitív tartalommal, nem Krisztus tanításának megragadó erejével akarják megoldani, hanem az ellentétek fokozásával, a népek és fajok egyéni vonásainak, sajátosságainak egymással való szembeállításával. Amikor ezt teszik, nem gondolnak arra, hogy a keresztény eszme egyetemes, hogy eljárásuk a kereszténység lényegével ellentétben áll. A népek s fajok, társadalmi osztályok s egyének külön szokásai és sajátosságai még szűkebb körben, kis területen élő állami, társadalmi közületek keretében is nagyon jól megférnek egymással, ha szeretet kapcsolja össze az embereket. Nevetséges a fajok, népek, egyedek közt fennforgó minden ellentétet és eltérést állandóan kidomborítani s azokhoz mindig messzemenő, az emberiség egyetemes céljait, a felebaráti szeretet örökérvényű törvényeit elhomályosító következtetéseket fűzni.

A természet csodálatos sokszerűségét, a fejlődésnek ezernyi változatát látva ne tapadjunk önzően, szűkkeblűen egy-egy saját-sághoz, életformához és jelenséghez, ne tegyük önmagunkat gőgösen a lét, a mindenség középpontjává, ne törekedjünk arra, hogy mindent egy kaptafára verjünk, hogy erőszakolt, önző, szűk látókörre valló elméletekkel, egyéniségeket, sajátosságokat, népeket, önállóságokat eltüntessünk.

A természet világában mutatkozó változatokat, eltéréseket ne tekintsük a felebaráti megértést gátló és a szeretetet gyöngítő jelenségnek, hanem lássuk ezekben mennyei Atyánk mindenhatóságának és bölcseségének megnyilatkozását. így kellene gondolkodnunk akkor is, ha népekről, fajokról, emberekről alkotjuk meg véleményünket. Az elfogulatlan, a szeretet parancsát követő embernek óvakodnia kell minden irányú túlzástól és szembe kell szállnia minden elmélettel, célkitűzéssel, mely a szeretet elvét sérti, mely az eszmék nemes harcába a gyűlölet, a rombolás tüzé- nek csóvját veti.

Ezt teszik az antiszemiták és fajvédők, mikor gyűlöletes elméleteiket hirdetik és mikor ezeket az elméleteket a gyakorlatban, politikában megvalósítani akarják. A fajvédők és az antiszemiták sutba dobják a bibliát és a kereszténységet, mikor így cselekszenek.

XI.

A ZSIDÓSÁGNAK A KÖZ- ÉS MAGÁNÉLETBEN MEGNYILVÁNULÓ SZELLEME.

Gyakori vádja az antiszemitáknak, hogy a zsidóság nyilvános szereplésében a szélsőséges, forradalmi szellemet képviseli, hogy világfelfogása túlzóan anyagi, nem ragaszkodik eléggé ahhoz az államhoz, melynek tagja, nemzetközi kapcsolatokat keres és túlságos mértékben húz a világon szétszórt hitsorsosaihoz. Fel hozzák, hogy a szocializmus és kommunizmus kezdeményezői és az utolsó évtizedek radikális mozgalmainak vezetői nagyrészt zsidók. Ezért a zsidó fajt az állami és társadalmi rend fennmaradását veszélyeztető, destruktív elemnek tartják és érvényesülésének megszorítását kívánják.

Mind e vádak és azok alapját képező tényeket és jelenségeket okozati összefüggésükben, a zsidóság történetének, múlt és jelen helyzetének figyelembevételével tárgyilagosan kell néznünk.

Igaz, hogy a zsidóság nagyrésze sok országban a radikálisabb irányzatú politikai pártokhoz csatlakozott és támogatta azokat a mozgalmakat, melyek a politikai jogok kiterjesztésére és a társadalom szerkezetének gyökeres megváltoztatására irányultak.

A zsidóságnak e magatarása azonban — felfogásom szerint — csak átmeneti és nem faji sajátosságának a következménye, amiről még alább lesz szó. Tekintve hosszú időn át való jogfosztottságát és a sok helyen még ma is fennálló társadalmi visszaszorítottságát viselkedésének lélektani okai könnyen megérthetők.

Évezredek óta korlátok közé volt szorítva. A világ dolgaiba bele nem avatkozhatott. Ennek természetes visszahatásként fokozottabb mértékben támadt fel a zsidó lelkekben az a sóvárgás, hogy érvényesüljenek, szabadabban mozogjanak. Társadalmi és osztálybeli rétegződése is másképp alakult, mint a többi népnél.

A zsidó társadalom nem oszlott osztályokra. Nem volt benne

annyi egymástól elhatárolt foglalkozás és élethivatás, mint más népek társadalmában. A különböző osztályok és foglalkozások külön érdekeiknél és életviszonyaiknál fogva egymással szemben bizonyos ellensúlyozó erőt képviseltek. A zsidó társadalomban még a vagyoni helyzet sem jelentett nagy különbséget, mert még a vagyonosokra is ránehezedő elnyomatás folytán gazdagokban és szegényekben az osztályöntudat nem fejlődött ki úgy, mint a vagyon szerint tagolt keresztény népeknél. Jeruzsálem pusztulásával és a zsidó nép politikai függetlenségének elvesztésével, szétszóródásával a földműves, a katonáskodó, a közigazgatást végző és kormányzó osztály is megszűnt.

Ilyen csonka társadalmi tagozódás mellett egyrészt nem fejlődhettek ki a zsidóságban azok a képességek és hajlamok, melyek a közület és politika helyes vezetéséhez szükségesek, másrészt az alsó és felső társadalmi osztályok rovására nagyon kitágultak az úgynevezett középosztály keretei. A zsidóság zöme egyszerre középosztály lett, hiszen a társadalom tagozatát képező munkásosztályok, őstermeléssel foglalkozók, katonák hiányoztak beőle. Ez a középosztály azután egyszerre, átmenet nélkül került bele a közületbe, noha szellemi beállítottsága addig meglehetősen egyoldalú volt, hiszen csak a zsidó vallási tudományokat művelte.

A nyomásnak, a politikai jogfosztottság állapotának megszűntével a zsidóság tömegei rávetik magukat a világi tudományokra, a művészetekre, a közgazdasági és szellemi élet minden ágára. Élnek a művelődés eszközeinek igénybevételére vonatkozó mindazokkal a jogokkal, melyeket eddigi elnyomottságukban nélkülözniük kellett. Az a törekvés, hogy az elnyomottság állapotából kiemelkedjék, hogy a reá rakott bilincseket lerázza, a zsidóságot állandóan a fejlődés ütemének gyorsítására, minél nagyobb társadalmi, politikai és gazdasági érvényesülésre ösztönzi.

A zsidóság a múlt szenvedéseinek lidércnyomása alatt mindig csak előre akar haladni, több és több szabadságra törekszik, nehogy visszatérjen a szolgaságnak, az üldözésnek és elnyomatásnak sok fájdalmas emlékét keltő, szomorú állapota. Az ilyen lelkiállapot mellett természetesen inkább támad radikális irányzat és inkább fejlődik ki az utópisztikus célokat hajszoló, a létező berendezést és állapotot gyengíteni akaró hajlam. A többi nép osztályra tagozódását a szükségleteknek különbözősége, a tevékenykedés lehetősége s szabadsága mozdtítja elő. Az egyes társadalmi osztályokban idővel különböző sajátos hagyományok, szokások, a közszellemmel összefüggő, ahhoz idomuló képességek fejlődnek ki. Az állam népe pásztorkodó, vadászó, földműves, kereskedő, harcos, iparos, kormányzó osztályokra, nemességre, jobbságra, munkás- és uralkodó-osztályokra oszlik. Minthogy a zsidóság kebelében ez a rétegződés nem jöhetett létre, a szabadságnak és az új elhelyezkedésnek állapotába nem tudott olyan gyorsan beilleszkedni. Sokszor nem tudja szűkebb társadalmának érdekeit az ezeken felülemelkedő egyetemes követelményekkel összeegyez-

tetni. A nem-zsidó népek földműves, földbirtokos osztályai legtobbnyire a létező állapotok fenntartására irányuló konzervatív hajlamot mutatnak. A földdel nem bíró, annak szerzésétől eltiltott, kereskedéssel foglalkozó zsidó népben a konzervatív hajlam helyett a kereskedő, üzérkedő osztályokat jellemző — változásokat és újításokat kedvelő — szellemi irány fejlődött ki.

Látjuk mindebből, hogy a zsidóság által egyes országokban követett radikális magatartás csupán a viszonyokból magyarázható átmeneti tünet és nem szabad azt hinnünk, hogy a zsidóság ezért a közületi életre alkalmatlan.

Helyzetének jobbrafordultával és a viszonyok megszilárdulásával, a szabadságjogoknak és az egyenlőségnek az állam által való elismerésével a zsidóság is visszanyeri nyugodtabb lelki készségét és az építő munkára való képességét.

Hogy az újításokra, a politikai változásokra irányuló törekvések és hajlamok nem éppen különleges zsidó faji vonások, ezt a történelem sok példája igazolja.

A francia forradalmat nem zsidók készítették elő. A zsidóság politikai hatalma, társadalmi befolyása a francia forradalom keletkezésének idején Európában és különösen Franciaországban vajmi kevés volt, hisz Franciaországban a XVI.-ik században elenyészően kevés volt a zsidó. A forradalmi, politikai átalakulások következményei voltak a XIV. Lajos uralkodásával kezdődő merev abszolutizmusnak, a nemesi kiváltságok túltengésének, az udvarnál és a nemesség körében dívó fényűzésnek, az állandó hódító hadjáratoknak és az azok folytán bekövetkezett általános nyomornak és eladósodásnak.

A francia forradalom óriási politikai változásokat idézett elő, megváltoztatta az egész társadalmi életet, új alapokra fektette az egyének az államhoz való viszonyát.

A zsidóság azonban az elnyomott társadalmi osztályok politikai jogainak kivívásáért folytatott küzdelmekbe nem folytathatott bele és az eseményekre semmiféle közvetlen befolyást nem gyakorolhatott. Mint már fentebb említettem, cselekvő szerepe vajmi kevés volt. Élete a gettó zárt falai közt, a tóra ábrándszötte világában folyt le anélkül, hogy törődhetett volna azokkal a nagy harcokkal, melyek odakint folytak.

Mikor aztán a véres harcok árán kivívott szabadság napja felragyogott, a zsidóság az elnyomott tömegekkel együtt szintén bevonult a szabadság, egyenlőség, testvériség jelszava alatt fölépülő kultúrközösségbe.

Emberileg nagyon is érthető, ha a művelődés láza elfogta a zsidó lelkeket, ha az eddig előlük elzárt politikai szereplésből ők is ki akarták venni a részüket, ha az évszázadok óta forrón sóvárgott és végre elnyert szabadságjogokkal élni, ha az alacsony sorsból, társadalmi helyzetből kiemelkedni akartak.

A francia forradalom csak kezdete volt annak a folyamatnak, amely a zsidóság felszabadításához s a zsidó élet átalakulásához

hoz vezetett. E forradalom hirtelenül megvalósult első vívmánya után jött természetes ellenhatáskép az egymással szembenálló eszmék és világnézetek nagy, véres harca.

A zsidóság e küzdelmekben elsősorban érdekelt fél. Azelőtt nem is jöhetett szóba, hogy ő is hallassa szavát, mikor az emberi jogok kivívásáról, népeknek felszabadításáról volt szó. Most azonban a nagy változás bekövetkeztével alkalom nyílt arra, hogy a zsidóság is érvényesüljön. Természetesnek kell találnunk, hogy most azokhoz a mozgalmakhoz csatlakozott, melyek a szabadságjogok megvalósítását célozták.

Tudjuk, hogy Napoleon támogatta a zsidóság politikai és társadalmi felszabadítására vonatkozó törekvéseket. A francia zsidóság a törvény előtt teljesen egyenlő lett a keresztény honpolgárokkal. Ugyanez történt más országokban is, ahová a franciák bevonultak, így a batáviai köztársaságban, a majnai tartományban, Olaszországban. Napóleon bukása után ugyan némi reakció állott be, idővel azonban Európa legtöbb országában felszabadult a zsidóság.

A teljes jogegyenlőség állapota legkésőbb Romániában és Oroszországban következett be. Különösen Oroszországban volt még sokáig nagyon sanyarú a zsidóság helyzete, ami — tekintettel arra, hogy az európai zsidóságnak majdnem a fele lakott a múlt század végéig az akkor még Lengyelországot is magábanfoglaló Oroszországban — elég szomorúra festette a zsidóság általános helyzetéről alkotott képet.

Oroszországban a múlt században még elég sűrűn voltak progromok és érvényben voltak a zsidóság gazdasági érvényesülését akadályozó intézkedések. Mindez természetesen a zsidókat az elégedetlenkedők táborába kergette.

Az eddig előadottakban már némi magyarázatát találjuk annak, hogy miért voltak a zsidók nagy számban hívei a szélsőséges irányzatoknak. Nem szükséges, hogy ezekben a kérdésekben mélyreható tudományos vizsgálódásokat folytassunk. Hisz laikus szemmel is megállapíthatjuk, hogy a zsidóság élete nem folyt le azokban a normális állami és társadalmi keretekben, melyek közt a többi európai kultúrnép fejlődött. Ez érthetővé teszi, hogy nem tudott egyszerre az új viszonyokba és helyzetekbe beilleszkedni és hogy politikai iskolázottsága híján nem találta meg rögtön a kellő politikai magatartás és érvényesülés módját és lehetőségét.

Ez a belátás kell, hogy mérséklőleg hasson a zsidóság politikai szerepléséről vallott felfogásra. Nem szabad ezeket az efemer jelentőségű és a helyzetből eredő körülményeket politikailag kiaknázni.

Ha előre akarunk haladni, nem szabad túlságosan félnünk a reformoktól, újításoktól. Ha a változások gyakran megrázkódtatásokkal járnak is, végeredményben mégis előre viszik az emberiséget és szükséges, hogy a haladás üteme politikai kérdések

ben is lépést tartson a tudomány, a művészet és technika fejlődésével.

A népek társadalmában különböző irányokra, típusokra van szükség. Ezért nem szabad felületes és elfogult ítélettel pálcát törnünk egy-egy népnek, fajnak, vagy valamely nép, faj csoportjának, osztályának sajátságai és lelki iránya fölött.

Népek, államok, nyelvek keletkezésének és fejlődésének törvényeit nem tudjuk matematikai határozottsággal megállapítani, nem magyarázhatjuk elméletekkel és feltevésekkel. Ezeket a jelenségeket is, mint az életet általában csak úgy tudjuk megérteni, ha hívő lélekkel Istenben látjuk mindennek végső okát.

A hatalmas római birodalom területén új államok és nyelvek keletkeztek. Fejlődésük, létrejöttük különböző tényezőknek és egymásra ható géniuszok egybekapcsolódásának eredménye. A jelenlegi Franciaország gallok, rómaiak, germánok, a jelenlegi Spanyolország az őslakó ibérek, rómaiak, zsidók, arabok keveredésének és egybeolvadásának köszönhette létét. A francia és spanyol nyelv az itt felsorolt népek által beszélt nyelvek egymásra gyakorolt hatásából, összeolvadásából keletkezett. Ugyanezt a törvényt látjuk a legtöbb európai állam és nyelv keletkezésében és fejlődésében is.

Hogy milyen szerepe volt a fejlődés egy-egy tényezőjének, utólag nehéz megmondani. Nem áll módunkban, hogy megállapítsuk, milyen módon történt a latin nyelv elhalásának folyamata, hogyan alakult ki a francia, spanyol nyelv, milyen hajlam és befolyás hozta létre ezeket az új nyelveket és országokat.

Mindezekben mennyei Atyánk iránti törhetetlen hitünk fog eligazítani. Ha e kérdéseket ilyen lelki felkészültséggel fogadjuk, a különböző jelenségeket és azok okait nem valami véletlennek, hanem az isteni összhangzatos terv és rend folyamánának fogjuk tekinteni és akkor jobban fogjuk méltányolni az emberek, népek, fajok szerepét és a különböző irányok sajátságos jelentőségét.

A most élő kultúrnépek is csak fokozatosan jutottak el jelenlegi műveltségi állapotukhoz. Fejlődésüket befolyásolta más népekkel való érintkezésük s azokkal való keveredésük. Egyik-másik népből, társadalomból esetleg még hiányoztak bizonyos hajlamok és képességek, melyekre neki az élet harcaiban szüksége volt, hogy helyét megállhassa.

A népek vándorlása, egymásba szivárgása, keveredése hézagokat töltött be, fogyatékoságokat szüntetett meg és hozzájárult egyedek, népek keletkezéséhez, önállóságuk kialakulásához.

A zsidóságnak is szerepe van a népek életében, fejlődésében, a zsidóság is szellemi és erkölcsi folyamatokat indít meg és egészít ki.

A nyugatrómai birodalom fönnállásának utolsó századaiban új, töretlen erejű népek lépik el Európát. Megindul a gótok, germánok, szlávok, hunok, avarok, magyarok, majd a törököknek

Európa felé vándorlása, megkezdődik a régi nyugatrómai és később a keletrómai birodalom romjain az új meg új államok alakulása.

Az új országok lakossága kezdetben főleg földműveléssel, állattenyésztéssel, halászáttal, vadászattal foglalkozott. A római birodalom bukásával az állami életnek és az eddigi kultúrának tényezői meggyöngültek, részben megsemmisültek, az ipar és kereskedelem tönkrement. Az új államok megerősödésével, a szellemi és erkölcsi állapotok szintjének emelkedésével újra bekövetkezik a társadalom újabb rétegződése, az ipar és kereskedelem fellendülése, a tudomány és művészet ápolása és szükség van a társadalom, az állam különböző osztályainak, összehangzott vezetésére és irányítására. A zsidóság szerepe és befolyása az ókorban elsősorban szellemi és vallási téren mutatkozik, később pedig a zsidó nép szétszóródásával a római birodalom helyén keletkező új országok közigazgatási és kulturális fejlődésének előmozdításában nyilvánul meg.

A népvándorlás és a sok háború virágzó szellemi, kereskedelmi gócpontokat tett tönkre, melyek a görög és római kultúra bukásával nagyrészt elpusztultak. Az elhanyagolt kereskedelmi tevékenységet, mielőtt a nyugalom helyreáll, a zsidók újra megkezdik, a kereskedelmi összeköttetések szálait újra fonogatják és az elernyedett közgazdasági életbe új lendületet visznek. Az egész világon szétszórt, ide-oda vándorló zsidóság mindjobban elsajátítja azokat a képességeket, melyek a kultúra fejlődését nagyban előmozdító kereskedelemhez szükségesek.

Mint fentebb már említettem, a zsidóság már Jézus Krisztus születése előtt is az akkor ismert világ minden részében szét volt szórva. Csak kisebb része lakik Palesztinában, nagyobb része akkor már a perzsa, babilon, macedón és később a római birodalom tartományait lakja. Ahol a római légiók megjelennek, ott rövidesen zsidók is letelepednek. Fokozzák a vallásos érzést, közreműködnek a görög-római kultúra vívmányainak fejlesztésében, megélelénkítik a gazdasági életet. A zsidóság magasabb erkölcsi és szellemi színvonalon állt, mint a rómaiak által leigázott barbár népek. Vallási felfogásuk a hódító görögök és rómaiak vallásánál is tisztább, bensőbb, mélyebb.

A kereszténység keletkezésével és terjedésével és később a népvándorlással meginduló új, vajúdo korszakban szintén szükség van a zsidóságnak fönt vázolt szerepére és tevékenységére. Gallia, Hispánia és Germania területén keletkező nagy államokban a zsidóság mindenhol a kialakuló közgazdasági és kulturális életnek hatalmas tényezője. A Pirreneusi félszigeten, annak a rómaiak által történt meghódítása óta különösen nagy jelentőségre tesznek szert. Egyes történelmi feljegyzések szerint, Jeruzsálemnek Pompeius alatt történt második elfoglalása vitán körülbelül 80.000 zsidó foglyot telepítettek le Hispániában. E területen, mint

tudjuk, hatalmas, virágzó államok keletkeznek és az uralomban rómaiak, gótok, arabok váltják fel egymást.

A gótoknak Krisztus születése után 711-ben Xeres de la Frontéra mellett történt véres leverése után a félsziget nagy részt arabok foglalják el és ez azt eredményezi, hogy a félszigeten mohamedánok, keresztények és zsidók vallási szelleme kerül egymással érintkezésbe. A héber, spanyol és arab nyelvet beszélő zsidóság már nyelvismereténél fogva is alkalmas arra, hogy a keresztény és mohamedán kultúrvilág érintkezését, szellemi javainak kicserélődését lehetővé tegye.

A spanyol zsidóságnak ezt a nagy szerepét a kereszténység, sőt az emberiség szempontjából is üdvös dolognak kell tartanunk. Egyrészt azért, mert a gótok leverésével az a veszély fenyegette Európát, hogy a vad fanatizmussal előretörő mohamedán világ elárasztja és megsemmisíti a kereszténységet, amint ez Ázsia és Afrika nagy részeiben, később pedig Európában a Balkán-félszigeten megtörtént, másrészt pedig azért, mert a zsidóság az egymással szembenálló keresztény és mohamedán kultúrvilágba belevitte az emberiség közös érdekeinek tudatát és így bizonyos tekintetben a kereszténység befogadására előkészítette a talajt.

A zsidóság lett közvetítője az arabok és spanyolok idővel kifejlődött szellemi kapcsolatának. A Pirreneusi félszigeten keletkezett apróbb keresztény és arab államok kormányzásában és közgazgatásában, a tudományban, művészetben és általában a szellemi életben a zsidóság tevékeny részt vett. A Pirreneusi félsziget államainak uralkodói ezért gyakran zsidó embereket küldenek más országokba követeknek. Itt vázolt tevékenységük mindenestre hozzájárult az ellentétek enyhítéséhez, a gyűlölet csökkentéséhez.

Tudjuk a történelemből, hogy a zsidóság helyzete Spanyolországban és Portugáliában idővel egyre rosszabbodott. Az arabok, akik a zsidósággal szemben sokkal türelmesebbek voltak, mint a keresztény spanyolok, mindinkább visszaszorultak és végül kénytelenek voltak a félszigetről kitakarodni. Már az arabok kiűzetését megelőző évtizedekben is a mindjobban megerősödő Spanyolországban és Portugáliában rettenetesen sanyargatták a zsidókat. Behozták az inkvizíciót, mely a zsidóság között véres kegyetlenséggel dühöngött. A zsidóság egy része, hogy életét megmentse, áttért a katolikus vallásra. Akik ezt megtenni vonakodtak, vagy máglyára kerültek, vagy kénytelenek voltak vándorbothoz nyúlni. A XV. század végén és a XVI. század elején a zsidóság végleg kiszorult a Pirreneusi félszigetről és a világ minden táján szétszóródott. Nagyrésze Törökországba menekült. A jelenleg a Balkánon élő spanyolul beszélő zsidók, a „szefárdok” utódai ezeknek a menekülteknek.

A zsidók történetének fényes, de egyúttal gyászos lapjai azok, melyek a spanyol és portugál zsidóság változatos, viszontagságos sorsát tárgyalják. Talán egész másképp alakult volna a zsidóság

helyzete és a kereszténységhez való viszonya, ha a nagyszámú, magas kultúrfokon álló spanyol és portugál zsidóság fejlődésének útja nem szakadt volna meg, ha a folytonos üldözés, erőszakos térítés, kiűzetés nem mélyítette volna ki még jobban a zsidóság és a kereszténység közti ellentéteket.

Helyesen emeli ki Hemann „Die Geschichte des Jüdischen Volkes seit der Zerstörung Jerusalems” című művében, hogy a spanyol zsidók tragédiája különösen azért megkapó, mert náluk virágzó, külső és belső fejlődés és emelkedés után következett be az irtózatos bukás. A jólétben élő, tekintélyt élvező, közigazdaságban, tudományban, politikában, irodalomban kimagasló spanyol zsidóság mindent elvesztett, irtózatos szenvedések zúdultak rá, hontalanná lett és így a zsidóság szellemileg legfejlettebb részének befolyása megszakadt.

Nagyon tanulságos ránk nézve a Pirreneusi félsziget zsidóságának története. A krisztusi eszme bukását kell látnunk abban a magatartásban, amelyet Spanyolországban, Portugáliában a zsidóság ellen tanúsítottak. Mindez megnehezítette a kereszténység és zsidóság egymáshoz való közeledését. A Pirreneusi félszigeten lakó zsidók századokon át vezető szerepet vittek a zsidóság közt. Műveltségi állapotuk, vagyoni és társadalmi helyzetük, fejlettségénél, a keresztény és mohamedán világgal való kapcsolatauknál fogva különösen alkalmasak lettek volna arra, hogy a zsidóság egyetemének a keresztény eszméhez való közeledését előkészítsék. A lejátszódott véres események azonban, melyek a Pirreneusi félsziget nagyszámú zsidóságának úgyszólván teljes pusztulására vezettek, századokra vetették vissza a keresztény eszme terjedésének lehetőségét.

Az inkvizíció ideje alatt százezrek pusztultak el, kiket máglyára, börtönre ítélték, százezreket kényszerítettek a kereszténységre való áttérésre és százezreket űztek ki az országból. A kiűzöttek nagyrésze szintén elpusztult éhhalál, járvány folytán és mert sokan azok közül, kik Északafrikába menekültek, ott rabszolgaságra kerültek. Hemann szerint a Spanyolországból 1492-ben kiűzött zsidóság száma legalább 300.000-re tehető, más történetírók szerint sokkal többre, sőt vannak olyan feljegyzések is, hogy a kiüldözött zsidók száma 800.000-re rúgott. Ez csak a kiűzetés évének statisztikája, ezt megelőzőleg évtizedeken át dühöngött az inkvizíció és ezrével szedte áldozatait.

A Közép- és Keleteurópában keletkezett országokban, különösen Lengyelországban, Magyarországon, később Oroszországban, úgyszintén Törökországban idővel szintén nagyszámú zsidóság telepedett le. Ezekben az országokban századokon át úgyszólván teljesen hiányzik a kereskedő- és iparososztály, s ezért állandóan magukba fogadnak idegen nyelvű és fajú embereket (nem csak zsidókat), hogy az ország közgazdasági fejlődését előmozdítsák. Bizonyára ilyen állampolitikai szempontok is irányadók

voltak abban, hogy ezekben az országokban hosszú időn át meg-
lehető türelmesség nyilvánult meg a zsidósággal szemben.

Messze vezetne, ha a zsidóságnak az európai és Európán kí-
vüli országokban való szereplését, történetét, a közgazdaságra
való befolyását itt részletesen tárgyalnám. Reánk nézve csak an-
nak a ténynek a kidomborítása bír jelentőséggel, hogy a zsidóság
tevékenysége az illető államok fejlődésének és különösen közgaz-
dasági helyzetének kialakulása és megerősödése szempontjából
bizonyos szükségletnek felelt meg.

Werner Sombart „Die Juden und das Wirtschaftsleben”
című művében kimutatja a zsidóságnak az európai, később az
amerikai, valamint a többi világrészek közgazdaságára való nagy
áldásos befolyását.

Kimutatja, hogy mindenhol, ahol a zsidóság letelepedik, köz-
gazdasági fellendülés következik be, ahonnét őket kiűzik, nyom-
ban rosszabbodnak az állapotok. „Mint a nap vonul el Izrael
Európa fölött. Ahol megjelenik, új élet fakad, ahonnan távozik,
elsorvad minden, ami eddig virágzott.” Úgy Werner Sombartnak,
mint egyéb kiváló történetírónak fejtegetései csak megerősítenek
bennünket az itt hangoztatott álláspontunkban.

A virágzó Spanyolország a zsidók kiűzése után rövidesen
hanyatlani kezdett. Megszabadult zsidó fajú lakosságától, de egy-
úttal lebukott arról a magas polcra, amelyen ezelőtt állott és a
politikai hatalom más országra szállott át. A Spanyolországból
kiűzött zsidóság egy része Hollandiába menekült és rövidesen
Hollandia, illetve Hollandia egyes városai lettek a világkeres-
kedelem gócpontjai. A spanyolok épp a zsidók kiűzésének évé-
ben fedezték fel Amerikát. E világrész fölfedezése közgazdasági
szempontból óriási jelentőséggel bírt, de a spanyolok nem hasz-
nálták már ki, túlságosan elgyöngültek és a zsidóság kiűzése
folytán elvesztették lakosságuknak azt a részét, amely hivatva
lett volna az újonnan megnyílt közgazdasági lehetőségeket ki-
aknázni.

Werner Sombart felsorolja azokat az országokat, illetve vá-
rosokat, melyek hihetetlen módon föllendültek, mikor a más-
honnán elűzött zsidók ott letelepedtek. Sok nagy előrelátó állam-
férfi szintén belátta ezt. II. Bajazet török szultánról egyes tör-
ténetírók feljegyzik, hogy amikor birodalmában a Spanyolorszá-
gból kiűzött zsidók egy része letelepedett, gúnyos örömmel így
kiáltott fel: „Fernandot okos királynak mondják, őt, aki országát
szegényre, minket pedig gazdaggá tett!”

Nem akarom e történelmi visszapillantást folytatni. Ránk
nézve nem az bír fontossággal, hogy az oknyomozó történet a
zsidóság kiűzése és más országokban való letelepedése közt
egyrésről, másrésről az illető országok és városok közgazdasági
helyzetének rosszabbodása, vagy fellendülése közt milyen össze-
függéseket állapít meg, hanem az a szomorú tény, hogy a zsidó-
sággal való ez a bánásmód Jézus Krisztus fenkölt tanításának

súlyos megsértését és ezáltal az igazságnak és Isten országa terjedésének hátráltatását jelenti.

A zsidóság ellen emelt vádak között elég sűrűn szerepel az, hogy az egyes országokban élő zsidóknak hazájukkal való érzelmi kapcsolata gyakran nagyon gyöngé és túlságos mértékben keresik a saját hazájukkal való viszonyt elhomályosító nemzetközi összeköttetéseket.

Ha a zsidóságnak az őt befogadó népekhez és országokhoz való viszonyát meg akarjuk érteni, szintén figyelembe kell vennünk mindazokat a körülményeket, melyek a zsidók magatartására, gondolkodására befolyással vannak. Természetes, hogy a zsidó népnek helyzete, évszázadokon át való elnyomtatása, a közte és a keresztény népek között fennálló korlátok befolyással voltak az államhoz és az állami hatóságokhoz való viszonyára.

Az állam által elnyomott néprétegek semmi esetre sem viselkednek a köz iránt olyan ragaszkodással, mint azok, melyeket az állam oltalmazó szárnyai alá vesz s melyek részesei az államnnyújtotta jogoknak. A rabszolga, a jobbágy nem vonzódik úgy ahhoz a közösséghez, mely őt alacsonyabb sorba taszította, mint a kiváltságokban részesült szabad ember, vagy nemesi osztály. A jobbágyság és a rabszolgaság a legtöbb esetben alacsonyabb szellemi nivót jelent, még pedig a közösség hibájából. Az alacsonyabb szellemi állapot pedig megnehezíti a közgazdasági kapcsolatoknak, az állam erkölcsi tartalmának és az egyesekre való nagy jelentőségének átértését és megértését.

Az itt elmondottak a zsidóságra is vonatkoznak.

A zsidó ember, akinek közjogi helyzete bizonytalan volt és az országokban való letelepedése, ottmaradása sokszor tisztán a földesúr, vagy hatóságok önkényétől függött, az a zsidó ember, ki gyakran máról holnapra kénytelen volt lakóhelyét változtatni, hazáját otthagyni és úzött vadként egyik országból a másikba menekülni, — az államot, a felsőbbiséget, a hatóságokat nem fogadhatta be oly szeretettel szívébe, mint az az állampolgár, akinek az államhoz, a helyhatóságokhoz való tartozása kétségtelen és aki a legteljesebb jogoknak részese volt.

Ahol a zsidóság megélhetését nem nehezítették meg és őt emberi méltóságában sértő rendszabályokkal nem alacsonyították le. ott ki is fejlődött a hazához, a felsőbbiséghöz való ragaszkodásnak érzete. Látjuk, hogy a zsidóság a gettóból való kiszabadulása, politikai egyenjogúsítása óta szakított az elzárkózás szellemével és mindenütt tanújelét adja annak, hogy igenis tud ragaszkodni ahhoz az államhoz, melynek tagja.

De a zsidóság hazafias érzelmeinek, az államhoz való viszonya bensőségének és természetének meghatározásánál a föntmár többször említett körülményt, egyoldalú társadalmi tagozatát is figyelembe kell vennünk. A keresztény lakosság sorsa, élete a földhöz volt kötve. Hagyományai, szokásai, társadalmi berendez-

kedése ahhoz fűzték. A zsidóságnál erről nem lehetett szó, hiszen ingatlanok, földbirtokoknak szerzésétől, a földműveléssel és azzal kapcsolatos és rokon munkakörökkel való foglalkozás lehetőségétől hosszú ideig meg volt fosztva. A földműves keresztény embernek, akár egyszerű pórról, akár bérlőről, birtokosról volt szó, nem kellett oly gyakran költözködni, költözködési szabadsága részben meg is volt kötve (jobbágyság). A zsidó ember állandóan akarata ellenére ide-oda vándorolt és így a földhöz, a lakóhelyhez való ragaszkodása nem is volt és nem is lehetett annyira kifejlődve, mint az azokkal mindenféle vonatkozásban összekapcsolt keresztény polgártársában.

A legtöbb országban évszázadokon át az alkotmány kiváltásaiban csak a föld birtokosa részesült, közjogi állása és joga sítványainak mértéke sok helyen a földbirtoktól, annak mennyiségétől függ. Sok országban a földbirtokkal nem bíró iparos és kézműves osztály, a városi lakosság kisebbjögű polgárainak számít, mint a földbirtokos. Az ingatlanvagyonnak, a földművelésnek az emberek társadalmi helyzetére is nagy a befolyása. Ezek a viszonyok csak később, az állami élet kibontakozásával, az ipar és kereskedelem felvirágzásával, jelentőségük felismerésével, nagyobb városok, céhek keletkezésével szűnnek meg, illetve módosulnak fokozatosan.

Ez a fejlődés azonban egyelőre a zsidóságra nincs kihatással. A zsidóság itt vázolt helyzete, foglalkozásának egyoldalúsága, nyugtalan élete, hajszoltsága alkalmasak voltak az országhoz való viszonya és vonzódása felől táplált egyoldalú vélemények kialakulására. De kétségtelen, hogy ezek a vélemények nem igazságosak. Sokszor zavarjuk össze az okot az okozattal.

Igazságtalan dolog azt a vádat emelni valamely nép ellen, hogy nem szereti a földet, amelyen született, mikor nem ismerjük el a röghöz való jogát, mikor megfosztjuk attól a lehetőségtől, hogy fejlessze azt a kapcsolatot, mely szükségképpen előáll a föld és az azt megművelő ember közt.

Az a körülmény, hogy a zsidóság kereste a nemzetközi összeköttetéseket és hogy erősen ki volt benne fejlődve a kereskedelmi szellem, még nem jelentette azt, hogy hiányzott belőle a hazafias érzés és az állammal való erkölcsi kapcsolatok eszményi felfogása.

A zsidóság nem anyagi hajlamainál fogva fejtett ki évszázadokon át egyoldalú gazdasági tevékenységet, hanem tőle független körülmények folytán, mert erre szorították, mert nem engedték meg neki, hogy szabadon válassza meg pályáját, hivatását.

A középkori kezdetleges közgazdasági viszonyok mellett tőkének szerzése, igénybevétele sok-sok nehézségbe ütközött. Bankok, pénzintézetek akkor még nem voltak, a hitelszükségletek kielégítéséről az állam akkor még nem gondoskodott. Csak természetes, hogy az egyéb foglalkozásoktól eltiltott, gettóba zárt, ide-oda hajszolt zsidóság, mely állandóan ki volt téve annak a veszélynek, hogy az ország területéről kiutasítják, a gyorsabb mozgékony-ság

got, helyváltoztatási lehetőséget nyújtó kereskedelemre és pénzügyletekre vetette magát. A hitelügyletek lebonyolítása a nemzetközi forgalomnak és piacnak áttekintését teszi szükségessé és előfeltétele, hogy a kereskedelemmel, pénzügyletekkel foglalkozóknak mindenhol meg legyenek az összeköttetések, hogy nemcsak saját kis területük viszonyait, hanem a nemzetközi viszonyokat is ismerjék. A zsidóság szétszóródásánál, az egész világon való elterjedésénél fogva rendelkezett ezekkel az ismeretekkel és összeköttetésekkel. Maga az a körülmény, hogy a zsidók fölött folyton az országból való kiűzetés Damokles kardja lebegett, értethetővé teszi, hogy inkább olyan megélhetést kerestek, mely mellett a vagyon hirtelen értékesítésének kisebb az akadálya. Ha érezték, hogy a kiűzetés veszélye fenyegeti őket, inkább gondoskodhattak tőkéjüknek, vagyonuknak elhelyezéséről, megmentéséről, mintha helyhez kötött, gyorsan nem változtatható foglalkozásuk lett volna.

Hogy a zsidóság gazdasági fejlődése és elhelyezkedése így alakult, az tehát egyrészt a keresztény államok kormányainak és népeinek korlátozó intézkedéseire vezethető vissza, másrészt pedig arra, hogy a zsidóság helyzete, szétszórtsága, nemzetközi összeköttetései különösen alkalmassá tették arra, hogy a népekre nézve szükséges ezt a gazdasági szerepet betöltse. Éppen ezért nem szabad e tényeket elfogultan, részrehajlóan elbírálnunk. Nem szabad e jelenségeket úgy beállítanunk, mintha a zsidóság szív- és érzés nélküli, kiuzsorázó, a keresztény tömeg pedig kiuzsorázott lett volna. Ez igazságtalan, a politikai helyzetet, a társadalom viszonyait figyelmen kívül hagyó, egypoldalú megállapítás.

A zsidóság gazdasági tevékenysége ellen emelt kifogások és vádak már azért sem helytállóak, mert a zsidóságnak ez a magatartása és tevékenysége egyenest a népek, az államok szükségletének és kívánságának felelt meg. Hisz szükség volt erre a tevékenységre.

Se szeri, se száma az erre vonatkozó történelmi bizonyítékoknak. A középkorban sok város versengett azért, hogy falai között a zsidóság letelepedjék, mert azoktól várták az állami élet mentéhez szükséges gazdasági fellendülést. Jellemzésül egy-két példát hozunk fel:

1550-ben a velencei szenátus elhatározta, hogy a marranokat, vagyis a kényszer útján keresztényekké lett zsidókat, akik azonban továbbra is titokban a zsidó vallás előírásai szerint éltek és akik zsidóknak érezték magukat, a városból kiutasítja és hogy a velük való kereskedést megtiltja. Erre a város keresztény kereskedői kijelentik, hogy ez az ő anyagi romlásukat vonná maga után és ha a városi tanács megmarad határozata mellett, ők maguk is vándorbothoz kénytelenek nyúlni.

Mikor 1549-ben a császár az Antwerpenben letelepedett zsidóknak adott szabadságlevelet vissza akarja vonni, a város vezetősége kérvényezi a határozat végrehajtásának felfüggesztését,

mert ez a városnak és országnak romlását vonná maga után. Sok helyen, ahol a zsidóságot elűzték, rövid idő múlva megint visszahívták őket.

Ha valamely népről, fajról, világnézetéről véleményt akarunk mondani, történetének mindenféle változatos megnyilvánulását figyelembe kell vennünk, valamint azokat a körülményeket is, melyek között élt. Egyes embert sem ítéltünk meg, ha csak egyegy ténykedését, tulajdonságát nézzük. Lehet, hogy valaki mint kereskedő nagyon nézi saját hasznát és arra törekszik, hogy tevékenységének mindig meg legyen a kellő anyagi ellenértéke, hogy működése nyereséggel járjon, gazdaságos legyen, hogy vállalatai jól sikerüljenek. Magánéletében viszont nagyon bőkezű, adakozó, családjához ragaszkodó, barátaival szemben nagylelkű; esetleg sokat költ jó könyvekre, irodalomra, segít másokon, kik nála rosszabb anyagi helyzetben vannak. Nagy hiba volna ilyen körülmények közt az illető kereskedőről azt a lesújtó véleményt mondani, hogy materiális gondolkodású. Ilyenkor összegeznünk kellene az ő egész tevékenységét, működését, mindenféle ténykedését és csak akkor mondhatunk felőle véleményt.

A népek, fajok életében is így van ez. Ott sem szabad az illető nép, vagy faj egy-egy megnyilvánulása alapján összefoglaló véleményt mondanunk. A zsidóság sok olyan vonását, sajátosságát állapíthatjuk meg, melyek nagyon is ellentmondanak annak a föltevésnek, mintha a zsidó nép túlságosan anyagi gondolkodású volna.

A zsidó nép mindig nagy mértékben gyakorolta a jótékonykodást, a betegeknek, szegényeknek, özvegyeknek, árváknak istápolását. Intézményeket létesített, amelyekkel az árvánmaradt gyermekekről és a támasznélküli özvegyekről gondoskodott. Maga az a jelenség, hogy a zsidó nép állandóan búvárkodott a bibliában, a talmudban (Mohamed, az izlám alapítója a „könyvek népének” nevezte a zsidókat), hogy ez a búvárkodás úgyszólván mindenkire vonatkozó parancs, a legeszményibb életfelfogásra mutat. A zsidó nép legerősebb sanyargatása idején is görcsösen ragaszkodott szeretett tórájához. A zsidó ember szószerint vette a bibliának azt a parancsát: „... és szólj ezekről, mikor a te házában ülsz, vagy amikor úton jársz és amikor lefekszel és mikor fölkelsz .. .” (Mózes 5, 6—7.)

A hívő zsidó ember nem kenyérkereset céljából folytat hit-tudományi tanulmányokat, hanem azért, hogy Istennek akarátát és törvényét mindenben megismerhesse és teljesíthesse. Erős hite és felbuzdulása vitte a gettó ifjúságát és viszi még most is az orthodox zsidóságot arra, hogy éjjelt nappallá téve foglalkozzék a tannal. Az az ember, aki a tórával nem foglalkozik, azt nem ismeri, az ú. n. „am hoorec”-et a közfelfogás úgy szellemi, mint erkölcsi tekintetben alacsonyabbrendűnek tekinti. Ez a tanulni- és tudnivágyás eredményezte, hogy a zsidóság átlagos szellemi szín-

vonala általában magasabb volt, mint a többi népé. Írni, olvasni nem tudó egyén a zsidóság közt a múltban is kevés volt és jelenleg is ritkaság. Az orthodox zsidó gyermek vallási nevelése már nagyon korán kezdődik és a tanulás és tanítás tulajdonképpen soha be nem fejeződik. A felnőttek épp úgy járnak iskolába, mint a gyermekek; a felnőtt hívő zsidó ember is minden szabad idejét a tanulásnak tartozik szentelni. A zsinagóga, az imaház egyúttal iskola is és jellemző, hogy a német zsargont beszélő zsidóság közt a templomot „schul”-nak nevezik, hisz a templomban a tulajdonképeni isten tisztelet után állandóan vallási tárgyú előadásokat is tartanak.

Ha áll is az, hogy a zsidó emberben sokszor erősen nyilvánul meg a vagyongyűjtésnek hajlama, nem szabad felednünk, hogy a zsidó ember, mint az eddigiekben már ismételtelen kifejtettük, egyenest rákényszerült a pénznek, vagyonnak gyűjtésére. Figyelembe veendő továbbá az, hogy a zsidó ember nem éppen kapzsiságból gyűjti a pénzt, hanem azért, mert józanéletű és mert benne a takarékoságnak — a közösség szempontjából is kívánatos — hajlama ki van fejlődve. Pénzét nem mulatozásra, ivásra, alantasszenvedélyek kielégítésére használja fel, hanem bizonyos tekintetben idealizálja a Mammont. Rendkívül erős családi érzésénél fogva keresetét, pénzét családjára, gyermekeire fordítja s mindenképen azon van, hogy hozzátartozói előmenetelét és boldogulását előmozdítsa.

A zsidó ember, ha saját és családja megélhetését biztosítani akarta, nem látott más eszközt, mint hogy pénzt pénzre halmozzon és mindenféle, esetleg a nép előtt kevésbé rokonszenves hitel- és pénzügyletekkel, bérletekkel, vállalkozásokkal foglalkozzék, például, hogy pálinkát áruljon, házaljon. De ez az elfoglaltsága és üzérkedése nem töltötte be teljesen életét. A földi kincsek mellett mennyei kincsek gyűjtésére is gondolt és képes volt a világ hívságos zaját és szórakozását kerülve, mélységes hittel és lelkesedéssel a tórában merülni el.

A zsidó ember, aki az évszázadok folyamán a rögtől elidegenedett s gazdasági érvényesülésében korlátozva, a közügyek viteleiből pedig kirekesztve volt, hajlamosabb volt mindennemű, gyakran még kevésbé reális gazdasági vállalkozásokra, mint a földművelésben, kézművességben és közéletben nyugodtabb megélhetést találó keresztény ember és évezredekén át az volt a helyzet, hogy a zsidóság kevés fizikai és sok szellemi munkát végzett. Mindez befolyással volt testi és lelki képességei és bizonyos egyoldalú szellemi beállítottsága kifejlődésére.

Ezért nagyon helyesen teszik a zsidóság vezetői, ha a zsidó népet megint vissza akarják vezetni az emberiség ösfoglalkozásához s rá akarják szoktatni a földműveléssel járó tevékenykedésre. A földnek művelése, a fizikai munka végzése a szabad természet szeretetéhez és megbecsüléséhez fog vezetni és a zsidó nép a tel-

mészet szemléletében mélyebb lelki odaadással halad majd előre Isten akaratának szolgálatában.

Abból a körülményből, hogy a különböző országokban lakó zsidóság egymás sorsa iránt érdeklődést tanúsít s egymással kapcsolatot keres, szintén nem szabad a rossz értelemben vett nemzetköziség vádját kovácsolni. A keresztény népek is összefogtak s most is összefognak, mikor közös hitbeli érdekeikről van szó. Az egyetemes emberi közös érdekek és kultúrzsükségletek föl ismerése a különböző országok polgárait mindinkább bizonyos irányú együttműködésre ösztönzi. E jelenséget minden téren megfigyelhetjük. Ez az együttthaladás csak javára válik az emberiségnek és semmiképen sem jelenti a szűkebb közösségi kapcsolatnak háttérbe szorítását. Az érzelmeknek, hajlamoknak, érdekeknek és lelki irányoknak sokfélesége mellett megvan az emberekben az a képesség, hogy adott esetben az emberiség egyetemét érintő kérdésekben találkozzanak anélkül, hogy ez egyéni sajátságaiknak, különállásuknak föladását jelentené.

A nagy háborút követő években némely országban elhangzott az a vád is, hogy a zsidóság a háborús véráldozatokból nem vette ki részét oly arányban, mint a keresztény lakosság.

Az itt tárgyalt hitbeli problémák szempontjából ez alárendelt jelentőségű kérdés. Mégis érintem, mert a támadások folytán megindult pro és kontra hadakozás szintén alkalmas a zsidóság és kereszténység közti jóviszony megbontására és a zsidóság keresztény irányú hitbeli fejlődésének megnehezítésére. A háborús veszteségek statisztikájának időközben történt összeállítása kimutatta, hogy a vádoknak nem igen van alapjuk. De még abban az esetben is, ha az tűnnék ki, hogy a zsidóság háborús vérvesztése itt-ott kisebb, mint a keresztényeké, ez sem jelentené azt, hogy helyesek azok a következtetések, amelyeket az antiszemiták e körülményekhez fűznek. Ezt a tényt is, úgy mint az egyéb vád alapjául szolgáló körülményeket tárgyilagosan, ok és okozat összehasonlításával kell nézünk.

A harci szellem, a hadakozási kedv kisebb-nagyobb foka legtöbbször a faj fizikai alkatától s egészségi állapotától függ. Kétségtelen, hogy a zsidó faj fizikailag gyengébb és testi munka kifejtésére kevésbé alkalmas, mint azok a keresztény népek, melyek között él. Ennek magyarázata nagyon egyszerű. A zsidóság szétszóródása, politikai önállóságának elvesztése miatt már több évezred óta úgyszólván nem foglalkozott hadakozással, vadászattal, földműveléssel, testet erősítő fizikai munkával. De nem is foglalkozhatott, hiszen nem engedték, hogy földbirtokot szerezzen, hogy a föld megművelésében az ingatlan megszerzésének lehetősége és reménye által serkentett jókedvvel — résztvegyen. Elnyomatása és kényszerű ide-oda vándorlása folytán megélhetése túlnyomólag a kevesebb erő kifejtést igénylő szellemi tevékenységgel volt csak biztosítható. A zsidóknak szellemi fejlettsége és az a körülmény, hogy a legtöbb országban közöttük aránylag sokkal

kevesebb az írni-olvasni nem tudó, egyúttal azt eredményezi, hogy inkább alkalmasak irodai, szellemi munka elvégzésére, mint a keresztények és így ez a körülmény is hozzájárulhatott ahhoz, hogy a zsidóság a háborúban aránylag percentualiter kisebb mérvben vett részt a frontszolgálatban.

De egyébként is semmikép sem lehet eldöntöttnek venni, hogy a háborúskodásra való hajlam hiánya valamely nép, faj erkölcsi fogyatékoságát és hogy fordítva, a harci szellemnek vad lobogása minden körülmények között az illető nép erkölcsi állapotának magas színvonalát jelentené.

A holland nép bizonyára nem olyan harcias szellemű, mint az albán, de azért helytelen lenne ebből azt következtetni, hogy a holland faj alacsonyabb rendű.

A harci szellemnek, a harcban való rátermettségnek csökkenése általában a kultúra fejlődésével járó jelenség. A kultúrnemzet fiában általában kevesebb a hadakozási, fosztogatási vágy, mint a vad emberben. Ez nem a kultúrember fogyatékosabb fizikai és erkölcsi erejének és gyávaságának következménye, hanem éppen magasabb értelmi és erkölcsi színvonalának, fegyelmezett-ségének és felebarátja iránt érzett szeretete nagyobb fokának a folyománya.

Az antiszemitizmus és fajvédelem szítói sokszor kétségbe vonják a zsidó ember üzleti tisztességét. Azt állítják, hogy üzleti ügyeinek lebonyolításában sokszor lazább erkölcsi felfogást mutat, mint a keresztény ember, hogy a hitelezési csalás, uzsora, hamis bukás és ezekkel rokon bűncselekmények elkövetői között aránytalanul sok a zsidó. E vádak tekintetében is áll az, amit főntebb már kifejtettem. Ha igazságosak akarunk lenni, nem szabad általánosítanunk, hanem a jelenségeket a maguk összefüggésében, az okozatokat az azokat előidéző okokkal együtt kell vizsgálnunk.

A büntetőjog megállapítása szerint a bűncselekmények keletkezése és gyakorisága különböző tényezőktől függ. Az emberrel vele született hajlamokon kívül a nevelésnek, környezetnek, foglalkozásnak, vagyoni állapotnak, művelődési foknak is nagy a befolyása a bűnözési hajlam kifejlődésére és e hajlam cselekményekben való megnyilvánulására. De éppen azért, mert az emberek gondolkodásán, erkölcsi felfogásán és egyéni hajlamán kívül eső tényezőknek is nagy a jelentősége, óvatosoknak kell lennünk, amikor népekről, fajokról, társadalmi osztályokról, vallásfelekezetekről mondunk összefoglaló véleményt.

A falusi földművesnek bűnözési hajlama más irányú, mint a vele ugyanazon fajhoz, vallásfelekezethez tartozó, másfoglalkozású városi lakosé. A városi és falusi lakosság egyes csoportjai közt is nagy eltérés van, aszerint, hogy gazdagról, szegényről, fiatalról, idősebből stb. van szó. Mindegyik csoport leginkább azokat a bűncselekményeket követi el, melyeket a ráható különleges tényezők kiváltak. A zsidóság ellenségei ezt a tudomány

által megállapított, magától értetődő törvényt ártani akaró irányzatos célzattal állítják be.

A fõnt elõadottak figyelembevételével bármilyen fajra, csoportra, népre rá lehet bizonyítani bizonyos irányú bûnözési hajlamot, hisz mindegyik a többitõl elütõ viszonyok között, más-más környezetben folytatja le életét.

A zsidóság évezredek óta túlnyomórészt pénz- és hitelügyletekkel, kereskedelemmel és ezekkel rokon szellemi munkával foglalkozott. Természetes, hogy e pályán több képességet és ügyességet tud kifejteni, nagyobb gyakorlatra és szakismeretre tesz szert, de másrészt az is természetes, hogy sűrûbben követi el azokat a bûncselekményeket, melyek e pályákon elkövethetõk, melyekre e foglalkozás alkalmat ad, mint a lakosságnak e foglalkozástól távolabb álló része. Viszont a testi épség ellen elkövetett bántalmazások, késelesek, gyilkosságok elkövetõi csak csekély mértékben zsidók. Ugyanez az eset sok egyéb vagyoni elleni bûncselekmény, például lopás, rablás, gyújtogatás stb. tekintetében. A bûncselekmények egyik fajánál tehát a bûnözési statisztika a zsidóságra nézve kedvezõtlen és a keresztény lakosságra kedvezõ, másik fajánál pedig fordítva áll.

A legtöbb bûncselekményt ittas állapotban követik el az emberek. Minthogy a hívõ zsidóság józanéletû és aránylag kevés szeszes italt fogyaszt, a részegségben elkövetett bûncselekmények ritkák nála. Úgyszintén ritkábbak az orthodox hívõ zsidóságnál — puritán erkölcsi felfogásánál fogva — a nemi erkölcs ellen elkövetett bûncselekmények.

Teljesen távol áll tõlem, hogy e szembeállítását a nemzsidó népek kedvezõtlen megítélésének alapjául használjam föl. Céлом csak az, hogy ezzel is rámutassak arra, milyen fontos, hogy a dolgok különbözõ oldalát mérlegeljük.

Ha valamely nép, faj, vallásfelekezet, csoport tekintetében alkotott véleményünkben tárgyilagosak akarunk lenni, a plusznak számító elõnyös erkölcsi megállapítást is figyelembe kell vennünk és nemcsak az erkölcsi fogyatéknak számító nemleges tételt.

Nem akarom természetesen azt állítani, hogy nincsenek faji vonások, erények és hibák. Az emberekbõl gyakran ütköznek ki faji gyarlóságai. De épp azért, mert minden fajnak vannak hibái, helytelennek tartom túlzott, célzatos emlegetésüket. A faji hibák, vonások ugyanolyan szempont alá esnek, mint az egyéni hibák és gyarlóságok és ugyanúgy kell õket elbírálnunk. E hibák kizárólag az emberi szívnek Jézus Krisztus hirdette megújodása által fognak eltûnni. A megújodásnak azonban kölcsönösnek és általánosnak kell lenni. Nemcsak azokban kell bekövetkezni, akiket megítélünk, akirõl véleményt mondunk, hanem azokban is, akik másokról véleményt mondanak. Általános emberi gyarlóságunknál fogva hajlunk arra, hogy önmagunkat mintegy a természet középpontjának tekintsük, hogy magunkat jobbnak, hibátlanabbnak lássuk, mint embertársainkat. A bennük látott

egyéni vonásokat gyakran hibáknak, hátrányos tulajdonságoknak tekintjük. Hibáikat sokszor nagyítjuk, holott saját hibáinkat látva, elnézőnek, megértőnek kellene lennünk.

Ha azonban hívő szívvel és szemmel tekintjük e kérdést, sokszor más eredményre fogunk jutni.

Tartózkodóbbak leszünk az ítéletben, de hitünk bensősége egyúttal arra is erőt fog adni, hogy túlságosan ne érzékenykedjünk és hogy e vádokban és támadásokban erkölcsi életünk további gyarapítására szolgáló eszközt lássunk.

XII.

MILYEN MAGATARTÁST TANÚSÍTSON A ZSIDÓSÁG AZ ELLENE ELHANGZÓ VÁDAKKAL SZEMBEN?

Az ember becsülete és erkölcsi épsége ellen intézett támadások elkeserítő érzelmeket keltenek benne. Népek, fajok életére is áll ez. A zsidóságot évezredek át üldözték s bántják most is. Szíve emiatt sokszor keserőséggel telt meg, hite, önérzete megrendült és megzavarodott a kereszténységhez való viszonya.

E kérdésben nem zárkozhatunk el a következő megállapítás elől:

Minden ember, minden nép ki van téve annak, hogy támadják, bírálják. Az, hogy foglalkoznak velünk, véleményt mondanak rólunk, bizonyos fokig önállóságunk, másoktól eltérő egyéniségünk folyománya.

Az ember a végtelenség felé törekszik. Él benne az eszmény, melyet megvalósítani akar. Hajlamaink, képességeink, célkitűzéseink különbözők. Eszményeink és megvalósulásukról való képzeleteink sem egyformák. Egyikünkben sem teljes a tudás, az igazság ismerete, csak „rész szerint él bennünk az ismeret”. De Isten bennünk lakozó szelleme űz, hajt, hogy tökéletesedjünk és kifejezzük, megvalósítsuk azt, ami bennünk él. Innen támadnak összeütközéseink másképp gondolkodó embertársainkkal. Az emberi egyéni erőknél és képességeknél ez a mérkőzése tulajdonképpen az igazság megismerését és az eszmény megvalósulását célozza. Bizonyos tekintetben a haladás, fejlődés tényezője. Ezért a támadásban, a bírálatban, amely bennünket ér, sok jó is van, mert állandó ösztönzésül szolgál arra, hogy kifejlesszük képességeinket, erőinket, hogy kövessük tökéletesedésre irányuló hajlamainkat.

Társas lények vagyunk. Ahhoz, hogy testileg jól érezzük magunkat, szükségünk van embertársaink segítségére, társaságukra, a velük való együttműködésre. De lelki életünk is csak úgy fog kibontakozni, ha részesei vagyunk az emberi közösség-

nek. Jellemünk, erkölcsünk kialakulására és fejlődésére szükséges embertársaink állandó befolyása.

Népek, fajok egymással való érintkezésére szintén állanak az itt elmondottak. Ezekének is szükségük van egymásra. Egy-másra való hatásuk hozzájárul ahhoz, hogy életük kialakuljon s fejlődésük abban az irányban menjen végbe, mely hivatásuknak s Istentől nyert feladatuknak megfelel.

Mindebből pedig az következik, hogy mindent, ami valamely néppel történik, az őt érő támadásokat s általában a reá gyakorolt, akár barátságos, akár ellenséges behatásokat végeredményben csak hitben fogadhatjuk, hívő lelkülettel magyarázhatjuk. Ez, mint fentebb már kiemeltem, természetesen nem jelenti, hogy az erőszakot, igazságtalanságot helyeseljük, hogy azokba belenyugodjunk, úgyszintén nem jelenti az emberek, népek magatartásáért való felelősség alóli felmentést. Csak azt akarom mindezzel mondani, hogy a zsidóságnak is hívő szemmel kell néznie azt a helyzetet, amelyben a népek közt él, azokat a támadásokat, melyeket ellene intéznek. Mindezeket nem szabad merő véletlennek tekintenünk, hanem a zsidó nép lelki fejlődését célzó isteni nevelő eszközöknek. A népeknek a történelem folyamán a zsidósággal szemben tanúsított magatartásában, támadásaikban nemcsak szomorúságra, elkeseredésre hangoló, hanem oly jelenségeket is kell látnunk, melyek a zsidó nép magasztos hivatásából, kiválasztottságából erednek s azokkal járnak.

Mindezt nem azért mondom, hogy a zsidóság nemzeti, faji önérzetét fokozzam, hanem azért, mert könnyebben fogja a támadást, a megszólást elviselni s lelki fejlődésének jövő irányát megtalálni, ha mindezt szeme előtt tartja.

Kempis Tamás „Krisztus követése” című művének a megszóló nyelvekről szóló fejezetében többek között ezeket mondja: „Fiam, ne bántson, ha mások rólad rosszul vélekednek és olyasmit mondanak, mit nem szívesen hallasz. Tenmagadnak még rosszabbul kell magad felől vélekedned és magadnál gyarlóbbnak senkit sem szabad tekintened.”

A zsidóságnak is erre az álláspontra kell helyezkednie.

Ha támadás ér és vádolnak, nézzük előbb, van-e valami alapja. Induljunk ki abból, hogy miután emberi természetünknel fogva kivétel nélkül mindnyájan gyarlók vagyunk, a kritikában tényleg lehet valami igazság. Keressük magunkban a hibát.

Ha az anyagiasság vádjával illetnek, vizsgáljuk meg összes anyagi vonatkozásainkat, iparkodjunk az anyagi szempontok háttérbeszorításával életünkbe az eddiginél több eszményt belevinni. Ne legyünk túlérzékenyek. Mint fentebb már említettem, minden népben vannak anyagi és eszményi hajlamok. A viszonyok kényszere folytán történetének bizonyos szakában a legkitűnőbb nép is egy időre anyagiassá válhatik. Az egyes ember sem mindig jó és tökéletes. Sokszor tanúsít olyan magatartást, mely távol áll lényének eszményi irányától. A népek, fajok életében fokozottabb

mértékben kell szembeszállnunk azokkal a körülményekkel, melyek népünk életére, erkölcsi fejlődésére hátráltatólag hatnak. Kempis Tamásnak az a mondása: „Tenmagadnak még rosszabbul kell magad felől vélekedned” rendeltetésünk krisztusi felfogásából következik. A vádban ne mindig a támadó élt lássuk, hanem gondoljunk arra, hogy az sokszor, bár túlozva, ráirányítja tekintetünket tényleg meglevő fogyatékoságainkra, melyeket eddig hiúságunk, önteltségünk miatt nem láttunk meg.

Ha a népek gyűlölete és üldözése a zsidó népet abba a tragikus helyzetbe kényszerítette, hogy évszázadokon át hajlamai ellenére túlságosan bele kellett merülnie az élet anyagi küzdelmeibe, ha más népekkel való érintkezése eddig főleg csak anyagiakra szorítkozott, most, a gazdasági korlátozások megszűntével, a politikai elnyomottság csökkenésével a zsidó léleknek át kell alakulnia. A zsidóságnak vissza kell térnie a kiválasztottságából folyó eszményibb felfogásához. Küzdenie kell azok ellen a hajlamok ellen, melyek a túlzott anyagi érvényesülésre csábítják, ehelyett a szegénység, a lemondás s a lelki gyarapodás gondolatával kell eltelnie.

A zsidó nép vezetőinek, prédikátorainak be kell látniok, hogy a zsidó népnek még szüksége van arra, hogy életébe több lemondást és egyszerűséget vigyen bele és hogy magát függetlenné tegye a pénz, az anyag hatalmától. Nem askéta elméleteket akarok felállítani, melyek az élet valóságával ellentétben állanak és egész népekre nehezen alkalmazhatók, hanem rá kell mutatnom azokra a szempontokra, melyeket a mindennapi élet küzdelmeiben az eddigieknél fokozottabb mértékben kell figyelembe vennünk.

Az élet harca sok tekintetben megnehezíti életünk eszményi kibontakozását. A zsidó nép — mély hite, Isten iránti odaadása ellenére — szintén sokszor volt kénytelen az élet anyagi oldalát előtérbe helyezni.

Helyzete a történelem folyamán nemcsak azért fordult tragikusra, mert nyomorgatták, hanem azért is, mert ennek folyamánaként lelkileg nem fejlődhetett úgy, mint ahogy lobogó hite és Isten iránti odaadása, a benne meglevő nemes hajlamok szerint várható volt.

A legnagyobb baj az volt, hogy a zsidó nép elvesztette az éltető anyafölddel, a jellem és a lélek fejlődésére jótékonyan ható természettel való kapcsolatát.

Az egyén is szenved, ha normális fejlődésének előfeltételei hiányzanak. De még inkább egy nép, mely az egészséges fejlődés eszközeitől meg van fosztva.

A zsidó nép mozgási szabadságának évezredek óta való megszorítása szükségképpen a gazdasági tevékenykedés és gondolatvilág egyoldalúságára vezetett. Ilykép azután könnyen állottak elő a mindennapi kenyérért folytatott harcban olyan helyzetek, melyek a zsidó nép gazdasági téren való szerepét nem a legelőnyösebb színben tüntették föl.

Főtebb már rámutattam a zsidó nép nagy mértékletességére, szeszes italoktól való tartózkodására. Vájjon nem kell-e szomorú dolognak tartanunk, hogy a mértékletes, kicsapongásokat és dorbézolásokat elítélő hívő zsidóság sok országban rákényszerült arra, hogy úgyszólván monopolizálja a szeszes italok elkészítését, árusítását, hogy mulatótanyák, korcsmák tulajdonosa legyen, holott az ily irányú tevékenység alkalmas volt arra, hogy a lakosság ellenszenvét kihívja.

Nem tartom fölöslegesnek, hogy ezekre a körülményekre itt rámutassak, mert hiszen a foglalkozásban való ez az egyoldalúság részben még manapság is megvan.

Ennek az egyoldalúságnak meg kell szűnnie, mert csak így fognak enyhülni azok az ellentétek, melyek a zsidóságot a világ többi népétől még most is elválasztják.

A zsidó népnek meg kell barátkoznia a fizikai munkával, meg kell szeretnie a röögöt és azon kell lennie, hogy a munka közösségében az eddiginél nagyobb mértékben jöjjön létre a többi néppel való harmonikus együttműködése.

Ezért rendkívül fontosnak tartom azt a mozgalmat, mely arra irányul, hogy a zsidó népet újra hozzászoktassuk a földműveléshez, hogy parlagon heverő területeket zsidókkal begyarmatosítsunk, mint ez a Szentföldön történik.

Természetes, hogy a létező állapotokon nem lehet máról-holnapra változtatni és nem lehet valamely népnek, fajnak szokásait és fizikai, testi készségét hirtelen megváltoztatni.

A zsidó népnek a fizikai munkában, földművelésben az eddiginél nagyobb mértékben való részvétele és ebből előálló társadalmi tagozódása, gondolkodásának, szellemi beállítottságának átalakulásához fog vezetni és a zsidó népet is mindinkább hajlamossá fogja tenni a Krisztus tanításában rejlő igazságok befogadására és követésére.

Az, hogy a zsidóság a gettó rabságából való kiszabadulása után arra törekedett, hogy pótolja azt, amit évszázadokon át elmulasztott, hogy kiegyenlítse a közte és a keresztény intelligencia közt szellemi tekintetben fennálló különbséget, érthető. De nem érdekünk, hogy újra aránytalanságot teremtsünk e téren, hogy kirívó legyen az az ellentét, amely a vagyon, gazdasági érvényesülés, szereplés tekintetében a kisebbségben levő zsidóság és a többségben levő kereszténység közt fennáll.

Semmiképen sem akarok itt arra a maradi álláspontra helyezkedni, mintha helyes volna valamely nép, faj szellemi és anyagi érvényesülésének korlátozása. Nem is erről van szó. De figyelembe kell vennünk, hogy a fejlődés különböző tényezőinek egymással arányban kell állaniuk. Végcélunk mindig maga az erkölcsi fejlődés legyen.

A művelődés és gazdasági szabadság mindenesetre az erkölcsi színvonal emelését jelenti, de valamely nép szellemi nívója és anyagi helyzete mégsem esik mindig össze erkölcsi állapotával és

ezért vigyáznunk kell, hogy a gyors gazdasági érvényesülés és gazdagodás ne nyomja el a nép erkölcsi irányzatát és a benne szunnyadó eszményi értékeket.

Mi, zsidók, mindenhol kisebbség vagyunk. Szabjuk ehhez a tényhez magatartásunkat. Tartsunk mértéket a nyilvános szereplésben, politikai, társadalmi és gazdasági érvényesülésben.

Az egyes ember sem helyezkedhetik a korlátlan érvényesülés álláspontjára s nem élheti ki teljesen az ő egyéniségét, hanem saját egyéni életét összhangba kell hozni a köz kívánalmaival. Népek, államok életére is áll ez. Ezek is egyformán tartoznak a saját népi, faji, állami egyéniségük és az emberiség egyetemes életének erkölcsi követelményeit és irányait szem előtt tartani, mert csak ezek egyforma, arányos figyelembevétele biztosítja egészséges szellemi és erkölcsi haladásukat.

A zsidóság lelki életének útja, fejlődése semiképen sincs még befejezve. Ez azonban nemcsak a zsidóságra, hanem általában az egész emberiségre is áll. Csak Isten akaratának mindenben való elfogadása, Jézus Krisztus fenséges tanításában rejlő eszmények ápolása és követése fogja az emberiség egyetemes fejlődését előmozdítani.

Ezért szükséges Jézus Krisztus evangéliumának, Krisztus tanításának a zsidóság közt való terjedése, a zsidóságnak a keresztény erkölcsi és hitesezményekbe való bevonása. A zsidóságnak, ha támadják is még mindig, nem szabad a felvetődő nagy kérdések megoldása és a ráháruló nagy szent feladatok teljesítése elől kitérnie.

Az előttünk felvetődő nagy kérdéseket el kell választanunk a hozzájuk tapadó és jelentőségüket elhomályosító mozzanatoktól s nem szabad magunkat kicsinyes, múltó dolgok által eltérítettünk attól, ami örök.

Az egyoldalú, önző, szűk látókörre valló, részrehajló vádak úgy a kereszténység, mint a zsidóság ügyének ártanak. Az emberiség egyetemes érdekét s az igazság érvényesülését csak azzal fogjuk előmozdítani, hogy engedünk annak az isteni szózatnak, mely hozzánk elérkezett s Isten akaratának teljesítésében az egyetemes szeretet krisztusi alapjára helyezkedünk.

Csak ez az út fog békéhez, kibontakozáshoz vezetni, csak ez fogja a zsidóság és kereszténység közti ellentétet megoldani. Erre az útra kell lépünk, ezt az utat kell járnunk.

XIII.

A ZSIDÓSÁGNAK A SZELLEMI PÁLYÁKON VALÓ ELHELYEZKEDÉSE ÉS ENNEK NÉMELY ORSZÁGBAN VALÓ KORLÁTOZÁSA.

A XVIII. században, különösen a francia forradalom bekövetkeztével a zsidóságra évszázadokon át nehezedő nyomás engedni kezdett. A Franciaországban bekövetkezett forradalmi átalakulás folytán a zsidóság ebben az országban, később pedig máshol is felszabadult. Megindult a zsidóság rohamos kulturális fejlődése.

A zsidók közül sokan hamarosan oly pályákra is léptek, melyek azelőtt előttük teljesen el voltak zárva. A vagyonos zsidó kereskedők mind taníttatták fiaikat. A zsidó családnak rendszeren nagyszámú gyermekei közt mindig akadt olyan is, ki a közép- és felsőiskolákat elvégezvén, nem a zsidóságnak addig úgyszólván kizárólagos foglalkozására, a kereskedelemre adta magát, hanem más szabad pályákon keresett érvényesülést.

A zsidóság lassanként nagy mértékben lepte el a szabad szellemi pályákat. Európa sok országában, így például Franciaországban, Angliában, Olaszországban, Belgiumban, Hollandiában, hol kevés zsidó lakott, ez egyáltalában nem tűnt föl. Más-kép alakult azonban a helyzet Közép- és Kelet-Európa országaiban, hol a zsidóság zöme lakott. Ezekben az országokban, kivéve a rendkívüli magas kulturális fokon álló német államokat, meglehetősen gyér volt az intelligencia és középosztály és csak a XIX. és XX. században kezdődött a nagyarányú művelődés. Annál feltűnőbb volt a zsidóság térfoglalása.

Ez a jelenség azután ellenhatást szült. A nagy világháború befejeztével, a háborús lelkületnek mintegy továbbregzéseként némely országban oly áramlat indult meg, melynek az volt a célja, hogy a zsidóságnak a szellemi pályákon való elhelyezkedését és a felső művelődés igénybevételére vonatkozó szabadságát korlátozzák.

A társadalom helyes szerkezete és az állami élet zavartalan folyása érdekében azt kellene kívánnunk, hogy az egyes felekezetek arányosan helyezkedjenek el az egyes pályákon, hogy a vagyon megoszlása is arányos legyen, mert ellenkező esetben általános emberi gyarlóságunknál fogva lehetetlen elejét venni annak, hogy a felekezeti békét veszélyeztető versengés ne támadjon.

Magasabb erkölcsi szempontból azonban nem helyeselhető, ha az államhatalom bizonyos fajhoz, vallásfelekezethez tartozó honpolgárok érvényesülését és szellemi fejlődését megakadályozza.

Az emberiség egyetemes boldogulása és érdeke szempontjából az elérendő eszmény az, hogy a művelődés, tanulás útja mindenki részére nyitva álljon.

Ezen általános szempont mellett a zsidóság tekintetében még külön figyelembe kell vennünk, hogy a szellemi pályákon való nagobbmértvű elhelyezkedése csupán következménye a fönt vázolt és a zsidóság akaratán kívül eső körülményeknek, egyoldalú foglalkozásának, hosszú időn át való elnyomottságának, a művelődéstől való elzártságának.

Emberileg érthetőnek kell találnunk, hogy az évszázadokon át visszaszorított zsidóság a felvilágosodás korszakának bekövetkeztével azokra a pályákra vetette magát, melyek társadalmi helyzetét inkább biztosították és emberi méltóságát fokozták és hogy tudásszomja a világi tudományoknak és művészeteknek eddig tőle elzárt területére vonzották.

Az embereknek tanulnivágyása dicséretreméltó hajlam, melyet elfojtani nem szabad.

A zsidóság művelődésének és tanszabadságának korlátozása helyett inkább arra kellene az államférfiaknak törekedniök, hogy a köznép anyagi helyzetét javítsák, szellemi színvonalát emeljék és a művelődés lehetőségét általánossá tegyék. Ez esetben a bajok a zsidóság ellen irányuló állami beavatkozás nélkül is természetes úton fognak megszűnni.

A nagyobb műveltség és felvilágosodás fejleszti az élet harcához szükséges képességeinket és növeli erkölcsi és szellemi színvonalunkat. Ezért azon kellene lennünk, hogy fokozzuk a tudásban, a felvilágosodásban rejlő pozitív erőket. A felvilágosodást ne csupán az azzal járó vagyoni, társadalmi előnyökért mozgítsuk elő, hanem azért, mert ezek tényezői magasabb erkölcsi felfogásunk kifejlődésének.

Ha a tanszabadságot korlátozzuk és az állam egyes osztályait a művelődés eszközeinek igénybevételében megakadályozzuk, ezzel csak azt érjük el, hogy az emberek bizonyos csoportjának helyzetét, emelkedésük lehetőségét megnehezítjük, anélkül azonban, hogy ezáltal a többiekben segítenénk és azok szellemi színvonalát emelnők.

Ezt a kérdést nem szabad úgy felfognunk, mintha itt csupán az anyagi boldogulás eszközeinek könnyebb megszerzéséről volna

szó. Ez esetben némileg még volna értelme annak, hogy a hon-, polgárok egyik részének megengedjük az érvényesülés előfeltételét képező tudás megszerzését, a másoknak nem. De minthogy a művelődésnek nem csupán anyagi kihatása fontos, hanem még inkább erkölcsi eredménye, az ember lelkiségének a műveltséggel járó nemesbedése, — a honpolgárok ily irányú osztályozását el kell ejtenünk. Az államnak nem lehet más célja, mint az, hogy csupa erkölcsös, kulturális és gazdasági tekintetben magas fokon álló honpolgára legyen. Nem mondhatjuk azt, hogy — ha az állam tagjai egyrészének erkölcsi és anyagi színvonala alábbszáll — ezáltal a többieké emelkedik. Sőt, megfordítva. Annál a kölcsönhatásnál fogva, melyet az emberek egymásra gyakorolnak, az egyik osztály színvonalának süllyedése hátrányosan hat a többire.

Ha az élelmiszerek bizonyos mennyiségét szét kellene osztani valamely csoport tagjai között, még érthetőnek találnám, ha a szétosztás keresztülvitelénél eltérnének az egyenlő elbánás elvétől és az adagokat a reászorulás mérve szerint állapítanók meg, vagy ha a jobban jóllakottaktól teljesen elvonnók. De amikor a tudásszomj, a szellemi éhség kielégítéséről van szó, nem lehet a célszerűsítés e módszerét alkalmazni.

A tanulás öncél legyen és ne csupán az érvényesülés, a társadalmi elhelyezkedés eszköze. Éppen ezért helytelen, ha ezekbe — az állam és az emberiség magasabb érdekei szempontjából elbírálandó kérdésekbe — olyan szempontokat viszünk bele, melyek a művelődés egyetemes erkölcsi jelentőségét elhomályosítják. Arra kellene törekednünk általában, hogy minden emberre nézve biztosítsuk a legteljesebb fizikai és szellemi munkálkodás lehetőségét.

Az emberiség haladásának nélkülözhetetlen előfeltétele, hogy megszűnjön a fizikai és szellemi munka közti aránytalanság és azoknak különböző értékelése. Az emberiség jövőjének biztosítása érdekében azon kellene lennünk, hogy gyermekeinket a szellemi és fizikai tevékenységre egyaránt rászoktassuk, s úgy testi, mint szellemi képességeiket fejlesszük.

A jelen társadalom felfogása még maradi abban a tekintetben, hogy az egyes osztályokat, foglalkozásokat, vagyoni helyzeteket és különösen a szellemi és fizikai munkát különböző módon értékeli. Minden embert egyéni tulajdonságai szerint kellene megbecsülnünk, nem pedig aszerint, gazdag-e, szegény-e, milyen a társadalmi helyzete, milyen munkát végez. A fizikai munkát végző emberben nem volna szabad irigylésnek, a szellemi munkásban lenéző érzésnek támadni felebarátja ellen, ki másnemű munkát végez. A fizikai és szellemi munkát végző osztályoknak szembükerülése a magasabb erkölcsi felfogás hiányára vall.

A krisztusi felfogás követelménye: tekintsünk mindenkit testvérünknek. És ha felebarátunk nálunk szellemben, erkölcsi felfogásban csekélyebb, törekednünk kell arra, hogy a benne rejlő képességeket fejlesszük és lekötött tetterejét fölszabadítsuk. Ne

legyen tehát bennünk gőg nagyobb műveltségünk, előkelőbb vagyoni és társadalmi helyzetünk miatt. Fejlettebb értelem mellett is nagy a tökéletlenségünk, ha testileg visszamaradtunk, ha dolgozni, szenvedni nem tudunk úgy, mint az a munkásember, ki a durvább dologhoz, nélkülözéshez és szenvedéshez jobban hozzáedződött.

Az egyszerűbb emberben is vannak szellemi képességek, benne is él a művelődés utáni vágyódás. Ha képességeit fejleszteni nem tudja, ez nagyrészt a társadalom hibája. E felfogásból természetesen nem következik, hogy egyoldalúságba essünk, hogy csupán a fizikai munkát tartsuk becsben. Mind a kettőt egyformán kell becsülnünk és mind a kettőre való képességeinket ki kell fejlesztenünk.

Ahhoz, hogy az ember tökéletesedjék, hogy Isten akarata szerint éljen s túrni, szenvedni tudjon, szellemi és fizikai munka egyaránt szükséges.

A testgyakorlás, a sportolás, ha a sokszor káros túlzásoktól eltekintünk, szintén abban találja erkölcsi indoklását, hogy az embert erőssé, ellenállóbbá teszi. Középosztályunk kevés fizikai munkát végez. A torna, a sport helyettesíti azt az erő kifejtést, melyet a természet szervezetünkől megkíván.

A testgyakorlásnak és sportnak a jelenkorban dívó módja csak közbeneső állomás. A fejlődés oda fog vezetni, hogy a szellemi és testi munka összhangjában nevelt ember az élet minden megnyilvánulásába, még az alacsonyrendű fizikai munkába is bele fogja vinni értelmét, fantáziája szárnyalását, hite hevét, Istennel és embertársaival való elválaszthatatlan összekapcsoltságának érzetét. Az ilyen emberben állandóan élni fog az a törekvés, hogy mindenben Istent és felebarátját szolgálja.

A társadalomnak a munkáról alkotott helytelen véleménye, ebből a visszás értékelésből előálló társadalmi bajok és igazságtalanságok indíthaták Tolsztojt arra, hogy szembeszálljon a modern társadalommal, tudománnyal és művészettel, melyek az egyszerű fizikai munkát és tevékenységet kevésre becsülik, és hogy vagyonról, kultúráról, a modern művelődés eszközeiről lemondva, egyszerű muzsikként éljen. Az ő magatartásában megnyilvánuló azt a vágyódását, hogy szenvedő embertársaikhoz és különösen az egyszerű munkásemberhez közeledjék, meg kell értenünk.

De úgy hiszem, hogy e szellemóriás felfogásában mégis bizonyos egyoldalúság mutatkozik. Nem hagyhatjuk figyelmen kívül a meglévő állapotokat és nem szabad, hogy egyszerre szétfeszítsük a társadalom kereteit és rendjét. Ez sokkal több kárt jelent mint hasznot.

Ha abban a körben, melybe bennünket mennyei Atyánk beállított, az Ő akarata szerint élni és működni akarunk, szükségünk van bizonyos fokban az emberekhez és viszonyokhoz való alkalmazkodás képességére, arra, hogy a saját erőnkön és be-

látásunkon túlmenő állapotokba is alázatosan bele tudjunk nyugodni.

Emberi gyarlóságunknál fogva nem tekinthetjük át a fejlődés végső irányát. Nem tehetjük magunkat túl a fennálló helyzeteken és viszonyokon, hanem csak azt vihetjük végbe, amit arasznyi emberi létünk szűk keretei megengednek. Többet végzünk, ha a szeretet krisztusi parancsát a legteljesebb mértékben átérezve, fokozatos fejlődésre, a végcélnak erőnkhez s a lehetőségekhez mért megvalósítására törekszünk és ha terveink megvalósítása, felfogásunk érvényesítése tekintetében szerények vagyunk és nem esünk végletekbe. Helyes, ha a fizikai munka jelentőségét átérezzük és a munkásembert megbecsüljük. De ez nem jelenti azt, hogy a szellemi munkát hagyjuk el és nem szabad a történelem folyamán kialakult társadalmi rendben érvényesülő szellemi irányoktól és azok képviselőitől elfordulnunk.

A haladás szellemével ellentétes helyzeteket és felfogásokat ne türelmetlen szembefordulással, hanem a szeretet erejével, fokozatos fejlődés útján változtassuk meg.

A tökéletesedésre, a végesség korlátainak ledöntésére irányuló vágyódás, a tudományszomj közös emberi vonás. Ha felebarátunk, ki testet emésztő fizikai munkát végez és a mindennapi kenyérért verejtékeznek, nem olvashat s nem művelődhetik, ha szelleme paragon hever, ez az állapot igazi emberi mivoltának, egyéniségének és önérzetének kialakulását éppúgy hátráltatja, mint ahogy saját fejlődésünket károsan befolyásolja, ha mindig csak szellemileg tevékenykedünk és fizikai erőnk és képességeink kifejlesztését elhanyagoljuk.

Jelenlegi társadalmi berendezkedésünk mellett egyelőre a társadalomnak csak töredéke részesül a kultúra áldásaiban, a közép- és magasabbfokú tanításban. A nép nagy tömegei még nem érték el azt a szellemi és erkölcsi színvonalat, mely őket az isteni igazságoknak, a természet csodás alkotásainak, a minden-ségben megnyilvánuló bámulatos isteni harmóniának felfogására képesítené.

Ezért mint Jézus Krisztus követőinek arra kell törekednünk, hogy változtassunk ezeken az állapotokon, hogy felebarátainkat munkabírókká, a fizikai lét anyagi eszközeinek megszerzésére alkalmasokká tegyük. Mennyei Atyánktól kapott szellemi képességeinket és a fölülről nyert világosságot pedig arra kell felhasználnunk, hogy embertársainkra gyakorolt folytonos szellemi és erkölcsi behatással őket is magasabb színvonalra emeljük. Ezért szükséges az itt vázolt arányos munkabeosztás, a fizikai és szellemi munkának egyformán való megbecsülése és gyakorlása. Ily módon fognak lelki, szellemi, fizikai, erkölcsi és hitbeli fejlődésünk korlátai végleg leomlani.

XIV.

ÖSSZEFOGLALÁS. — REFORMOK. — A JÖVŐ ÚTJA.

Az eddigiekben foglalkoztam a krisztushívő zsidóság eszméjével, a zsidókérdés különböző vonatkozásaival. Úgy érzem, helyes lenne, ha összefoglalásként megegyezően rámutatnék arra, mennyiben van jogosultsága annak, hogy a zsidóság ily irányú keresztény hitbeli és erkölcsi fejlődésére törekedjünk és helyes lenne, ha egyúttal e mozgalom hitelvi alapjáról is tartalmáról és a jövőben várható kialakulásáról néhány szót mondanék.

Lehet, hogy sokan kérdezni fogják, mire jó az, hogy a vallási, társadalmi és gazdasági kérdések kavargó katlanába összeütközésre alkalmas új problémát vetek bele.

Ezúttal is újra hangsúlyozni kívánom, hogy nézetem szerint a zsidóság lelki életének helyes irányban való kiegészülése és fejlődése csak úgy fog bekövetkezni, ha Jézus Krisztust minden mellétekintet nélkül, a politikai, célszerűségi szempontok íreltéiével tisztán az igazság és lelki üdvösségünk kedvéért fogadjuk el.

E mozgalom nem irányul más vallásfelekezetek ellen, nem jelent új vallásfelekezetet, hanem jelenti a Jézus Krisztusról való bizonyoságtételt, Jézus Krisztussal és az újtestamentum erkölcsi felfogásával és szellemével való kapcsolat szükségességének határozott-kijelentését.

Mint fentebb már többször hangsúlyoztam, e megjelölés kifejezésre juttatja először is Krisztusba vetet hitünket, erkölcsi életünknek Krisztussal való összefüggését, másrészt azt, hogy semmiképpen nem látunk okot fennforogni, hogy a zsidóságtól elforduljunk, hogy vele való közösségünket megszakítsuk.

A bibliai források nagyrésztben való közössége és összefüggése mellett azok az eltérések, melyek a zsidó és keresztény vallások elkülönüléséhez vezettek, nem oly természetűek, melyek az együttműködést és összefoglalást elvileg kizárnák.

Ezért egyrészt helyénvaló a zsidó és keresztény erkölcsi és vallási felfogás egységének és összefüggésének állandó hangoz-

tatása, másrészt az ennek tudatára ébredt zsidóságnak, mint „krisztushívő”-nek megjelölése, mert így kidomborodik az az álláspontunk, hogy a téves közfelfogás szerint ellentétesnek látszó fogalmak és vallási irányok egymáshoz tartoznak, egymással rokonviszonyban vannak.

Fölvetik esetleg azt a kérdést, miképpen nevezhetik magukat olyan zsidó emberek, kik Krisztusban hisznek, továbbra is zsidónak, holott nem fogadják el teljes egészében mindazt, amit a most élő zsidóság vallása alkotórészének tekint, holott nem gyakorolják a zsidó vallási szertartásokat, nem ünneplik a szokásos módon a szombatot és a zsidó ünnepeket, nem ragaszkodnak Ábrahám szövetségéhez és a törvény számos egyéb parancsának megtartásához.

Fölvetik majd azt a kérdést, mi a különbség a „krisztushívő zsidók” és keresztények közt.

Felfogásom szerint a „krisztushívő” szóval sokat fejezünk ki, ami eddig nem jutott kifejezésre.

Kifejezzük mindenekelőtt azt, hogy nem a zsidó vallás és különállás megsemmisítését akarjuk, hanem pozitívum gyanánt Krisztust és az újtestamentumot. E szó összekapcsol eddig különállott fogalmakat. Ha krisztushívő zsidónak vallom magam, ezzel kifejezésre juttatom egyrészt azt, hogy Krisztust elfogadtam, hogy hiszek benne, de egyúttal azt is, hogy nem tekintem tárgyaltannak, meghaladottnak a zsidó szóban, vagy az ezzel egyértelmű kifejezésekben megnyilvánuló tartalmat.

A „krisztushívő zsidó” megjelölés első része, mint jelző, nem áll ellentétben e kifejezés második részével, mint jelzett szóval.

E megjelölés súlya és jelentősége abban áll, hogy az eddigi szóhasználatától eltérően megadjuk a zsidóság erkölcsi, hitbeli fejlődésének általunk óhajtott és lelki békéhez, boldoguláshoz vezető programját.

A „krisztushívő” és „zsidó” szavaknak összekapcsolása és együttes használata annyit jelent, hogy szükségesnek tartjuk az előttünk fölvetett Jézus-problémára való egyenes, közvetlen, gyors, minden melléktekintettől ment választást.

A kereszténységnek, Jézus Krisztusnak és Jézus Krisztus tanítása szerint való életnek kérdése ilyen el nem odázható, M nem kerülhető, egyenes, gyors választ váró probléma.

Ez a kérdés felvetődött, az emberiség elé lépett és így a zsidóságnak, mint az emberiség egy részének, szintén őszintén választ kell adnia e kérdésekre.

Felelnünk kell arra, elfogadjuk-e Jézus Krisztust, vagy nem, akarjuk-e életünket az ő tanítása szerint berendezni, vagy pedig elmellőzendőnek tartjuk-e mindazt, amit ő tanított.

Jézus Krisztus feltárta előttünk Istennek szent akaratát és az élet igazi értelmét. Ezért nem szabad többé haboznunk állásfoglalásunkkal. Nem szabad félőn kutatnunk, milyen viszonyban

áll e kérdés a „kereszténységgel”, „zsidósággal”, hivatalos ha talommal emberi felfogással, nem szabad azt néznünk milyen következményekkel járhat válaszunk közjogi, vallásfelekezeti, egyházi helyzetünk szempontjából, milyen elbírálásban lesz részünk az emberek részéről. Egyszerűen felelnünk kell arra a kérdésre, melyre a világ minden számottevő kultúrnépe már megfelelt.

Abban a kérdésben, mit tartsunk meg a zsidó vallás előírásából, mennyire irányadók reánk nézve az egyes vallási kódexekben foglalt szabályok, a szabad mérlegelés, a hitbeli élet önálló, egyéni kifejlődésének elvére kell helyezkednünk. Azon kell lennünk, hogy minden ember saját lelki munkálkodása, vívódása, istentől nyert értelmének növekedése által nyerje el üdvösségét és találja meg az igazságot.

Lehet, hogy sokan úgy vélekednek, hogy ez a szabadság a vallás komolyságával és pozitívításával nem fér meg. Sok zsidó ember bizonyára azt tartja, hogy a kinyilatkoztatott és lezárt zsidó vallással nem fér meg az egyéni értelmezés szabadsága, mert ez a vallási kötelességek és a vallási érzés meglazulását vonná maga után.

Nem osztom ezt a nézetet. A zsidó vallás tartalma, a zsidóság vallási élete a múltban sem volt mindig egyforma, most sem egyöntetű. A hívők felfogása és vallási élete korok, országok, a rájuk gyakorolt különböző befolyások, politikai, éghajlati, gazdasági és egyéb viszonyok, egyéni hajlamok szerint különböző.

A zsidó vallási élet keletkezése óta nagyfokú változáson ment keresztül. Ez egyébként más vallásoknál is így van. A legtöbb zsidó ember most is csak csekély részét tartja meg annak, amit a zsidó vallás által szentnek tartott ótestamentumi írások, a talmud és a sulchan aruch és egyéb hitbeli források előírtak. Megszűnt a szentély, az áldozati szertartás, a papi rend s a lévíták szolgálata, nincsenek hatályban azok a rendelkezések, melyek a tized adására, a hetek intézményére és bizonyos jogi és társadalmi viszonyok rendezésére vonatkoznak. Az igazságszolgáltatás azelőtt teljesen vallási alapon nyugodott. Az élet minden viszonyát a vallás szabályozta. Most világi, állami bírák ítékeznek az állami törvények értelmében.

Nyilvánvaló, hogy a zsidó vallás gyakorlata sok tekintetben eltért a bibliától és egyéb hitbeli alapnak tekintett forrástól. Mégsem tekintették a zsidó vallást megszűntnek. A bekövetkezett események ellenére sem tartották lehetetlennek, hogy betöltsék azokat a hitbeli eszményeket, amelyeket a tóra fölállított és a viszonyok hatása alatt bekövetkezett módosulások nem érintették a zsidóság vallási különállását.

A változások még nem jelentik a vallás föladását és az azokban megnyilvánuló isteni akaratnak elvetését.

Minden vallási rendszernek alapja és lényege Istennek és az embereknek szeretete. Mennyei Atyánk e legfőbb törvényének

megvalósulása nem egyformán történt a múltban és nem egyformán történik a jelenben.

A fejlődés kezdetén külső fizikai kényszer, büntetés fegyelmezi az embereket és biztosítja a törvény megtartását, később mindinkább lazul a külső fizikai kényszer, enyhül az írott, a kimondott törvény szigora és mindjobban a lelkiismeretnek a szívbe írott törvénye az, ami irányítja az embereket. A zsidó vallásban is be kell következnie a törvény egyszerűsödési folyamatának és a zsidó vallásnak is úgy kell fejlődnie, hogy a szeretet, mint mindenki által megérthető fő szellemi princípium legyen igazi tartalma és ismérve a hitbeli parancsoknak.

A kereszténység keletkezésével, Jézus Krisztus küldetésével a zsidó nép is felszabadult a törvény terhe alól. Ezzel szükségképen módosultak a zsidó nép hitbeli célkitűzései és feladatai. A zsidóságra most már nem az a kötelesség hárul, hogy teljesítse az ószövetségben foglalt és a talmudtudósok és írástudók által értelmezett törvény minden aprólékos előírását, hanem az, hogy Jézus Krisztust, mint Messiását elismerve és a krisztusi egyetemes szeretet alapjára helyezkedve, Isten akaratát a Jézus Krisztus által kijelölt úton és módon teljesítse.

Jézus Krisztus azzal, hogy a törvény terhét rólunk levette, azt nem megsemmisíteni, hanem alapeszméjét, a szeretet elvének minden téren való megvalósításával betölteni akarta. Jézus Krisztus arra tanít bennünket, hogy az élet minden helyzetében tudatában legyünk mennyei Atyánkkal való egységünknek, embertársainkkal való testvéri kapcsolatunknak és annak, hogy Isten gyermekei vagyunk. E tudatnak élő valóságnak kell lennie és meg kell nyilvánulnia szívünk tisztaságában, gondolkodásunk egyenességében és felebarátainkkal való mindennemű érintkezésünkben.

Az Isten és felebarátaink iránti szeretet általános parancsán kívül ennek megerősítésére külön parancsokat is kaptunk nyenyei Atyánktól oly cselekmények és vallási ténykedések végzésére, melyek egyenesen azt a célt szolgálják, hogy Isten iránti hűségünket kimutassuk, engedelmességünket bizonyítsuk. Az ótestamentumban ezek a parancsok túlsúlyban vannak, mert Izrael népét még nevelni kellett, mert csak ezekkel lehetett Isten magasabb, fonségesebb megnyilvánulásának befogadására képessé tenni. De ezek a parancsok és tilalmak csak Izrael helyi, múltó viszonyaira vonatkozó rendelkezések. Nem szabad tehát azokra a fősúlyt helyezni és nem szabad, hogy azok miatt elhomályosuljon a szeretetnek és hitnek egyetemes parancsa.

Már az ótestamentum prófétái is megmondották, hogy a benső, szívbéli átalakulás a fontosabb. Óvtak bennünket attól, hogy a külsőségekre helyezzük a fősúlyt. Mózes öt könyve és általában az ószövetségnek régebbi időből származó könyvei még nagy súlyt helyeznek a szertartásokra, a szív és az elme állípotával szorosan össze nem függő ténykedésekre. A későbbi írások azonban már mindjobban lelki életünk növekedésének szükséges-

ségéről, szívünk tisztaságáról és a szeretetnek, irgalomnak gyakorlásáról beszélnek.

Hadd lássuk e próféták ily irányú tanításából néhány szemlényt.

Ézsaiás próféta így szól az ő népéhez (1. r.):

11. „Mire való nékem véres áldozataitoknak sokasága? ezt mondja az Úr; megelégettem a kosok egészen égő áldozatait és a hizlalt barmok kövérét; s a tulkok, bárányok és bakkok vérében nem gyönyörködöm.

12. Ha eljöttök, hogy színem előtt megjelenjete, ki kívánja azt tőletek, hogy pitvaraimat tapossátok?

13. Ne hozzatok többé hazug ételáldozatot, a jó illat-tétel utálat előttem; újhold, szombat s ünnepre felhívás: bünt és ünneplést el nem szenvedhetek.”

Mikeás próféta pedig ezt mondja (6. r.):

6. „Mivel menjek elibe az Úrnak? Hajlongjak-e a magasságos Istennek? Égő áldozatokkal menjek-e elibe, esztendő borjukkál?

7. Kedvét leli-é az Úr ezernyi kosokban, vagy tízezer olajpatakokban? Elsőszülöttemet adjam-e vétkemért, vagy méhem gyümölcset lelkemnek bűnéért?”

Ámos könyve (5. r.):

21. „Gyűlölöm, megvetem a ti ünnepeiteket és nem gyönyörködöm a ti összejöveteleiteken.

22. Még ha égő áldozatokkal áldoztok is nékem, sőt ételáldozataitokat sem kedvelem; kövér hálaáldozataitokra rá sem tekintek.

23. Távoztasd el tőlem énekeid zaját, hárfáid pengését sem hallgathatom.

24. Hanem folyjon az ítélet, mint a víz és az igazság mint a bővizű patak.”

Hóseás könyve (6. r.):

6. „Mert szeretetet kívánok én és nem áldozatot; az istennek ismeretét inkább, mintsem égő áldozatotkat.”
50. zsoltár:

8. „Nem feledlek én téged áldozataidért és hogy égő áldozataid szüntelen előttem vannak.

9. De nem fogadhatok el tulkot a te házadból, vagy bakkokat a te aklaidból;

10. Mert enyém az erdőnek minden vadja, a barmok az ezernyi hegyeken.

11. Ismerem a hegyeknek minden szárnyasát és a mező* állatai tudva vannak nálam.

12. Ha megéhezném, nem mondanám meg néked, mert enyém e világ és ennek mindenén.

13. Avagy eszem én a bikák húsát és a bakkoknak vérért iszom-é?

14. Hálával áldozál az Istennek és teljesítsd felségesnek fogadásait!

15. És hívj segítségül engem a nyomorúság idején, én megszabadítlak téged és te dicsőítesz engem.”
51. zsoltár:

18. „Mert nem kívánsz te véres áldozatot, hogy adnék aзи, égő áldozatban nem gyönyörködöl.

19. Isten előtt kedves áldozatok; a töredelmes lélek; a töredelmes és bűnbánó szívét, óh Istenem, nem vetted meg!”

Sámuel I. 15. rész:

22. „Sámuel pedig monda: Vájjon kedvesebb-é az Úr előtt i»z égő és véres áldozat, mint az Úr szava iránt való engedelmisség? íme, jobb az engedelmisség a véres áldozatnál és a szófogadás a kosok kövérénél.”

íme, a felsorolt idézetek képet adnak arról, milyen irányban akarják a próféták a zsidóság vallási életét kifejleszteni. „Jót tegyetek, igazságosak legyetek, az árvákat, özvegyeket támogassátok, szívetek legyen tiszta, szeretet fakadjon abból.” Ezek jelentik Isten akaratának teljesítését, az Istennek tetsző életet.

Jézus Krisztus ismételten rámutat arra, milyen nagy veszedelmet jelent lelki életünkre, ha csupán a törvény formai előírását tartjuk be, de Isten szelleme, lelke nem él bennünk. Ne ragaszkodjunk görcsösen a betűhöz, hanem a bibliai parancsokban és tilalmakban rejlő alapeszmét, Istennek azokban megnyilvánuló szeretetét nézzük.

Krisztus a lényegét tartja szem előtt, azt, ami bennünket Istenhez közelebb visz, ami bennünket Isten gyermekeivé tesz.

Máté 23. rész 23. versében így szól az Úr Jézus:

„Jaj néktek, képmutató írástudók és farizeusok! mert megdézsmáljátok a mentát, a kaprot és a kőményt és elhagyjátok, amik nehezebbek a törvényben! ítéletet, irgalmasságot és hívséget: pedig ezeket kellene cselekedni és amazokat sem elhagyni.”

Krisztus nem külső, fárasztó cselekedetekben megnyilvánuló törvényt ír elő, nem különböző külsőleg élesen elhatárolt tevékenykedés kifejtését kívánja tőlünk, hanem a szeretetnek szívünkbe írott és az élet minden mozzanatát összefoglaló törvényére helyezi a súlyt. A szertartási törvénynek, áldozatnak, a tizednek, a tőlünk kívánt különböző vallási cselekedeteknek is csak az az értelme, hogy fegyelmezzük magunkat, hogy akaratunkat, szívünket Istennek tetsző életre neveljük.

Mi következik tehát mindezekből a krisztushívő zsidó emberre? Az, hogy a prófétáknak útmutatása és Jézus Krisztus tanítása szerint szeresse a törvényt, kutassa annak értelmét, fogadja el belőle mindazt, ami örök, ami romolhatatlan, ami saját és mások lelki békéjét előmozdítja, ami a szeretet erejét fokozza. De szabaduljon mindattól, ami a változott viszonyokhoz képest el lentétben áll a szeretet egyetemes, örök törvényével, ami a felebarátaival való lelki összeolvadás és egyesülés akadályául szolgál.

A tórának tanulmányozása, a biblia olvasása, Isten akaralának a természetben és saját lelkiismeretünkben való keresése el

fog bennünket igazítani abban, milyen utat kövessünk, mit tartunk meg a törvényből, mit nem. Ne érezzük a törvényt félelmetes tehernek. Válogassuk ki belőle mindazt, ami felemel, ami lelkünket szabadabbá teszi, ami Istenünkhöz közelebb visz.

Ne mosolyogjunk, ne gúnyolódjunk a tóra sok előírásán. Mindezekben mélységes értelem van. De ne legyünk betúrágók, ne induljunk ki abból a hamis feltevésből, mintha az üdvösség a betű, a szó kritika nélküli elfogadásában és, követésében és a változatos élet követelményeinek figyelmen kívül hagyásában állna.

Isten úgy teremtette e világot, hogy folyton fejlődjön, megújuljon. Bennünket is úgy alkotott. Megáldott az újjászületés, a felemelkedés szent képességével.

A zsidó vallásnak is át kell alakulnia. Szívünk újjászületésével, Jézus Krisztus befogadásával a zsidó vallás tartalma gazdagodni fog és a változott viszonyokhoz hozzá fog illeszkedni.

A modern, hívő zsidó embernek össze kell egyeztetnie a vallás és az élet követelményeit. Téves az a felfogás, mintha a vallás ellentétben állna az élettel, mintha a praktikus élet a vallás elhanyagolását, félredobását jelentené. A vallás az életnek legfőbbesebb, legfontosabb és legnélkülözhetetlenebb oldala. Csak ne legyünk lényegének meghatározásában kicsinyesek, szűkmarkúak és maradiak.

Jézus Krisztus kijelölte nekünk azt az utat, amelyen haladnunk kell, hogy boldogok, megelégedettek legyünk, hogy Isten és az ő szent akaratát megismerjük, hogy szívünk boldogító összhangját elérjük.

Vigyük bele a zsinagógába, a zsidó hitéletbe Krisztus szellemét és szeretetét. Tegyük az életet, annak minden aprólékos megnyilvánulását igazi templommá. Krisztushívő zsidó létünkre hozzuk összhangzásba a kereszténységet a zsidó vallással. Fogadjuk el belőle mindazt, ami egyetemes, ami gyarapítja a szeretetet, ami bennünket erősít.

Olvassuk a bibliát, az ó- és újszövetséget. Elmélkedjünk Isten igéjén, hallgassunk lelkiismeretünk és értelmünk szavára, az okos és bölcs tudomány megállapításaira. Dolgozzuk fel lelkünkben a zsidó és keresztény vallások alapvető rendelkezéseit úgy, hogy mindig az ige lényegét, alapeszméjét nézzük. De legyen a bennünk végbemenő lelki folyamatnak az életben és vallási életünk kialakulásában is eredménye.

Jézus Krisztus egyetemes szeretet törvénye helyettesíti a részletező külön-törvényeket.

Fölösleges, hogy a krisztushívő zsidó ember vallási életére vonatkozó szabályokat itt részletesen tárgyaljam. Alapvető álláspontunk egyrészt az, hogy a zsidó embernek vallási élete alapjául az egész bibliát kell elfogadnia, másrészt az, hogy hitbeli fölfogásának, magatartásának egyénileg kell benne kialakulnia.

Nem akarunk az egyén hitbeli fejlődésének elébe vágni és ezért nem köthetjük meg a zsidó embert egyéni fejlődésében. Sem

azzal, hogy a mereven megállapított és lezárt zsidó értelmezést kényszerítjük rá, sem azzal, hogy azt kívánjuk tőle, hogy fogadjon el olyan hitcikkelyeket, tételeket, melyek a történelmi fejlődés során más föltételek és viszonyok közt jöttek létre.

De mert a zsidó és keresztény vallási életnek vannak bizonyos kiemelkedő pontjai, melyek a két vallásnak egymáshoz való viszonyára és e viszony jövő kialakulására alapvető jelentőséggel bírnak és mert sokan tán úgy fogják érezni, hogy az őszinteség szempontja ezek érintését szükségessé teszi, a főntebb már előadottakon kívül még egy-két általános szempontot akarok felhozni, különösen a szombatra és a keresztségre vonatkozólag.

Mit jelent a szombat? Jelenti mennyei Atyánk dicsőítését, földi verejtékező énünknek a hétköznap sivár munkájából való kivonását és Isten szent dolgaival való foglalatoskodást, igéjéről, törvényeiről való elmélkedést és énünk csendjébe való visszavonulást. A keresztények vasárnapja ugyanúgy szent szombat, mint a zsidóságnak szombatja szent vasárnap, ha a hívő lélek teljesen átengedi magát Istennek. A szombati napnak is a szeretetet, a lelki növekedést kell szolgálnia. Ne higyük, hogy a munkától való külső tartózkodás, a kéznek, lábnak pihentetése már szombatot jelent, mikor agyunk a hétköznap anyagi gondjaiban lüktet, mikor szívünkben még a hétköznap szilaj, ádáz küzdelme dúl. A szombat megtartásának szigorú betűszerinti értelmezése megöli az életető szellemnek.

A zsidóság vallási életében állandóan megnyilvánul az a hajlam, hogy a bibliában foglalt parancsokat szigorítsa, hogy a törvény megtartását az azokon túlmenő újabb előírásokkal biztosítsa, hogy köréje gátat emeljen.

A szombat ünneplése, megtartása, a zsidó vallási életnek úgyszólván legfontosabb előírása. A szombat megtartásának törvényét a zsidóság a bibliai előírások szigorításával, kitágításával akarta biztosítani. Jézus Krisztus gátat akar vetni a túlzott szigorúságnak, a betűhöz való görcsös ragaszkodás hajlamának.

Az ószövetség sem állítja föl az abszolút szombati munkaszünet törvényét oly értelemben, mint ahogy azt később a zsidó nép rabbijai megállapították. Az Úr meghagyja az ő népének, hogy a szent szombaton és ünnepnapokon neki áldozatokat mutasson be. Az áldozatok bemutatása munkával járt, de ez Istennek dicsőségére és dicsőítésére szolgál. Ugyanígy kell elbírálnunk a most élő zsidó embernek minden tevékenységét, melyet szombaton végez, ha az a szeretet törvényének betöltésére, Isten és ember iránti kötelességeink teljesítésére vonatkozik. Ezért mondta az Úr Jézus, hogy az ember fia ura a szombatnak is.

Egyébként a zsidók közt is akadtak még jóval Krisztus születése előtt olyanok, kik belátták, hogy a szombati munkaszünetet nem lehet végletekbe vinni. Josephus Flavius feljegyezése szerint Jeruzsálem városa többször azért esett az ellenség kezébe, mert a zsidó védőőrség a szombati napon vallási okokból abbahagyta a

város védelmét és ezért a makkabeusok nemzetségéből származó. Mathathias törvényt hozott, mely megengedte, hogy nagy veszedelem idején szombaton is szabad dolgozni és az ellenség ellen védekezni.

Ebből is láthatjuk, hogy a szombati nyugalom fogalma viszonylagos és az emberek mérlegelésétől függő. Minthogy a modern korban a viszonyok úgy alakultak, hogy a teljes szombati munkaszünet az emberek gazdasági tevékenységét és megélhetését megnehezíti, helyes volna, ha a zsidó nép vezetői a szombati munkatiltalmat enyhítenék.

A munkától való tartózkodásnak nem hanyatlás az indító oka, hanem az Istenhez való felemelkedés. A szombat ne vezessen oda, hogy elhanyagoljuk kötelességeinket, feladatainkat, hanem gyarapodjunk általa lélekben. A szombat rendeltetése, hogy Istenhez és embertársainkhoz való Viszonyunkat megnemesítsük és gondolatvilágunkat fölfelé irányítsuk. A szombatot nem szabad csupán a testi munka végzése vagy nem végzése kérdésének tekinteni, hanem eszményi, lelki oldaláról kell néznünk. Ha betűszerint értelmezzük a szombatnapi nyugalmat, könnyen kerülünk ellentétbe alapeszméjével. Épp ezért mellékesnek tartom, hogy a krisztushívő zsidó ember a szombatot vagy a vasárnapot ünnepli-e. Ha praktikus szempontok mellett szólnak, hogy a vasárnapra tegyük át a szombat ünnepét, ennek semmi akadálya nem lehet. Nem szabad, hogy kivonjuk magunkat a többség szokásai alól, ha erre nincs kényszerítő szükség.

Igaz, a biblia a hetedik napról beszél. Felfogásom szerint azonban a tízparancsolatban és a vonatkozó bibliai helyeken nem azon van a súly, hogy a munka-, illetve pihenőnap az emberek által elfogadott időszámítási szak melyik napjára essék, hanem a bibliai parancs azt emeli ki, hogy hat napig dolgozzunk, a hetedik napon pedig pihenünk. A lényeg tehát az, hogy hatnapi munka után egynapi Istent dicsőítő pihenő következék.

Az időnek évekre, hónapokra, hetekre való felosztása amúgy sem egyforma. Gondoljunk csak arra az eltérésre, mely egyrészt a görögkeleti és a többi keresztény vallásfelekezet, másrészt a keresztények és zsidók naptára közt van. A zsidók naptáruk és ünnepeik megállapításánál a holdhónapokat veszik alapul. A tudomány fejlődik és így lehetséges, hogy az új tudományos megállapítások figyelembevételével amúgy is változik a naptár.

Ezért az a nézetem, hogy éppenséggel nem érinti Isten törvényét, hogy a szombatot vagy vasárnapot választjuk-e nyugalmi napnak.

Sőt tovább megyek. Üdvös dolognak tartanám, ha a kereszténység és zsidóság még az izlám vallás követőivel is iparkodnék megegyezni közös ünnepnap kérdésében. Sok a vegyeslakosságú ország, hol mohamedának, keresztények, zsidók együtt laknak. Mindegyiknek más-más a heti nyugalmi ünnepe, ami rendkívül megnehezíti az emberek gazdasági boldogulását. Ha egy napot

ünnepeknének, ez nemcsak anyagi szempontból volna üdvös, hanem azért is, mert a közös ünnep közelebb hozná egymáshoz az embereket. Ilyen értelemben kell felfognunk az Úr Jézusnak azt a kijelentését, hogy az ember fia ura a szombatnak is és az erre vonatkozó verseket.

Sokan kérdezik majd, milyen álláspontot foglalunk el a keresztség tekintetében.

A keresztelés, a keresztség, bemei tés a közfelfogás szerint megkülönböztető sajátja a kereszténységnek. Ezért sokan nem igen tudják elképzelni a zsidók és keresztények egymáshoz való közeledését s a krisztushívő zsidóság eszméjének gyakorlati megvalósítását e kérdés megoldása nélkül.

Az eddigiek alapján álláspontunk önmagától adódik. Elismerjük az egyén hitbeli szabadságát és ezért ezt a kérdést nyílt kérdésnek tekintjük, A hívőnek lelkiismeretétől, vallási meggyőződésétől függ, hogyan döntsön, mit tegyen. De megjegyzem, hogy nézetem szerint ez a kérdés sem választhatja el a zsidóságot a kereszténységtől. Itt is mutatkozik a zsidó és keresztény hitbeli felfogások összefüggése. A keresztség, bemeiítés gondolata nem idegen a zsidó felfogástól. Már az ótestamentum is ismeri a benső megtisztulás jeleképpen a bemeiítkezést, a Jordánban való megfürdést. A főpap az engesztelónapi áldozat bemutatása előtt, mielőtt a szentélybe belép, megfürdik. A biblia sok helyén esik még szó a tisztulásról, az újjászületést jelképező fürdésről. A most élő orthodox hívő zsidóság körében is van vallási jellegű rituális fürdés, mely a szívbeli átalakulás szimbóluma.

Nem szándékom, hogy a keresztség, megkeresztelés (bemeiítkezés, bemeiítés) dogmatikai jelentőségére és különböző fogalmi meghatározására itt kitérjek, vagy valamely — a hívők kegyeletes érzését sértő — kijelentést tegyek. De azt hiszem, nem követek el szentségtörést, mikor ehelyütt is rámutatok azokra az általános, a laikus előtt is kézenfekvő szempontokra, melyek azt mutatják, hogy a keresztségben, bemeiítésben is úgy a zsidóság, mint a kereszténység lelkében élő közös gondolat jut kifejezésre.

A szívbeli átalakulás, a tiszta szív eszménye mindig élt és él most is a zsidóság lelkében.

Az ótestamentum alapján álló Keresztelő János a megtéréssel együtt a bemeiítést is hirdette.

Mindezeket a szempontokat csak azért tartom szükségesnek felhozni, hogy itt is kiemeljem azt, hogy nem látom a zsidóság és kereszténység közeledésének kérdésében a nehézségeket leküzdhetetlennek.

Hogy hogyan alakuljon ki azután a keresztelés a gyakorlatban, az más kérdés. Úgy tartom, hogy a szívbeli benső átalakulás külső kifejezése elsősorban az, hogy a zsidó ember bizonyosságot tesz Jézus Krisztus mellett való hitéről, hogy kijelenti, hogy az újtestamentum alapján áll, hogy az egész bibliát szent könyvnek

tekinti, hogy Jézus Krisztust követni akarja, az ő tanítása szerint akar élni.

Hogy ezt a kijelentést még milyen külső cselekedet és szertartás kíséri, másdrangú kérdés. A lényeg az, hogy legyen bennünk akarat új élet megkezdéséhez és folytatásához.

Hogy megújíthassuk életünket, a vallás formáit is új tartalommal kell megtöltenünk és nem szabad az észszerű reformok elől elzárkóznunk.

Az évezredekben át keresztény környezetben élő és keresztény hatásoknak kitett zsidóság vallási gondolkodása a dolog természete szerint sok tekintetben átalakult. Bármennyire szentnek tartotta a vallási előírásokat, a befogadó népekkel való gazdasági és kulturális kapcsolatai és az élet nehézségei bizonyos tekintetben befolyásolták felfogását. Egyes fontosnak tartott vallási rendelkezések nem voltak mindenhol egyforma szigorúsággal és következetességgel betarthatók. E körülmények, különösen a műveltebb, haladottabb felfogású zsidó emberekre voltak befolyással, azokra, kik nem állottak annyira a talmudisztikus szellem hatása alatt, így idővel bizonyos szabályokat, különösen szertartásokra vonatkozókat szabadelvűbben értelmeztek. Sokan nem tartják be azokat az előírásokat, melyek az étkezésre, istentiszteletre, imaköpeny és imaszíj használatára, áldások mondására, böjtökre és ünnepekre vonatkoznak, anélkül azonban, hogy a zsidóságtól elszakadni akarnának.

De maga a törvény megtartásához ragaszkodó, hithű zsidóság is különbözőképpen értelmezi vallásának parancsait, más-más előírás teljesítésére helyezi a súlyt. A talmud tisztelete sem egyforma a zsidóság körében. A „szefardim” (spanyol és portugál zsidók utódai) és „askenazim” (többi európai zsidó) közt sok eltérő szokás és vallásgyakorlat fejlődött ki. A jelenleg már csak a Krim-félszigeten gyéren lakó, úgynevezett karaiták szektája a szombati nyugalom parancsát a lehető legszigorúbban értelmezte; még a legszükségesebb életszükségletekre vonatkozó tevékenységet, a főzést, tűz élesztését sem engedték meg.

Az orthodox zsidóság nagy részében az idők folyamán sok vallási szokás (úgynevezett minhag) és szertartás keletkezett, amelyeknek az ószövetségi könyvekben nem igen van alapjuk. Mégis rendkívüli jelentőségre tettek szert és a zsidó hitélet fontos részét teszik.

Vegyük csak a minden zsidó ember által ismert „maszkirt”, vagyis az elhalt szülőkről, rokonokról egyes ünnepnapokon az istentisztelet keretében való kegyes megemlékezést, a szülők halálának évfordulóján szokásos mécsesgyújtást, a halotti imának, „kadsinak” elmondását.

Mindezek elmulasztását a zsidó ember bűnnek tartja, bár nyilvánvaló, hogy ezek az — egyébként szép, fölemelő — szokások nem a biblián alapulnak.

Bármily szigorúan határoljuk is körül a zsidóság hitbéli életének és vallási gyakorlatának kereteit, bármily szabatosak a hit-szabályok, értelmezésükben és gyakorlati alkalmazásukban mégis érvényesül a szabad mérlegelés.

Más vallásokban is találunk eltéréseket a hitforrások rendelkezései és a vallás gyakorlata közt. Legfényesebb bizonyítéka ennek a sok keresztény vallásfelekezet. A kereszténység lényegét, elvi alapját az emberek nem ugyanabban látják, a biblia egyes helyeit különbözőképpen értelmezik.

A keresztény vallásfelekezeteknél azonban a széthúzó irányzatot, a kereszténység benső tartalma és külső megjelenése közti elkülönülést enyhíti az a körülmény, hogy Jézus Krisztus evangéliuma jobban domborítja ki az emberek testvéri összetartozásának, Istennel való egységüknek elvét és azt, hogy az Üdvözítő őket a törvény terhétől, a betű uralmától felszabadította. E tanítás nyomán az apostolok is sokszor szólnak a praktikus élet követelményeivel nehezen összeegyeztethető szertartási törvények, külsőségek elmellőzéséről s a lényeg kidomborításáról.

Felfogásom szerint abban, hogy a vallási életben a hívők egyéni mérlegelésének és hajlamának tág teret engedünk, hogy a vallási rendelkezések fejlődésének és az életviszonyokhoz való hozzáilleszkedésnek szükségességét elismerjük, semmiféle radikális újítás nincs.

A talmud is elismeri az egyéni mérlegelést és a fejlődés, az átalakulás elvét. Már magában véve a talmud kezelése is rendszere is bizonyítja ezt. A különböző iskolák fejei és vezetői egyéni véleményeket érvényesítettek, iskolájuk, rendszerük egyéni volt. Csakhogy a talmud épp ezzel az általa is elismert alapvető elvvel ellentétben önönmagát lezárta és ezzel útját állta a további fejlődésnek. Azok a tudósok, kik a talmudot kodifikálták az egyéni értelmezés és mérlegelés jogát magukra ugyan alkalmazták, de nem vitték át a hívőkre.

Az emberi egyenlőség és mennyei Atyánkhoz való közvetlen gyermeki viszonyunk szempontjából azonban helyesebb, ha arra az álláspontra helyezkedünk, hogy minden egyes hívőt megilleti az egyéni mérlegelés joga. Abból kellene kiindulnunk, hogy a bibliában foglalt igazságokat és sugalmazásokat minden Isten képmására teremtett ember a lelkében végbemenő intuitio és Istenhez való felemelkedése útján meg fogja érezni és meg fogja találni.

A talmud hatásáról szóló fejezetben már megemlítettem, hogy a zsidóság a talmudisztikus irány túlsúlyra jutása folytán mindjobban eltávolodott a biblia közvetlen értelmezésétől. Azok a nagy tudósok, akik a talmudot megírták, kódexekbe foglalták, bármilyen fényességei voltak Izraelnek, mégis csak gyarló emberek voltak. Azzal, hogy megrögzítették a zsidó hitéletet, ellentétbe kerültek az egyéni fejlődés szellemével.

Az évezredek folyamán ismételten történtek kísérletek arra, hogy a zsidó nép ettől az egyoldalú irányzattól eltéríttessék.

A zsidó nép sok nagy fia törekedett már észszerű vallási reformokra és a merev hitbeli felfogás megváltoztatására, a törvényes - kedés szellemének enyhítésére.

Akik azonban ilyesmire vállalkoztak, kitették magukat a hitelenség, a hitehagyás vádjának, még akkor is, ha az újítás csak alárendelt jelentőségű kérdésekre vonatkozott. Tudjuk a történelemből, milyen nagy ellenhatást váltott ki a zsidóság körében a bibliának a zsidók által beszélt nyelvekre való lefordítása, az istentiszteleti szertartások modernebbé tétele, az orgonának, zenének, énekkarnak alkalmazása. E kérdések sokszor a hívő gyülekezetek elkülönüléséhez, kettészakadásához vezettek.

A kereszténység többfelé ágazása, több vallásfelekezetre szakadása mindig elvi jelentőségű nézeteltéréseknek volt folyománya. A zsidóság kebelében már a szertartásokban, külsőségekben, az istentisztelet rendjében mutatkozó csekély eltérések is elegendők voltak arra, hogy a vallás főtételeiben egyébként egyforma meggyőződést valló zsidóság különböző táborokra szakadjon.

Igaz, hogy a zsidóság azért mégsem tagozódott annyi felekezetre, mint a kereszténység és kifelé egységet mutatott, ami egyrészt azzal függ össze, hogy a zsidó valláson levők mind ugyanahhoz a fajhoz tartoznak, másrészt azzal, hogy a zsidó vallásban kevés a dogma és a külön vallásfelekezet alakítására ösztönző hitcikkely. Ez a dogmamentesség azonban mégsem jelenti a vallásgyakorlat és a hitbeli forrásokban foglalt rendelkezések összhangját és a vallási parancsoknak a gyakorlati életben való szabadelvű értelmezését.

A zsidó hívők nem nagyon mozoghatnak szabadon. Egyéni felfogásuk nem nagyon érvényesülhet, ha nem akarják magukat kitenni annak a vádnak, hogy megszegik a törvényt. A keresztény ember — bár jobban meg van kötve a dogma által, — mégis szabadabban élheti hitéletét.

E jelenségek oka az eddigiekből adódik. A zsidóság közvetlen kapcsolata a bibliával bizonyos tekintetben meglazult, értelmezését a rabbikra és talmudtudósokra bízta. Vallási élete szabályait nem annyira a bibliában, mint inkább a talmudban, a sulchan aruchban és egyéb vallási iratban kereste. A vallási élet irányítását a talmudtudósok és rabbik vették át és a vallási élet minden aprólékos szabályait ők állapították meg. A hívőnek e téren való egyéni szellemi munkálkodása megszűnt. Egyszerűen végrehajtója lett a saját megállapításaitól függetlenül létrejött és értelmezett szabályoknak.

Ahhoz, hogy a zsidóság vallási élete helyes irányba terelődjék, az itt vázolt felfogásnak meg kell változnia. Az ősök és hagyományok tisztelete mellett vissza kell állítanunk a bibliával való közvetlenebb, egyénibb kapcsolatunkat és nem szabad arra az álláspontra helyezkednünk, hogy a sok rabbinisztikus hozzáátételnek és előírásnak ugyanaz a hitbeli forrásjelensége, mint magának a bibliának.

A vallás és a jelenkorban élő zsidó ember lelki világát betöltő érzelmek közt gyakran nincs meg az összhang.

Távol áll tőlem az a szándék, hogy a zsidóság vallási életéről általános bírálatot mondjak. De az itt előadottak megvilágítása szempontjából mégis szükséges, hogy egy-két dolgot megemlítssek.

A zsidó istentisztelet aránylag hosszú időtartama és gyakorisága, az a körülmény, hogy az istentisztelet nyelve a zsidóság túlnyomórésze által alig értett héber nyelv, hogy az imádságok nagy része a régi zsidó nemzeti élet és áldozati szertartások ismertetésére vonatkozik, mind megnehezíti a tisztultabb áhítat kialakulását.

Istentiszteletet napjában többször tartanak: hétköznapokon reggel és este, szombat és ünnepnapokon ezenkívül még a délelőtti órákban is, hosszú, nagyrészt évszázadokkal ezelőtt megírt imákkal, bibliai szövegekkel, zsoltárokkal. Az istentisztelet magva nem a prédikáció, nem a rabbi vezet, hanem az előimádkozó, a kántor.

A keresztény vallásfelekezetek istentiszteleti rendje egyszerűbb, logikusabb. A bibliából legföljebb csak egy-két részt, esetleg csak néhány verset olvasnak, a hívők által elmondandó imák és áhítatos olvasmányok nem oly hosszúak. Az éneklésben maguk a hívők is résztvesznek és van prédikáció is. A lelkész elmékedése alapjául egy-két verset választ ki, ezt minden oldalról megvilágítja, a hívő lelki állapotára, helyzetére alkalmazza. Ez a módszer inkább serkenti a hívő embert arra, hogy kövesse az imában foglalt tanítást.

Az utolsó évtizedekben már mutatkozott az a törekvés, hogy a zsidó istentiszteletek rendjét modernebbé tegyék. Ezért vezették be az ünnepnapi prédikációt.

A keresztény egyházakban az istentisztelet rendjében mindennél bő tere van a zenének és az éneknek. Mindkettő csodálatos eszköze a lélek fölfelé szárnyalásának. A zsidóknál az előimádkozó az egész gyülekezet által mondott, olvasott imádságok csak egyes kiemelkedő részleteit éneкли. Zene, közének, orgona évszázadokon át száműzve volt az imaházból. Bármilyen áhítatkeltők az ősrégi zsidó egyházi énekek, mégis az a hatásuk, mintha az Istenhez való szárnyalásban egybeolvadt hívő gyülekezet tagjainak ajkán csendülnének föl. Zenének, orgonának csak újabb időben van szerepe a reformhajlamú zsidóság templomaiban. A hívő orthodox zsidóság az orgonának az istentiszteletbe való bevezetését vallási okokból ellenzi.

Mindez elég különös, hisz az ószövetségi írások szerint a szentély fennállása idején volt zene, zsoltár és énekes istentisztelet és az összes zsoltárok fényes bizonyítékai annak, hogy az ókor zsidósága milyen nagy jelentőséget tulajdonított az istentiszteletnél a zenének és éneknek.

Az istentiszteletek alkalmával túlságosan kidomborodik a kántor művészi egyéniségének jelentősége. Nem helyes, ha a hívők csak azért mennek templomba, mert a kántor szépen énekel. Sok-

kal nagyobb az ihlet, ha a gyülekezet tagjai maguk is résztvesznek az énekekben, ha imájuk eredeti, közvetlen.

Igaz, egyes keresztyény vallásfelekezeteknél szintén vannak zenés, énekes istentiszteletek (misék), melyekben a hívők közreműködése csekély. De ezek a hívők által általánosan ismert és átértett vallási gondolatot érzékeltetnek meg és így a hívő közösség tulajdonképpen lelkileg ezekben is résztvesz.

Nem a véget nem érő, meg nem értett sorok mormolása, idegen szavak lélek nélküli leharadása fontos, hanem a bennünk végbemenő és állandóan megújuló szent lelki fölbuzdulás.

A zsidó istentisztelet és imádságok megnehezítik a környezet-től, az élet nyugtalanságától elvonatkoztatott magábaszállást, mert hosszadalmasságukkal, idegen nyelvükkel és a hívők érdeklődésétől sokszor távolálló tartalmukkal megzavarják az elmélkedő és áhítatában elmerülő, Istennel közvetlen kapcsolatot kereső hívő embert és kizökentik a fölfelészárnyalásból.

Mily fönséges, egyszerű, érthető a keresztyénység imája, a „Miatyánk”. Hozzáfér az egyszerű ember lelkéhez, de megfelel annak az érzelmi világnak is, mely a bonyolultabb lelki életet élő, művelt ember sajátja.

Mily fölemelő, mikor Jézus azt mondja: „Te pedig mikor imádkozol, menj be belső házádba és ajtódat bezárva imádkozzál a te Atyához.” (Máté 6, 6.)

Mennyei Atyánk jóságától és szentségétől betelt és a minden-ség csodáiban gyönyörködő lelkünknek nap-nap után új ódát kellene zengenie. Szívünk húrjait minden nap új szavakba öm-tő daloknak kellene megrezegtetnie és nem volna szabad ihletünknek, érzelmeinknek, föllángolásunknak szavak tömegében elvesznie. Az imádságnak akkor van szárnyaló ereje, ha lelkünk lelkéből sarjad-zik. Legyen egyszerű, kevés szóból álló, de mindig közvetlen ki-fejezője lelkünk valóságos állapotának. Legyen imánk egyéni meg-nyilvánulás, nem pedig idegen érzelmek önállótlan elfogadása, idegen szavak utánamormolása.

Nem akarom azt mondani, hogy a régi szép imádságokat, az évezredek hagyományok által megszentelt egyházi dalokat ne kultiváljuk, csak ügyeljünk arra, hogy az önállóságot, lelkiséget, közvetlenséget és egyéni fölbuzdulást istentiszteleteinkből ki ne zárjuk.

Az Isten képmására teremtett ember mindenben szabad, ön-álló, egyéni érvényesülésre törekszik. Lelki dolgokban, a hit kér-déseiben is számolnunk kell ezzel a hajlammal.

A zsidó vallásgyakorlat egyéb terein is mutatkozik bizonyos, a józan értelemmel és emberi természettel ellentétes túlzás és szigor, így — mint már föntebb kiemeltem — az étkezési törvények tekintetében. Amit a zsidó vallás híveitől követel, az a modern vi-szonyok közt rendkívül nehezen teljesíthető.

A hitélet szempontjából vigyáznunk kellene arra, hogy a hí-vőkre ne rakjunk olyan terheket, melyek életkörülményeiket és emberi gyarlóságait tekintve alig viselhetők el.

Mózes meghagyta Izrael népének, hogy tartózkodjék a disznóhús evésétől és a törvényben felsorolt más állatok húsának élvezetétől. Mózes könyvei azt is tiltják, hogy a gödölyét anyja fejében főzzük meg. Sokan azt tartják, hogy e tilalmak indítóoka a tisztaság és az egészségügyi követelmények szempontjainak figyelembevétele volt.

Idővel ebben a kérdésben is érvényesült a szigorító, kiterjesztő értelmezés elve. A hívőket nemcsak a bibliában felsorolt ételek élvezetétől tiltották el, hanem azonkívül más szigorú rendeleteket is szabtak. Kimondták többek között, hogy nem szabad a zsíros és tejes ételeket összekeverni és külön edényeket és evőeszközöket kell a zsíros és tejes ételekhez használni.

Az étkezésre vonatkozó előírások fontos szerepet töltenek be a hívő zsidó ember életében. E szigorú törvények akadályai annak, hogy a zsidó emberek más népekkel társadalmi és egyéb érintkezést tartsanak fenn.

A szigornak következménye, hogy a művelt zsidó középosztály gyakran túlteszi magát ezeken a parancsokon, nem hitetlenségből, hanem azért, mert érzi, hogy ezek a modern, fejlettebb kultúrfelfogással ellentétben álló előírások az igazi hittel, hitbéli érzéssel kapcsolatot nem mutatnak.

Ha a hívőkre olyan terheket rakunk, melyek életüket megnehezítik és a józan felfogással ellentétben állnak, benső ellenmondás keletkezik bennük és hitbéli érzésük meglazul.

Nem akarom ezzel azt mondani, hogy az emberek kényelemszeretete és egyéni felfogása szerint kell megszabnunk, hogy ki mit teljesítsen, hogyan tegyen eleget a vallás követelményeinek és hogy a vallás gyakorlása gyarló emberi szempontokhoz igazodjék. Az igazi, mély, benső hit mindig áldozatot követel, de ezt az áldozatot csak akkor viseljük szívesen, ha eszményi hajlamaink beteljesedését szolgálja.

A kereszténység szintén sok-sok lemondást, áldozatot követel híveitől, de ezek az áldozatok a lélek tökéletesedésének eszközeiként jelentkeznek. Az egész emberiség egyetemes lelki vágyódásai fejeződnek ki bennük. A keresztény vallás a lelki tulajdonságokra helyezi a súlyt. Jézus Krisztus lemondást, szelídséget, szívtisztaságot, odaadást, türelmet és türelmességet követel tőlünk. A hitnek e virágai mindenhol nyílnak és nyíltak, amióta a világ áll. Illatuk mindenkit kellemesen érint.

Ha azt hirdetem az embereknek, hogy legyenek megbocsátok, lemondok, szelídek, tisztaszívűek, lehetetlen, hogy gúnyt üzzenek belőlem. Lehet, hogy szívük vadsága, elméjük bódultsága sükké teszük fülüket és továbbra is hajszojják a földi gyönyöröket, de nem fognak rajtam nevetni. Szívükben nem a gúny érzése lesz uralkodó, hanem inkább valami rejtett irigység és keserűség azért, hogy ők maguk nem tudnak idáig felemelkedni. Ha azonban kicsinyeskedő, pepecselő vallási követelményekkel, szertartásokkal jövők, ha a józan ésszel ellentétes, a szeretet egyszerű törvényével

össze nem eső s csupán szokásból gyakorolt magatartást kívánok tőlük, elfordulnak tőlem.

Nem volna szabad a vallás alapigazságaitól, a magasabbrendű törvényektől a múltó, külső szertartási rendelkezések miatt nagyon eltávoznunk. A zsidó vallás az utolsó évszázadok folyamán úgy fejlődött, hogy a vallás gyakorlatát és a hívők életét túlságosan a szertartás, étkezési törvények, külsőségek minuciózus megtartásának törekvése vezette. Holott arra kellene törekednünk, hogy inkább az egyetemes lelki irányt ápoljuk.

A fejlődés egyetemes törvény, mely megegyezik Isten akaratával. Ezért bátor kézzel kell hozzányúlnunk mindahhoz, ami az emberekben benső nyugtalanságot, elégedetlenséget kelt, ami gyöngíti vagy rossz irányba tereli Istenbe vetett hitünket és áhítatunkat.

Nem jelentene hitetlenséget, ha a nép vezetői, a rabbik a korszerű reformok érdekében a megfelelő lépéseket megtennék. Ha azon lennének, hogy megszüntessék mindazt a sok ferdeséget, rendellenességet, ami árnyékot vet a magasztos, eszményi törekvésekre. Nem szabad félnünk az egyéni mérlegelés és szabadság elvének a zsidó vallási életbe való bevitelétől.

Ha a szabadság, szabadelvűség e szempontjait elfogadná a most élő zsidóság, hitélete megnemesbedne, megújulna és nem riadna vissza a Jézus Krisztussal és a tanításával való megismerkedéstől, sőt abban sem látna veszélyt, ha a zsidóságban is hirdetének Jézus Krisztust, mint az emberiség jötevőjét és mint a zsidóságnak is Messiását.

Nem szabad természetesen azt állítani, mintha a zsidó hitélet nélkülözné az eszményi felfogást, mintha nem volna benne mélység és bensőség. A zsidóság vallási életében is a lemondásnak, a tökéletesedésre való törekvésnek, az Isten iránti odaadásnak lélekemelő elemei foglaltatnak. Már magábanvéve a szombat és ünnepnapoknak áhítatos megünneplése, az engesztelónapnak börtje és az azon való önsanyargatás, a családi élet tisztasága, a jótékonykodás fejlettsége, a szegényvédelem eszményi kiépítése mind azt mutatják, hogy a zsidó hívő lélekben is él szent, odaadó áhítat és buzgalom. A sok apró-cseprő előírás, szertartás azonban sokszor elnyomja a lényegét.

Az a törekvés, hogy a hívő zsidó embert a külsőségek, a szertartások terhétől megszabadítsuk, hogy őt hitbeli meggyőződésének önálló, szabad kifejezésére ráneveljük, semmiképen sem szentségtörő cselekedet. Nem a bibliával és a zsidósággal akarunk szembeszállni. Ha a zsidó vallásgyakorlatot a mondott irányban megreformáljuk, ez csak annyit jelent, hogy a jövőben a hit lényegét akarjuk előtérbe helyezni és hogy állást akarunk foglalni a vallási életnek az eszményi végkifejlődést gátló elfajulásai ellen.

Nem szabad tehát fönnakadnunk azon, hogy a „krisztushívő zsidóság” eszméjének elfogadásával azt akarjuk propagálni, hogy minden egyes zsidó ember saját hitbeli életének, vallási meggyőződésének nem sablonszerű, hanem önálló kialakulásával szabja

meg, mi az ő lelki szüksége, mit kell neki ősei hitéből, hagyományából, szokásaiból elfogadnia. Amit pedig elfogad, az legyen reánézve szent parancs. Végsősorban mindnyájan csak önálló szellemi tevékenységünk útján jutunk el bizonyos hitbeli és erkölcsi felfogáshoz és kell, hogy minden ember saját lelkiismeretének ítélőszéke elé vonja cselekedetét.

A krisztushívő zsidóság eszméjének gyakorlati megvalósítását egyelőre abban látom, hogy azok a zsidó származású emberek, kik úgy az ő-, mint az újszövetséget magábafooglaló egész bibliát hitéletük alapjául elfogadják és kik Isten akaratának teljesítésére és lelki üdvösségük elnyerésére törekedvén, Jézus Krisztus követését tüzték ki célul maguk elé, szövetségbe tömörüljenek, tekintet nélkül arra, hogy megmaradtak-e zsidó vallásfelekezetük kötelékében, vagy csatlakoztak-e valamely keresztény vallásfelekezethez és hogy megkeresztelkedtek-e vagy nem. E szövetség célja lenne a hozzátartozók lelki közösségének és szellemi együttműködésének ápolása, a krisztusi igének és egyetemes felebaráti szeretetnek a zsidóság körében való hirdetése és terjesztése és céltudatos munkálkodás abban az irányban, hogy a keresztények és zsidók közt fennforgó érzelmi és társadalmi ellentétek áthidalassanak és az eddig különállóit, sőt egymással szembenállott vallásos felfogásuk és világnézetük Krisztus szeretetében kiegyenlítődést nyerjen.

Meggyőződésem, hogy a zsidóság és kereszténység egymással való sűrűbb szellemi érintkezésének, a krisztusi tanítás megértésének folyamánya az lesz, hogy a még fennálló társadalmi és érzelmi korlátok le fognak omolni és hogy a zsidóság lelki és hitbeli élete mindinkább az itt vázolt irányban fog fejlődni.

A zsidó lelkekben végbemenő ily irányú megmozdulást hívó létünkre örömmel kell üdvözlönnünk. A zsidó szívekben élő szent ihlet, áhítat e mozgalomban fog helyes, Isten szent akaratának megfelelő erkölcsi és szellemi megújodáshoz vezetni.

Hogy én a magam részéről is kísérletet teszek, hogy a zsidóság ily irányú fejlődésének útját egyengessem, ez szeretetből, hitből történik.

Az itt vázolt törekvéseink nem jelentenek elkülönülési irányzatot és nem gyöngíthetik egyéb tiszteletreméltó vonatkozásainkat. Különösen nem azzal az állammal való kapcsolatunkat, melynek honpolgárai vagyunk.

Zsenge gyermekkorom óta mindig izzó szeretettel viseltem magyar hazám iránt. Egynek érzem magam a magyarsággal és érzem, hogy soha nem tudnék tőle elszakadni, örömemben, bánatában résztveszek. Törekvéseit, célkitűzéseit magamévá tettem. E nép génusza engem is megihletett. Nyelvének bűbajos zengése, költészetének varázsa, szenvedésekben és hősiességben gazdag története, fiainak sok erénye mind hozzájárult ahhoz, hogy a honfíúi érzés elszakíthatatlan kapcsolatai fűzzenek ehhez az országhoz és ehhez a néphez.

A zsidóságnak az őt befogadó népekhez való vonzalma és hazaszeretete természetes érzés. A két érzelem nem áll egymással ellentétben.

A keresztény emberekben is megvan az itt érintett érzelmek kettőssége; hazájuk iránti szeretetük, vallásukhoz, fajukhoz való ragaszkodásuk. Természetesnek kell tartanunk, hogy a zsidó ember is ragaszkodik ahhoz az országhoz, melynek állampolgára, amelyben született, szereti azt a népet, mellyel nyelvileg, gazdaságilag, földrajzilag és közös kultúrája révén össze van kapcsolva.

Fejtegetéseimben már ismételtén rámutattam arra a változottságra; mely mennyei Atyánk alkotásaiban, népek, fajok, egyedek sokaságában, sajátságai színgazdagságában megnyilvánul.

Ne képzeljük az emberek életét, érzelmi és értelmi világukat oly egyszerűnek, kicsinynek, határoltnak, ne higyjük, hogy az emberek világa egy-egy sajátságban, árnyalatban kimerül. Az élet változatokból, fokozatokból áll, csodálatos árnyalatú színeknek összetétele. A tökéletesedésre vágyó emberi lélekben az érzelmek, akarások, hajlamok bámulatos sokoldalúsága fejlődik ki. Hit, tudomány, művészet mind gazdagíthatja szívünket, értelmünket. Ha hazánkat, népünket, fajunkat szeretjük, ebben egyúttal az Isten iránti odaadásnak, a felebaráti szeretetnek és a hitnek érzelme is bennfoglaltatik. Ezért tartom lehetségesnek, hogy magyar érzésem és az emberiség egyetemére tekintő felebaráti érzelmeim mellett is éljen szívemben zsidó fajtestvéreimmel való közösségem tudata.

Ezért volt bátorságom, hogy e sorokat megírjam. A magasabb kötelességérzésnek engedve támadt bennem az a gondolat, hogy a zsidóság iránti érzelmeimmel egybekapcsolt krisztusi hitemet és meggyőződésemet a nyilvánosság elé vigyem.

Biztosíthatom zsidó testvéreimet, hogy ez nem volt könnyű reám nézve, hogy nem közömbös előttem az a keserűség, amely sok becsületes zsidó ember lelkében támad azok ellen, akik vallásukat elhagyják, eddigi érzelmi kapcsolatukat megszüntetve, a zsidóságból kiválnak.

A magam részéről nem kiválásnak, nem hitehagyásnak, nem elfordulásnak érzem a Krisztus igazsága mellett való állásfoglalást, hanem a lélek fölszabadulásának és a fölsimert isteni szózat parancsának.

Az idők végtelenségében parányi porszemek vagyunk, melyeket a viharok szeszélyes forgataga ide-oda sodor. De valamint az orkán által tovaragadt porszem meg nem semmisül, hanem vándorúját folytatván, betölti a természet rendjében részére kijelölt feladatát, úgy mi gyarló, gyöngye emberi lények is, bárhová ragadjon bennünket az idő és sors forgataga, cselekedni, működni, igazságot hirdetni, Istentől kapott rendeltetésünket teljesíteni tartozunk. Amit teszünk, amit mondunk, annak hatása el nem vész. Életünk, létünk minden megnyilvánulása része a mindenségnek és a végtelenség megközelítése.

Ha zsidó létemre Krisztus igazságának erkölcsi és szellemi haladásunk, üdvösségünk, lelki fejlődésünk szempontjából való nagy jelentőségét átérzem, zsidó testvéreimmel való kapcsolatom nem lehet akadálya a lelkemet betöltő igazság kimondásának. Sőt épp ez a kapcsolatom teszi kötelességemmé, hogy hitemről bizonyosságot tegyek, hogy zsidó testvéreimet a lelki tespedtségéből felrázom és velük megértessem, milyen nagy lehetőségei vannak a krisztusi hitben való fejlődésnek, mily csodálatos reménységek beteljesülését jelenti Jézus Krisztus evangéliumának elfogadása és Jézus Krisztusnak mint Messiásnak követése.

Több mint 25 éve, hogy Isten útjait és az ő igazságát kereső lelkem Jézus fönséges, békességet, boldogságot, lelki összhangot jelentő tanításának megnyílt, hogy Jézus Krisztus és az újtestamentum életemre, erkölcsi és hitbeli felfogásom kialakulására állandóan ható erőként lépett fel. Az éveknek ez a hosszú sora komoly, becsületes, őszinte lelki munkálkodásban és sok fájdalmas vívódásban folyt le. Nem sablonos áramlatok, nem a gyöngye akaratot lenyűgöző befolyások folytán alakult ki bennem e könyvemben vázolt meggyőződés. Nem felületességből, könnyelműségből, a szóbanforgó kérdés jelentőségét föl nem ismerve, nem holmi anyagi érdekből és opportunitásból léptem erre az útra. Ezért nem szabad zsidó testvéreimnek szavam, meggyőződés, hitem őszinteségében kételkedniök.

„Mit is használ az embernek, ha az egész világot megnyeri, de lelkében kárt vall?” Már pedig az az ember, akit a hit szent kérdéseiben gyarló szempontok vezetnek, lelkében bizony nagy kárt vall. Lelkünk nyugalma, Istennel való békességünk, lelkiismeretünk tisztasága mindennél előbbrevaló.

És foglalkozván Isten szentséges dolgaival és igéjével, — mint sokan mások, — én is arra az eredményre jutottam, hogy az élet értelme csakis Isten akaratának teljesítésében, embertársaink irányában minden körülmények közt tanúsítandó szeretet gyakorlásában és a lehető legnagyobb lelki nyugalomra és tökéletesedésre való törekvésben áll. S mert úgy találtam, hogy az élet ily értelmének fölismerésében csak Jézus Krisztus révén, a küldetésében, tanításában s megdicsőült halálában megnyilvánult isteni irgalom elfogadásával jutunk el, — ezért csatlakoztam Krisztus táborához, ezért lettem „krisztushívő zsidó.”

Ez a hitem ösztönzött arra, hogy a „krisztushívő zsidóság” eszméjét szerény elgondolásom szerint kifejtsem és zsidó testvéreim előtt hitbeli meggyőződésemről bizonyosságot tegyek.

TARTALOM.

	Oldal
Előszó	3
I. A krisztushívő zsidóság eszméje általában	6
I. A zsidók és a keresztény hitre tért pogány népek egymáshoz való viszonya	8
III. A talmud keletkezése és befolyása a zsidó vallási életre	18
IV. A zsidó és keresztény vallások elkülönülése	20
V. A biblia egysége, a zsidó és keresztény hitbeli felfogás összefüggése	28
VI. Párhuzam az ó- és újszövetség között	37
VII. A krisztushívő zsidóság mozgalmának indokoltsága	59
VIII. A hitehagyás. (Térités, kikeresztelkedés, megtérés.)	73
IX. A kereszténységnek a zsidóságra gyakorolt hitbeli befolyását megnegatíváló körülmények	85
X. A zsidóság elleni vádak, antiszemitizmus, fajvédelem	90
XI. A zsidóságnak a köz- és magánéletben megnyilvánuló szelleme	101
XI. Milyen magatartást tanúsítson a zsidóság az ellene elhangzó vádakkal szemben?	119
XIII. A zsidóságnak a szellemi pályákon való elhelyezkedése és ennek némely országban való korlátozása	124
XIV. összefoglalás. — Reformok. — A jövő útja	129